

Neerlands taal in 't verre Oosten

F.P.H. Prick van Wely

bron

F.P.H. Prick van Wely, *Neerlands taal in 't verre Oosten*. G.C.T. van Dorp & Co.,
Semarang-Soerabaia 1906

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/pric005neer01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl

[Ante omnia ne...]

Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus, quas si fieri posset sapientes Chrysippus optavit, certe quantum res pateretur optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio est, recte tamen etiam loquantur. Has primum audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum, quae rudibus annis percepimus, sit sapor, quo nova imbuas, durat, nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et haec ipsa magis pertinaciter haerent, quo deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius; numquam in bonum verteris vitia? Non assuescat ergo, ne dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendus sit.

In parentibus vero quam plurimum esse eruditionis optaverim... De pueris, inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idem quod de nutricibus dictum sit.

(M. Fabii Quintiliani *Institutionis oratoriae libri XII*, Liber I, 1).

Woord vooraf.

De hier den belangstellenden lezer aangeboden studie is een uitbreiding in velerlei richting van mijn verhandeling *De Verindisching van ons Nederlandsch*, tevens een terreinontginning op enkele nieuwe punten. Daar ik echter noch Neerlandicus, noch Orientalist van beroep ben, kan mijn werk uit den aard der zaak niets meer dan een *Vorarbeit* zijn.

De waarschuwingen die het bevat en de uitweidingen hier en daar heeft men op den koop toe te nemen - ik hoop niet als een 'koopje'.

Waar ik misschien wat al te scherp in mijn oordeel ben, wijte men dat niet aan lust om wie dan ook te kwetsen, maar beschouwe men dit als een protest tegen de onmenselijke humaniteit - onmenselijk omdat zij zich steeds meer wreken zal - van ouders en taalkeurmeesters van allerlei slag, die vinden dat het nog zoo erg niet is. Nu echter in Nederland als één van de nog al eens voorkomende redenen, waarom in sommige gevallen een beroep gedaan werd op de welwillende meegaandheid der gedelegeerden bij de eindexamens der Gymnasia, aangevoerd werd, dat de candidaat zus of zoo door zijn Indische geboorte en opvoeding Indisch dacht, sprak of schreef - waar is hier uw kracht, o leeuwenmerg der oudheid? -, is het méér dan tijd om het scherpst mo-

gelijke licht eens te laten vallen op den regel en niet op het een of ander van zelf schitterend uitzonderingsgeval.

De niet geringe moeite die ik besteed heb aan het verzamelen der hier voorgelegde gegevens, zal ik ruimschoots beloond achten, als mijn stem iets ten goede veranderen zal en als eenmaal een kundiger specialiteit mijn werk overbodig maakt door met vaste hand het beeld te teekenen, dat in de bedoeling ligt van mijn mogelijk wat al te kleurig mozaïek. Wie er voorloopig méér van weten wil, moet ik verwijzen naar mijn bij de firma KOLFF & CO. uitgegeven *Aanvullend Hulpwoordenboek*, supplement op alle in Nederland verschenen lexica.

Ten slotte mijn hartelijken dank aan de Heeren VAN DORP & Co., die mij belangeloos in staat stelden dit boek de wereld in te zenden, aan de bestuurders van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen voor de bereidwilligheid, waarmee zij mij toegestaan hebben hun bibliotheek te raadplegen en aan mijn collega H.J. JACOBS voor zijn trouwe hulp bij het nazien der drukproeven.

F.P.H. PRICK VAN WELY.

1. Het Nederlandsch in Indië en zijn Concurrenten.

‘Gelijksoortige oorzaken moeten in Indië en aan de Kaap overeenkomstige gevolgen hebben gehad. Ook in Indië zal in den eersten tijd van onze vestiging in die streken, toen een betrekkelijk klein aantal Hollanders tegenover een bevolking stond, die òf haar inlandsche talen òf het Maleisch-Portugeesch sprak, op dezelfde wijze bedreigd zijn met verbastering. Men mag onderstellen, dat een onderzoek naar den toestand der gesproken Hollandsche taal in Nederlandsch-Indië gedurende de eerste helft der 17de eeuw tot dergelijke resultaten zal leiden als wij voor het Hollandsch in Afrika gedurende de laatste helft dier eeuw vonden. Zelfs schijnt de hypothese gewettigd dat *het bestaan van een op overeenkomstige wijze verbasterd Hollandsch in Oost-Indië* in rekening gebracht moet worden bij 't verklaren van onze taal in Afrika’, zegt Dr. D.C. HESSELING in zijn uitvoerige en leerrijke studie over *Het Afrikaansch*¹⁾. Tegenover die hypothese drin-

gen zich echter feiten op, die, zoo ze al niet de veronderstelling aan het wankelen brengen, toch dit nut kunnen hebben, dat ze de ruimte voor voorbarige gevolgtrekkingen beperken en zoo de wetenschap behoeden voor dwalingen, die later weer te herstellen zouden zijn. Het is misschien onbegonnen werk om nu nog te zoeken naar de sporen van een reeds zoo vroeg optredende verbastering van het in Indië gesproken Nederlandsch, waar buiten officieele bescheiden, zooals dragregisters en plakaten, tot nog toe niets aan het licht gekomen is. Zoo al een dergelijk Nederlandsch hééft bestaan, het schijnt in ieder geval spoorloos te zijn verdwenen. Talrijk zijn daarentegen de gegevens, die er op wijzen, dat het koloniale Nederlandsch zeer langen tijd, behoudens de onvermijdelijke ontleeningen, geen verandering heeft kunnen ondergaan, om de eenvoudige reden, dat het niet onder den man gekomen is.

De bedreiging met verbastering heeft natuurlijk altijd bestaan. Wie voor het dagelijksch gebruik een vreemde taal aanleert, kan onmogelijk zijn moedertaal bewaren in den zuiveren staat, waarin hij die ontvangen heeft. De echte verbastering begint echter pas, zoodra een tweede taal - hetzij door het geweld van personen of door de macht der omstandigheden - opgedrongen wordt aan een gemeenschap van in een andere taal opgegroeide sprekers.

Het Nederlandsch in Indië zou zonder twijfel al heel in 't begin een kreoolsche tint aangenomen hebben, als het niet beschermd was geworden door de toen in den Archipel naast de inlandsche talen gangbare

- 1) Die hypothese rust gedeeltelijk op de gegevens, te vinden in de novelle 'Toetie' van Daisy E.A. Junius in *De Gids* van 1899, maar een ongelukkiger keus had Dr. HESSELING moeielijk kunnen doen. Het door Toetie gesproken Nederlandsch doet onvermijdelijk denken aan het Afrikaansch, dat is waar: Indisch Nederlandsch is het echter niet. Om eens iets te noemen: niet het weglaten van den werkwoordelijken uitgang *en*, maar juist het beklemmen daarvan is typisch Indisch. Zoo zal een Indische bijv. nooit zeggen: mama moet blijf (p. 149), maar: mama moet blijvèn.

lingua franca: het Maleisch-Portugeesch. De hegemonie van deze mengeltaal was het, die het Nederlandsch voor totale verbastering gevrijwaard heeft tot het gunstiger tijdstip, toen de school het reddingswerk kon overnemen, dat ze nu nog altijd voort te zetten heeft. Waar de Nederlanders, behalve het overal verbreide Maleisch, een veel beoefende bastaardtaal als gemakkelijk gemeenschapsmiddel vonden, hoefden zij hun eigen taal niet aan de spraakmakende gemeente, in dit geval in dubbelen zin 'aan de heidenen', over te leveren, ja, waar zij dit met geweld beproefden, is het, zooals nader blijken zal, niet eens gelukt. Met minstens even veel recht als de heer HESSELING kunnen we dus de hypothese opstellen: *Een bastaard-Nederlandsch heeft zich in de 17de eeuw bij gebrek aan gelegenheid in Indië niet kunnen ontwikkelen.*

Belangrijke mededeelingen over de rol van het Maleisch-Portugeesch zijn voor het eerst gedaan .... door een Oostenrijksch Duitscher, de bekende hoogleeraar te Graz, H. SCHUCHARDT, in zijne *Kreolische Studiën* IX. Hoeveel ik daaraan te danken heb voor enkele gedeelten van de volgende bijdragen, zal een ieder duidelijk worden, die het ook afzonderlijk verkrijgbare, bijzonder interessante stuk, dat in 1891 opgenomen is in de *Sitzungsberichte der K. Akad. der Wissenschaften in Wien*, naast mijn opstel legt.

Zooals SCHUCHARDT hoofdzakelijk aan de hand van VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN'S *De Hervormde Kerk in N.I.* aantoot, had het Portugeesch zich in de 17de eeuw het sterkst vastgezet te Batavia. Spoedig na de stichting dier stad op de puinhoopen van Jacatra,

werd er in het Portugeesch de kerkdienst gedaan en in 1627 wordt melding gemaakt van eenige in het Portugeesch vertaalde leerstukken en gebeden.¹⁾ Zeven jaar later vinden we er reeds een Portugeesche gemeente, die bestaan bleef tot in het begin der 19de eeuw. Het hoeft ons dus niet te verbazen, dat bijv. in 1641²⁾ de regeering haar vrees uitdrukte, dat 'het Portugeesch eyndelijk de overhand nemen ende onse vaderlantsche tale t'eenemaal onderdrucken zoude, dat om vele ende gewichtige polytycque consideratiën soodanich niet en behoort'. De Regeering nam daarom hare toevlucht tot de navolgende beperkende maatregelen.

- 1o. aan slaven was 'in voortijden, tot onderscheijt' verboden hoeden te dragen. Thans werd hun vergund hoeden en mutsen te dragen, indien zij de Nederlandsche taal 'redelyck verstaen ende spreecken' konden, waarvan zij een schriftelijk bewijs, afgegeven door de Commissarissen voor huwelijksche zaken, moesten kunnen vertoonen. Anders werd hun hoed of muts verbeurd verklaard en zij zelve 'strengelyck gegeesseld';
- 2o. aan slaven of slavinnen, toebehoorende aan Christen-eigenaren, mochten geene vrij-brieven verleend worden, tenzij dezen 'bescheyt' hadden de Ned. taal redelyck te kunnen spreken;

1) Zie voor de vertalingen in het Portugeesch vooral VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN'S boven vermeld boek.
 2) In de *Kreolische Studien IX* is dit verkeerdelyk gebracht onder het jaar 1691.

- 3o. inlandsche vrouwen, 'die onze Nederlantsche tale niet redelyck verstaen ende spreecken, mogten niet trouwen met Nederlanderen';
- 4o. bij het 'verkiesen der borgerlycke wacht' (schutterij) moest er op gelet worden, 'dat onder de Mardijkers geene g'eligeert en werden, als die matelyck Nederlantsch connen spreecken'.

In verband met het veld winnen van het Portugeesch staat natuurlijk ook de kerkorde van 1643, waarbij de schoolmeesters van Batavia o.a. gehouden waren om aan de volwassen Christen-inlanders iederen avond 'een kapittel uit het Portugees testament en een vers à twee uit de psalmen Davids in 't Portugees voor te lezen'. Het voorschrift van hetzelfde jaar, art. 78, volgens hetwelk in de scholen geen andere dan de Nederlandsche taal gebruikt mocht worden, kwam men zoo weinig na, dat nog bij het Bataviaasch Schoolreglement van 1778 het gebruik dier taal, als ware het iets geheel nieuws, ingevoerd moest worden¹⁾ Dit is echter niet de eenigste poging, die gedaan werd om het Nederlandsch er boven op te helpen, ook niet de eenigste, die mislukte.

In November van het jaar 1659 vaardigde RIJKLOF VAN GOENS, als Gouverneur van Ceylon, een plakkaat uit, waarbij tot meerderen roem der Hollandsche natie aangedrongen werd op 'de voortzetting en vaststelling der Nederduitze taal, en daarentegen de vernieling en Abolitie van de Portugeese Spraak'. Men

1) VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN.

moest beginnen met de lijfeigenen, waar door het mogelijk worden zou de kinderen op te voeden in hun moedertaal of liever in de taal hunner vaders - de moeders trokken zich van hun kroost weinig aan. Daarom werd den bewoners van het eiland gelast al hun mannelijke slaven, die geen Hollandsch konden spreken, het haar kort af te knippen en hen zoo zonder dekking des hoofds te laten rondloopen. Het eind van 't lied is geweest, dat het Portugeesch op Ceylon de Nederlanders overleefde en zich thans nog slechts één enkel woord: n.l. 'burgher' als monument van onze heerschappij staande heeft gehouden. Dit plakkaat is de tegenhanger van VAN GOENS zijn decreet aan de Kaap van 1658: 'de Portugeese tael mogen Slaven niet spreken, nog onder malcander nog tegens vrende of nederlanders'. Ook te Batavia bleef de 'Nederduitsche' taal niet minder in de verdrukking, zooals duidelijk blijkt uit het predikbeurtenbriefje voor de tweede week van Januari 1673¹⁾. Dit luidde als volgt:

Zondag	vroegpreek	Nederlandsch.
Zondag	voormiddag	Portugeesch.
Zondag	namiddag	Maleisch.
Woensdag		Portugeesch.
Vrijdag		Maleisch.

Het volgend jaar moest de Gouverneur-Generaal MAETSUYKER naar Nederland schrijven, dat de Portugeesche *lingua franca* 'genougsaam de over-

1) VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN.

handt' behield. Geheel in overeenstemming hiermee is de mededeeling van VALENTIÏN, dat hij in 1685 aan boord zijnde, geen Maleisch leerde, zooals sommige uitkomenden nu doen, maar alweder Portugeesch.

Op Ambon was het een predikant, de eerste aldaar, n.l. CASPAR WILTENS, die zich in 1627 met zijn ambtgenoot DANCKAERTS moeite gaf om de taal van het moederland in te voeren, welke poging even vruchteloos herhaald werd in 1660. Voor Banda is teekenend de volgende passage uit SEIJGER VAN RECHTEREN'S *Journael* dato April 1631: In die tijd dat ick noch in Banda woonde is op het Fort *Nero* een schrickelijke aertbevinge geweest: Des avonts antrent ten neghen uyren, was het noch goet weeder, soo dat niemandt van onweeder eenighe ghedachten hadden: Een weynich tijts daar nae, onsen *Fiscael* met sijn huysvrouw buyten sijn Huys ten eten zijnde gheweest, t'huys komende, zeght *Casse buiveras poer bete*, dat is, gheeft mij wijn met water ghemengt om te drincken: Sijn Huysvrouw terstont als ontstelt zynde seydt teghen haer Man: *Tangen gougan banga*, dat is te segghen, de aerde schut ende beeft: Dit alles niet tegenstaende, eyscht den *Fiscael* wederomme te drincken, seggende: *Masqui bete mou myny*, 't welk te seggen is: Wat, ick wil drincken: De vrouw antwoordde *Appe catte pocanira masqui tange gougan bangat*.

Het is te begrijpen dat het onder zulke omstandigheden op de buitenbezittingen den Moriaan geschuurd was, waar het zelfs te Batavia nog maar steeds niet met het Nederlandsch vloten wilde.

Twintig jaren later dan ons predikbeurtenbriefje begint men aan den bouw der... Portugeesche buitenkerk²⁾ die in 1695 werd ingewijd.

Men kwam in de periode eener kleine Babylonische spraakverwarring, waarin het Hollandsch wel een woordje mee mocht spreken, maar toch steeds wijken moest voor de concurrenten met de oudste brieven. In 1697 bijv. getuigt volgens Dr. HESSELING de Kerkeraad van Batavia in een schrijven aan de synode van Noord-Holland 'dat het niet selden is dat in een reden van vijf à zes woorden, Maleyts, Portugees en Duyts ondereen gemengt wert'. In welke verhouding zal duidelijk worden, als men weet, dat in 1698 een lid in den Raad van Indië met een weesmeisje trouwde uit Batavia. De 'edele heer' was verplicht met haar Portugeesch te spreken en toen zij stierf bediende men zich in de huishouding maar van het Maleisch, in welke taal ook de kinderen werden onderwezen.

Eén andere omstandigheid droeg er mede toe bij, dat het Nederlandsch in *statu quo* kon blijven. Niet minder dan 5000 vreemdelingen - voor een jonge kolonie een zeer groot aantal - bevonden zich in de 17de eeuw in Indië en daardoor werd de hegemonie van de bij de komst der Nederlanders reeds heerschende verkeerstaal natuurlijk nog versterkt. Ten aanzien van dit feit en in verband met den korten duur van onze vestiging omstreeks 1650 valt zoo goed als alle grond

2) Zie hiervoor Dr. F. DE HAAN, *De Portugeesche Buitenkerk*.

weg voor de hypothese van den heer HESSELING.

Die vreemdelingen radbraakten misschien het Nederlandsch, maar in de eerste plaats legden zij zich, evenals de Nederlanders zelf, toe op de taal, waarmee ze bij het grootste aantal terecht konden, en die taal leerden ook hun meestal in wilden echt geteelde kinderen. Welke macht het Portugeesch als geriefelijke verkeerstaal nog steeds had, toen de 18de eeuw begon te naderen, zegt ons ten duidelijkste het feit, dat Hollanders hun eigen taal verleerden. Op het eind der 17de eeuw toch - het is haast ongeloofelijk - verklaarden twee Hollandsche predikanten, OP DEN AKKER en THORNTON, dat ze zóó aan het Portugeesch gewend waren, dat het hun niet mogelijk meer was in hun moedertaal te preeken! Of die heeren overdreven of dat er onwil in het spel was, kunnen we niet beslissen, hun tweede argument echter, waarom zij de voorkeur geven aan het Portugeesch, is onaantastbaar. Het is toch beter voor onze gemeente, zeiden zij, dat wij in het Portugeesch preeken voor 4000 lidmaten, die in het Portugeesch zijn aangenomen en dat verstaan dan in het Hollandsch, dat zij niet verstaan.

Had zich reeds vóór 1650 een bastaard-Hollandsch ontwikkeld onder den invloed van een der gangbare verkeerstalen, dan zou dat een halve eeuw later toch zeker de omgangstaal geweest zijn tusschen de Hollandsche kinderen en hun vaders of althans ingedrongen zijn in de taal, die de kinderen tegenover hun ouders spraken. Niets daarvan. In het begin der 18de eeuw is het steeds meer en meer verbasterend Por-

tugeesch of het een of andere slavenkoeterwaalsch nog altijd de taal van het opgroeiend geslacht. Zooals reeds gezegd is, de vaders waren kooplui en hadden geen tijd - de moeders, op wie de taak der opvoeding rustte, lieten het werk over aan de slaven, die Portugeesch spraken. Zeer duidelijk op dit punt is NICOLAUS DE GRAAFF, de schrijver der in 1701 te Hoorn verschenen *Reisen na de vier gedeeltens des Werelds... waar achter is bijgevoegd d'Oost-Indise-Spiegel zijnde een Beschrijving van deselve Schrijver van geheel Oost-Indië, de levenswijze so der Hollanders in Indiën, als op de Schepen, en een net verhaal van de Uit en t'huis Reise*. Hierin worden de Oost-Indische vrouwtjes lang niet malsch onder handen genomen: dese zijn, zegt DE GRAAFF, bijna te luy dat sij over de vloer gaan, en haar handen schijnen met zijde draatjes, als die van wasse poppen, aan haar lighaam gebonden, insonderheid die in Indien geboren zijn; ja sij zijn niet bequaam, of om beter te seggen te lui dat sij haar eigen kinderen sullen opvoeden, maar bevelen deselve, so dra sij geboren zijn, aan een swarte Min of Slavenhoer, die deselve soogt en opvoed: waarom de kinderen veel liever bij haar swarte Min en bij de Slaven en Slavinnen willen zijn, dan bij haar ouders, vermids sij alle haar manieren van leven van jongs hebben ingesogen, want sij speken so goed Mallebaars, Bengaals en basterd-Portugees als de Slaven en Slavinnen, dat te weeg brengt, dat sij, tot haar Jaren gekomen zijnde, nauwelijks een goed duits woord kunnen uiten of enige redenen voortbrengen, of 't selve is met een

lipse tyolyse¹⁾ of bastaard Portugesentaal vermengd, om welke reden sij ongaarn met imand d'Hollanders taal sullen spreken, dog so 't gebeurde dat imand haar in Nederduits yets vraagde of enige redenen met haar tragte te wisselen, sullen sij sig gemeenlijk met een grimlag of *noke save* (Port. = *nunca sabe*), dat is, ik weet of versta 't niet, behelpen. Deze uitspraak krijgt een nog grootere beteekenis, als men bedenkt dat DE GRAAFF met zijn Oost-Indische vrouwtjes Hollandsche bedoelt, 'die in Oost-Indiën van een Hollandsche vader en moeder zijn geboren.' Als die hun kroost een opvoeding gaven, zooals wij boven geschetst vonden, kan men licht nagaan, wat er terecht kwam van de Misticen, spruiten van een Hollandschen vader en een zwarte moeder; van de Kasticen, geboren uit een Hollandschen

- 1) SCHUCHARDT leidt dit af van het Mal. *tjola-tjala*, maar op zeer gezochte wijze: Tyolisch of Tyoleesch is immers niets anders dan het bijv. naamwoord om datgene aan te duiden, wat betrekking heeft op de Thiolen, waarvan we in NIEUHOFF'S *See- en Lantreise*, pag. 113 lezen: 'Aldus zijn daar (te Paliakatte op de kust van Coromandel) verscheidene inboorlingen, inzonderheit die Thiolen genoemd worden, aan Hollantsche vrouwen getrouwt; van gelijken ettelijke Hollanders met vrouwspersonen der Thiolen, waeruit veel Mestyçen en Kastyçen voortgekomen zijn'. Ook in het *Dagh-Register* van 1628 pag. 365, wordt van deze menschen melding gemaakt. Onder den datum van 11 October vindt men opgeteekend: 'den 11^{en} ditto attrapeerden den viandt een Tayoles, Comp^{es} slaeff'. Men behoeft er niet aan te twifelen, zegt DR. BRANDES (*Tijdschr. v.h. Gen.*, 1901 pag. 5) dat Tayole(e)s(ch) hier op dezelfde wijze gebruikt is als Malabaarsch, Koromandelsch, Klingaleesch elders, te minder nog omdat in het gedeelte van het *Dagh-Register*, waarin deze naam voorkomt, de andere gemist worden.

vader en een Mistice moeder; van de daartusschen liggende schakeering der Poesticen door VALENTIJN vermeld en zelfs van de blanksten onder de kleurlingen, de Kristietsen, waarover later. Voor hen was, zooals LANGHANSZ in zijn *Neue Ost Indische Reise* [Leipzig 1705] zegt, het Portugeesch als het ware de moedertaal. In overeenstemming hiermee is de mededeeling van P. LEGUAT in zijn in 1708 in Hollandsche vertaling verschenen *Voyages et Aventures*: 'de talen die er (te Batavia) het meest gesproken worden zijn Nederduyts, Maleyts, Portugys en Chinees'.

Het Portugeesch had natuurlijk van het begin al een geduchten mededinger in het Maleisch, zoodat reeds in 1708 de vraag geopperd werd of men het preeken in het Portugeesch maar niet afschaffen zou. Met dit Portugeesch wordt bedoeld de zuivere taal, zooals die in Europa van den kansel werd gehoord, niet de verbasterde mengeltaal van het dagelijksch verkeer. Die heeft zich staande gehouden nog lang nadat de literaire taal niet meer begrepen werd. De in 1714 uitgegeven *Woordenschat der twee Talen, Portugeesch en Nederduitsch* van ALLEWIJN en COLLEE is bijv. nog berekend op de omstandigheid 'dat binnen de gantsche uitgestrektheid van Haar Edele Groot Achtbaarhedens ontzaglijk gebied' twee hoofdtalen bloeiden, namelijk het Maleisch en het Portugeesch. Dat het Maleisch hier in de eerste plaats wordt genoemd, kunnen we veilig aanmerken als een teeken des tijds. Deze twee zoo heterogene mededingers schijnen elkaar zelfs al heel vroeg de heerschap-

pij betwist te hebben. Van het Maleisch getuigt bijv. NIEUHOFF in de *See- en Lantreise* (1682): 'De tale of sprake (te Malakka) wort de Malaysche tale ..... genoemd, die zeer vermaert, en door geheel Indiën bekenet en verbreit is. De Neerlantsche Oost-indische Kompagnie heeft ook een gansch Woordenboek in de Malaytsche tale, met neerduitsch daarneffens, laten drukken, tot geryf van hunne onderhoorige dinaers en koophandel.' In de Molukken was het Maleisch al algemeen bekend in het eerste vierde deel der 16de eeuw, zooals blijkt uit een woordenlijst, verzameld door A. PIGAFETTA, die in 1521 zich vooral op Ternate heeft opgehouden¹⁾. Ruim een eeuw later, in 1638 n.l., lezen we bij TAVERNIER in zijn *Reijsen* [Deel II, pag. 391]: 'Nadat men over de landen, die onder de gehoorsaamheit van de grote Mogol staan, getrokken is, verstrekt onder d'Oostersche volken de Maleische taal hetgeen 't welk de Latynsche in onz Europa verstrekt'. Op de verspreiding en het veelvuldig gebruik van het Maleisch wijst ook het feit, dat de Indische PLINIUS, de bekende RUMPH, op het gebied der plantkunde in onze Oost een baanbreker die nog steeds met eere wordt genoemd en wiens naam wel voor eeuwig met Ambon verbonden is, omstreeks 1670 een Maleisch woordenboek in handschrift gereed had tot de letter P.²⁾ Hetzelfde Ambon had volgens DE GRAAFF (*Reisen*, pag. 207) in 1686 twee kerken aan te wijzen, waarin de

1) SCHUCHARDT, *Kreol. Stud.* IX, pag. 252.

2) Gedenkboek-Rumphius.

hervormde godsdienst 'so in 't Nederduits als in 't Maleis werd geleerd'.

Op Ternate, lezen wij in *De Gids* van 1873, Deel III, pag. 267, viel omstreeks 1779 aan scholen in het geheel niet te denken. Na den dood van de vrouw van D^r. PAULUS VALCKENAER hoorden zijn beide meisjes wel geen Portugeesch meer (de moeder was een 'blauwtje' uit het weeshuis), maar in huis werd nooit iets anders gesproken dan Maleisch. De oudste dochter, al bijna volwassen, had bij een Hollandschen meester den Bijbel leeren lezen, maar net als de papegaaien: zij verstond er geen woord van. De jongste had het nog niet eens tot dien trap van geleerdheid kunnen brengen.

Voor Batavia is het zeker een sprekend getuigenis, dat in 1706 - dus bijna veertig jaar nadat men begonnen was met de opstelling der eerste drukkerij¹⁾ - van de pers komt een nieuwe uitgaaf van het in 1677 verschenen *Vocabularium... in 't Duytsch en Maleys* en in 1707 HOUTMAN'S *Dictionarium... in de Duytsche en Maleysche tale*, in 1708 gevolgd door GEUYMER'S *Nederlandsch en Maleisch Woordenboek*.

Den stand van zaken tusschen de beide concurrenten kan men verder opmaken uit een plaats in de *Ost-Indianische Reisebeschreibung* van een zekeren BARCHEWITZ, die in 1721 te Batavia zijnde, met een pas uitgekomen vriend in een kroeg of kit met 'meidens' zat. Daar heet het van dien vriend: 'Die Schwarzen fragten mich, was er sagte; er wäre ge-

1) 1667.

wisz ein Baar, weil er weder Malaysch noch Portugisisch sprechen könte'. Dat BARCHEWITZ hierop de 'zwartinetjes' antwoord geeft in 't Maleisch, is vrij natuurlijk, maar uit een ander gegeven kunnen we de gevolgtrekking maken, dat het Portugeesch nog steeds een soort van hoogere verkeerstaal was, de *lingua franca* der zich voornamer denkende kleurlingen zooals het Maleisch de *lingua franca* was in den omgang met den inlander. In 1736 namelijk verschijnt een boek in drie talen en wel in het Hollandsch, het Chineesch en het Portugeesch. De titel is niet opgegeven door den schrijver, die melding maakt van dat boek, INNIGO DE BIERVILLAS. Deze vertelt in zijn *Voyage* Deel II, pag. 37: 'Durant mon séjour on publia une historiette galante d'une princesse chinoise en trois langues différentes, la Hollandaise, Chinoise et Portugaise'.

Omstreeks het midden der achttiende eeuw schijnen de kansen te keeren ten gunste van het Maleisch. Immers in 1745 liet de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF te Batavia een seminarie openen dat ten doel had het Maleisch sprekende, d.i. het grootste, gedeelte van Indië van Inlandsche herders en predikers te voorzien. Wederom werden bij deze gelegenheid drie talen in gebruik gesteld en wel het Maleisch, het Portugeesch en ..... het Latijn! Hier wordt van het Nederlandsch niet eens gerept.

Op de scholen zat het omstreeks dien tijd beklemd tusschen de twee verkeerstalen, totdat het schoolreglement van 1778 de vaders taal er - althans officieel - boven op bracht. Doorlopend blijft nu het Portu-

geesch de laatste plaats innemen. In hetzelfde jaar van dat reglement bijv. gaat van het kasteel van Batavia een resolutie uit om 'een handleiding in de Nederlandsche spraakkunst, in het Nederduitsch, Maleids en Portugeesch te laten drukken, en herdrukken het woordenboek van ALLEWIJN en COLLEE uit de Portugeesche in de Nederduitsche taal'. Twee jaar later verschijnt een *Nieuwe Woordenschat uyt het Nederduitsch in het gemeene Maleidsch en Portugeesch, zeer gemakkelijk voor die eerst op Batavia komen. Te Batavia, bij Lodewijk Dominicus, Stads-Drukker op de Tijgersgragt, aan de Westzijde 1780*. Achter in dit boek vindt men een soort van grammatische handleiding.

Een nieuwe uitgave van dezen Woordenschat verscheen nog in het volle licht der negentiende eeuw (1802). Langzamerhand echter zakte het Portugeesch af naar de laagste klassen van kleurlingen, en eindelijk leerde men het alleen om te kunnen spreken met zijn bediendenpersoneel. Teekenend is de mededeeling hieromtrent in STAUNTON'S beschrijving van eene door LORD MACARTNEY in Oost-Azië gemaakte reis, in 't begin der vorige eeuw: 'On voit encore à Batavia un reste de Portugais, qui sont pour la plupart, ouvriers, ou domestiques dans les maisons hollandaises. Les dames de Batavia parlent non seulement la langue javanaise (lees: malaise), comme la hollandaise, mais elles jugent à propos d'apprendre celle des Portugais.' Sukkelend gaat het zoo achteruit met het Portugeesch, totdat in 1808 de laatste predikant der Portugeesche gemeente, ENGELBRECHT, sterft en

de gemeente zelf in 1816 met de Maleische (te zamen ruim 800 leden) vereenigd wordt.

Op het oogenblik vindt men de laatste sporen van de eens zoo veel gebruikte taal in het plaatsje Toegoe in de buurt van Depok¹⁾, en zoo is ook hier bewaarheid als waarschuwing voor het nageslacht het gevleugelde woord van den onderwijzer OBDEIJN: 'Van de baboe tot de baboe'.

Op het Indisch Nederlandsch heeft het Portugeesch indirect veel invloed gehad. Onze taal gedurende een paar eeuwen voor bederf bewaard te hebben, was geen geringe dienst en behalve dat heeft het ons Indisch Nederlandsch nog verrijkt met woorden als *alcatief*, *kaaiman*, *kabaja*, *kaldoe*, *nonna* en *sinjo*.

Toen in het eerste kwartaal der negentiende eeuw het Portugeesch als algemeene verkeerstaal zoo goed als verdwenen was, kwamen er wel andere tijden, maar met de andere taal, het Maleisch, nog geen andere zeden: de slaven en bedienden bleven onder het nieuwe taalregime de opvoeders der jeugd.

Na DE GRAAFF was het STAVORINUS, die in zijn *Reize* [1768-1771] in krasse bewoordingen de gevolgen schildert van het demoraliseerende Indisch opvoedingssysteem:

'Daar het de Indische vrouwen geenzints aan vermogens van den geest ontbreekt, zouden zij ook nuttige leden der zamenleving kunnen zijn, zoo zij,

1) Zie *Enc. v. N.I.* i.v. Depok en Toegoe.

buiten den ommeegang met slaven, onder het opzicht hunner ouders wierden opgevoed, en zoo deze hun werk maakten om haar van jongs af goede zeden en beschaafdheid in te boezemen; maar het is er verre van af dat zij zoo een moeilijke taak op zich neemen; zij geeven integendeel het kind, zoodra het geboren is, onder het opzicht van slaavinnen, die gemeenlijk de kinderen zoogen, en opbrengen tot het agtste of tiende jaar; welke slaavinnen veeltijds niet veel verstandiger zijn dan het redenlooze vee; de kinderen neemen alle kwaade zeden en gewoontens, alle vooroordeelen en bijgeloovigheden over, die hun, gedurende hun gansche leven, bijblijven, waardoor zij meer kenmerken draagen van verachte slaaven, dan van menschen, die uit een edel geslacht gesproten zijn.'

Een soortgelijke mededeeling als DE GRAAFF, heeft meer dan een eeuw na hem PFYFFER ZU NEUECK (1829) in zijn interessante, ook in 1837 in het Fransch vertaalde *Skizzen von der Insel Java*. Op pag. 65 zegt hij: 'Die liplappischen Jünglinge geniessen gewöhnlich eine oberflächige, schlechte Erziehung, indem ihre Eltern, wenn sie auch noch so reich sind, Bedenken tragen ihre Söhnchen nach Europa auf Schule zu senden oder sie auf Java selbst einem geschickten und braven Manne anzuvertrauen... Mancher Vater dieser Unglücklichen trägt für seine Kinder oft nicht so viele Sorge als für seine Pferde... Die Kinder wachsen, weil es für die Eltern zu langweilig wäre, sich mit ihnen abzugeben, unter Slaven und Bedienten auf ..... Schreiben und lesen, tanzen

und reiten, sind beinahe die einzigen Fächer, worin die Knaben Unterricht erhalten. Obwohl sie gewöhnlich die holländische Sprache sehr fehlerhaft schreiben und sprechen, so finden sie doch, vermöge einiger Protection, auf den Bureaux der Regierung einträgliche Anstellungen, und verdrängen, so unbeholfen sie auch übrigens sind, dennoch manchen geschickten Europäer. Ihr Hauptgeschäft besteht im Abschreiben von Briefen, welches sie oft verrichten ohne ein einziges Wort zu verstehen'. Met de meisjes was het niet veel beter gesteld. Van haar zegt onze schrijver: 'Ich hatte oft ein herzliches Bedauern mit diesen Geschöpfen, wenn ich dieselben in Gesellschaft Europäischer Frauen antraf. Da die meisten bloss einige Worte holländisch sprachen, waren sie genötigt, sich in Gegenwart ihrer Slaven, malay'sch auszudrücken. Sie bildeten sich jedoch sehr viel ein, dieses, ihre Mutter-sprache, besser als die Europäerinnen zu verstehen und sagten ihren Bedienten im Vertrauen: *itu nonja trada mangarti satu apa*¹⁾ - Man kan sich des Lachens nicht enthalten, wenn man eine Liplappin reden hört, die manchmal höchstens zwanzig holländische Worte versteht. Sie bringt dieselben alle Augenblicke zum Vorschein und thut sich damit nicht wenig auf ihre Sprachkenntniss zu gute. Zum Beweise hier einige Beispiele: *Itu Mijnheer kurang* opvoeding; *Mijnheer ada* zonder *kassian*; *Mevrouw punja budjang ada baë baë* onbeleefd; *saja punja* schoenen *ada* vuil'.

Hier hebben we in den eersten aanleg den tegen-

1) Deze dame begrijpt totaal niets.

hanger van het Maleisch-Portugeesch en de vraag, die zich nu voordoet, is: heeft zich na den val van dat Maleisch-Portugeesch misschien een Maleisch-Hollandsch ontwikkeld? Neen, zegt SCHUCHARDT kort en bondig; 'was das kreolische Portugiesisch under der neuen Herrschaft an Raum verlor, das gewann das Malayische; die Rolle des Holländischen diesem gegenüber ist kaum eine andere als sie vor zwei Jahrhunderten jenem gegenüber war'.

Neen, kunnen wij den geleerden schrijver, die zooveel over Indië weet, zonder ooit hier geweest te zijn, volmondig nazeggen. Hoeveel terrein het Maleisch gewonnen had op het oogenblik dat het Portugeesch den laatsten adem uit zou blazen, zien wij uit de *Original familiar Correspondence between residents in India* van G.A. ADDISON (1846) die tijdens het Engelsche tusschenbestuur van uit Semarang aan een vriend in Bengalen schreef: 'Of pure Dutch there are few here, and the language universally talked among the *Yafraus* is Malay; and indeed many of them understand no other: Dutch is almost as foreign as English'. Was de school en de toenemende emigratiestroom uit Holland niet een krachtig bolwerk geweest tegen het bruine gevaar, dan zou onze taal in de honderd jaar van de heerschappij van het Maleisch zeker den kant opgegaan zijn van het Portugeesch. De afwijkingen, die zich nu al in de taal der Indo-Europeanen onuitroeibaar hebben vastgezet, wijzen dit ten duidelijkste uit. De school heeft gedaan wat zij kon, maar helaas, zij is niet geweest wat zij had moeten zijn, waar de nog droeviger omstandig-

heid bijkomt, dat het gezin haar nuttig werk niet bevestigd heeft of niet bevestigen kan. Men kan zijn oogen haast niet gelooven, als men in een officieel verslag aan de Regeering van het jaar 1858 leest, dat het onderwijs op een der hoofdplaatsen ten achteren is o.a. tengevolge van het feit, dat het onderwijzend personeel voor het grootste gedeelte ..... gebrekkig Hollandsch spreekt! In 1869 wordt verder door de inspecteurs van het Lager Onderwijs geconstateerd, dat de resultaten van het onderwijs in het Nederlandsch slecht zijn en in 1873 is het noodig een besluit uit te vaardigen, waarbij aan het Nederlandsch de eerste plaats verzekerd wordt onder de vakken van de lagere school. Hoe noodig dit was, blijkt uit de omstandigheid, dat in 1879 nog in *De Indische Gids* geschreven kan worden, dat zelfs de 2e en 3e scholen in Indië duidelijk doen zien, dat menig kind wel een huis, maar geen thuis heeft en op school komt zonder taal om zich behoorlijk uit te drukken: de klacht van DE GRAAFF, de klacht van PFYFFER ZU NEUECK, een klacht die, helaas, op dit oogenblik nog niet geheel verouderd is. Nog lang niet, want eenige jaren geleden is van wege het N.I.O.G. statistisch uitgemaakt, dat bij het ter school komen van de Indische kinderen 41,5 percent geen (zegge: geen stom woord), 29,3 percent een weinig en maar 29,2 percent voldoende Nederlandsch verstaan!

Een direct gevaar is het Maleisch in de Minahassa. In het laatstgenoemde tijdschrift toch van 1893 pag. 1614 zegt de hulpprediker TEN HOVE waarschuwend: 'Het zou ons te ver van de quaestie afvoeren, wanneer wij nog meer wilden aantonen, dat het litera-

risch Maleisch op de kustplaatsen van Indië geen toekomst heeft. De nieuwe formatie van het Maleisch ..... op de verschillende plaatsen van den Archipel verschillende, die nieuwe formatie van het Maleisch is het zoogenaamde Passermaleisch. Aan dat Maleisch is de toekomst, ook in de Minahassa, wanneer wij met het Hollandsch geen nieuwen dam opwerpen tegen dien nieuwen taalvloed'. Hoe het op de kleinere eilanden gesteld is, zien wij uit het verslag der op Ternate gevestigde afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Op dit eiland wordt het lastig uit te spreken Hollandsch zoo lang mogelijk vermeden, terwijl het inlandsch onderwijs steeds voorzien heeft in de behoeften van de Maleisch sprekende bevolking: de leerlingen der inlandsche school zien niet uit naar betrekkingen, waarvoor zij Hollandsch moeten kennen, want zij hebben geen zin het eiland te verlaten en de weinige betrekkingen, waarvoor kennis van het Nederlandsch gevorderd wordt, vallen in handen van de leerlingen afkomstig van de Europeesche school. Buiten de school en de huiskamer hooren zelfs de laatsten niets dan Maleisch, tengevolge waarvan zich nu reeds de sporen vertoonen van 'zoo'n Indisch-Hollandsch taaltje'. Ongelukkigerwijze zijn de leden van de afdeeling te gering in aantal om tegen den stroom van het Maleisch op te roeien.¹⁾ Meer hoop geeft de toestand in de Minahassa. Negen jaar lang, zegt de Heer TEN HOVE, heb ik getracht iemand met een boek in de hand te vinden buiten de kerk, en van die enkele

1) *Neerlandia*, Nov. 1904, pag. 149.

keeren, dat ik een lezende ontmoette, was het voor de helft Hollandsch wat hij onder handen had. Op venduties, waar boeken zijn, zijn ook altijd ontwikkelde inlanders, die Hollandsche boeken koopen. Rijp en onrijp slaan ze in en als regel kunnen wij stellen, dat de ontwikkelde inlander of afstammeling, wanneer hij leest, nooit Maleisch, maar altijd Hollandsch leest (*I.G.* 1893 pag. 1620). Verscheiden districtshoofden spreken net zoo goed Hollandsch als de controleur het Maleisch, en wanneer deze ambtenaar het hoofd toevallig ontmoet, spreekt hij Hollandsch met hem. Heel natuurlijk weer, want de hoofden weten er genoeg van en willen leeren in en door die taal (pag. 1628.) Iedere wel onderwezene in de Minahassa gevoelt, dat het Hollandsch een consequente taal is, en het Maleisch zooals het hier aangeleerd wordt, niet.

Dat het Maleisch het zoover gebracht heeft, dat het de moedertaal geworden is van vele kinderen, is zelfs in het buitenland bekend genoeg. In de *Travels in the East Indian Archipelago* van den Amerikaan BICKMORE vindt men op pag. 21: 'Every European in all the Netherlands India speaks Malay. It is the only language used in addressing servants; and all the European children born on those islands learn it from their Malay nurses long before they are able to speak the language of their parents. Such children generally find it difficult to make the harsh, guttural sounds of the Dutch language'. Tot veler, gelukkig niet aller, schande staat ook nog bij SCHUCHARDT¹⁾ te lezen: 'auch

für die Kinder Europäischer Eltern ist (ja) in Batavia das Malaische die Muttersprache'. Hier wordt de vinger op de wonde plek gelegd, zooals HUET dat reeds lang te voren (tusschen 1868 en 1876) had gedaan, toen hij in zijn *Brieven* zei: 'De gemakkelijke taalvormen van het Maleisch, schijnt het, dooden bij de geboorte een gedeelte van het denkvermogen'. Waar eenmaal het Maleisch de grondtaal is geweest, laat daar alle hoop varen, dat het Nederlandsch ooit tot zijn recht zal komen. Het is pijnlijk, dat ik het zeggen moet, maar zeggen moet ik: Ge kunt de hoofdakte halen, Oost-Indische dames en heeren, ge kunt promoveeren zelfs, ge kunt als muziekverslaggevers in de krant de geringste afwijkingen in de uitspraak der zangers op de kaak stellen, op een gegeven moment komt, om zoo te zeggen, de aap onverbiddelijk uit de mouw: uw spraak verraadt u. Hoe, zullen wij in een volgend hoofdstuk zien.

1) *Kreol. Stud.* IX, pag. 150.

2. De taal der Indo-Europeanen.

Welke zijn dan de afwijkingen van het Nederlandsch onder den invloed van het Maleisch, al is het niet tot een kreoolsche kromspraak vergroeid? Sommige der opvallendste zijn ook in Nederland bekend genoeg en wekken maar al te vaak den lachlust op, waar de lacher zich op zijn beurt bespottelijk maken zou, moest hij zich uitdrukken in een later door hem aangeleerde taal.

Aan de beurt is in de eerste plaats het klankstelsel¹⁾. Zoo gemakkelijk ons totoks het 'gemeene' Maleisch in den mond valt - was dit niet het geval, we zouden zooveel Indische woorden niet gebruiken - zoo moeilijk zijn omgekeerd, zooals BICKMORE reeds opmerkte, de Hollandsche klanken voor hen die spreken leerden op de zoo armoedige Maleische basis. Iedereen weet, om te beginnen, dat Indische menschen steeds de *g* met de *h* verwarren. Dit is zóó sterk, dat men bijv. zelfs in de lagere klassen der H.B.S. soms nog *hoede* hoort in plaats van *goede* of *hod* in plaats van *god*; dat een candidaat voor de cadettenschool te Alkmaar nog schreef *geen en weervoor heen en weer* en dat zelfs bij de beschaafde sprekers deze verwisseling soms hardnekkig aan blijft houden. MULTATULI laat dan ook in den *Max Havelaar* zijn superieuren Europeaan lachen

1) Men vergelijkte een opstel (van DR. A. FOKKER?) in *De Indische Gids* over de taal der Indo-Europeanen.

over de domheid van den Indischen stumper, die niet weet dat er onderscheid is tusschen een 'gouden hek' en een 'houten gek'. Historisch is verder de Hoogere Burgerscholier te Batavia, die, toen er een opstel opgegeven werd over het spreekwoord: 'Het is niet al goud wat er blinkt', zijn werk inleverde, tot verbazing van den totok-leeraar, prijkende met het opschrift: 'Het is niet al hout wat er breekt'. Dit komt daarvandaan, dat het Maleisch (en het Javaansch) onze zachte *g* niet kent, terwijl aan den anderen kant die klank inderdaad zeer dicht ligt bij de *h*. De eerste Arabische *h* heeft zelfs treffend veel van onze *g* in 'hijgen' en dergelijke.

Mede onder Maleischen invloed staan de *j* en de *w*. De eerste krijgt dikwijls een soort van *d*-vóórslag en wordt daardoor ongeveer aan de *j* van het Engelsche *just* gelijk, terwijl voor de *w* van sommigen een *oe*-klankje wordt gehoord, evenals bijv. de Javaan ons *wil* uitspreekt *oewil*. Géén klank echter blijft zoo Indisch als de *r*. Geen wonder dus, dat we bijv. in *Intra Nos* van CORNELIE NOORDWAL, Phil haar broer Riegaard (lees: Richard) hooren bestraffen met een 'tjilpend indisch r-stemmetje'. Wat verderop valt haar aanbieder daar ook al over:

'Nu, dag zee, dag lieve blauwe zee, ik groet je!' riep Phil, drukkend op heur scherpe *r*, die Olivier niet onaardig vond, schoon hij haar toebeet: 'Je behoeft niet zoo te roffelen'.

'Nou, kan ik dat helpen? dat doen alle Indischen, dat is bij mij natuur.'

Natuur, ja, maar uit de tweede hand. Dat vele Indo's

de *r* zoo laten hooren, is een gevolg van de uitspraak van de Javaansche *r*, die in tegenstelling met de Maleische bijzonder scherp klinkt. Nu is het waar dat de meeste Indo's op Java Maleisch spreken, maar men moet niet vergeten, dat dit Maleisch een zeer geprononceerd Javaansch accent heeft. Daardoor kan de Indo de *r* moeilijk leeren 'brouwen' of verzachten.

Onuitroeibaar schijnt ook het verwisselen van *f* en *v*, en van *s* en *z*, verklaarbaar uit het feit, dat het Maleisch in zijn klankstelsel noch *f*, noch *v*, noch *z* kent. Een hier om zijn fijn gehoor bekend muziekverslaggever zou eens een vers van LAFORGUE voordragen en begon:

Le zoir tomba....

Wat verder de medeklinkers betreft, kan hier nog gewezen worden op de eigenaardige *d* van enkelen, die zij uit midden-Java medebrengen, tengevolge waarvan zij bijv. *tand* uitspreken als *tand-d*. Anderen weer laten de *d* en *t* als tweede letter achter een anderen medeklinker eenvoudig weg en zeggen *mon* voor *mond* of *han* voor *hand*. Deze hebbelijkheid, gecombineerd met de *g-h*-verwisseling en onbegrepen nazeggen, wordt op gemakelijke wijze in het licht gesteld door het in Indië bekende:

Oedang (= garnaal) *baris* (= krijgsvolk) *mijn kleine gòn*, waarin de baar niet zoo spoedig het van Alphensche: Hoe dankbaar is mijn kleine hond, herkennen zal.

Zeer juist illustreert Couperus deze fonetische eigenaardigheden in den nu verschijnenden roman *Van oude Menschen*. Daarin treedt op de Indische dame tante Floor, die met haar man Daan naar Holland

is gekomen en nu op het punt staat door de familieleden begroet te worden. 'Het rijtuig stond stil voor het groote pension waar oom Daan gewoon was af te stappen, als hij uit Indië kwam. Zij werden dadelijk ontvangen door tante FLOOR, die hen reeds door het raam had gezien: een baboe stond al aan de kamerdeur.

- Kom binnen! Kom maar binnen! riep tante Floor met basstem en rollende medeklinkers. Dag Stefanie, dag Anton! En dag Ina... en dag jij, kleine Lili; allah, al twee kinderen, die kleine meid...

Tante Floor was niet opgestaan; zij lag op een divan en een tweede baboe pidjette haar de enorme, dikke beenen, de lenige handen gegleden onder den peignoir van haar meesteres.

- Koû gevat!! zei tante Floor boos, verwijtend, als konden de anderen het helpen, na begroetingen over en weer, informaties hoe de reis was geweest. Koû gevat in den trein van Parijs. Ik kan jou versekeren, ik ben stijf als een plank. Wat Ddaan dan ook besielt, in desen tijd naar Gholland te komen, is mij onbehrijpelijk...

Waarom is U niet in Indië gebleven, tante? vroeg Ina, - Ja, dàt kan je begrijpen... Ik sal Ddaan alleen laten ghaan... Neen kind, wij sijn getrouwd en ik ha mee, waèr oom Ddaan haad... Oude menschen, als wij, beghooren bij elkaar. Ddaan is nu met Garold (Harold) samen, in de andere kamer; jou papa is soo even gekomen, Ina. Saken natuurlijk hebben die twee. Ik vraag Ddaan: Ddaan... waèrom wil jij toch naar Gholland? Saken, segt Ddaan. Altijd saken, saken. Ik behrijp niet,

jij kan toch schrijven over saken. Járen lang al die beroerde saken, en niets gaat goed: wij sijn arm als de mierren. Na, Saripa, soedah maar, al genoegh... ik blijf toch stijf als een plank.

Wat verder op lucht tante Floor haar hart nog eens: - Ja, en daar zitten wij nu weer in Gholland in die beroerde pension... Voor de saken, altijd de saken... en ja, kassian, wij blijven, àrrem als de mierren. Wat moet ik doen hier vijf maanden lang. Met die weêr ghou ik niet uit...

Sommige klinkers zijn evenmin zuiver op de graat - op enkele scholen is er volgens de onderwijzers geen één geheel goed - vooral de tweeklanken *ui* en *ei* (*ij*), die in het Maleisch niet voorkomen. Zoo zal de hier geborene *heus* zeggen voor *huis*, soms zelfs *hees*, en de *ij* monosyllabeeren tot *è*, d.w.z. van *ijzer* maakt hij *èser*. Ook valt het hem moeielijk de *u* te onderscheiden van de *i*, juist zoo als dat bij de Zuid-Duitschers het geval is, wanneer hij ze niet verbreedt tot den klinker van het Engelsche *lust*. Daarbij komt nog het onbehoorlijk rekken van sommige klinkers, waardoor bijv. *al* wordt tot *aal*, *lastig* tot *laastig* of *is* tot *ees* en *wil niet* tot *weel niet*. Bekend is het antwoord van den donker getinten ambtenaar, die gevraagd werd, wat zijn werk was:

'Ik ben *belaas* met de *kaas*', waarmee hij bedoelde: Ik ben belast met de kas. En zoo kan het *horribile dictu* voorkomen, dat een meisje op school naief beweert *Kaas* te heeten, waarmee het onschuldige kind eenvoudig wil zeggen, dat zij *Casta* gedoopt is en bij verkorting *Cas* genoemd wordt. Is er soms niet heel wat *in a name*?

Welk een vreemdsoortig taalgevoel de in de ongunstigste omstandigheden opgegroeiden op den duur van moeder Natuur meekrijgen, blijkt ten sterkste uit het geval van den vader, die een briefje te schrijven hebbende aan een zekeren onderwijzer, VAN DER HEYDEN, op het adres zette: Den WeledelGeboren Heer VAN DERDEN!

Het grootste struikelblok echter bij het spreken en, naar wat uit dit voorbeeld blijkt ook wel eens bij het schrijven, is de klemtoon of de klemtóón, zooals men in Indië bij wijze van vaste aardigheid zegt.

Deze wordt meestal, zelfs bij redelijke kennis der taal, verkeerd gelegd - in welke richting duidt bovenvermelde geestige uiting van geestelijke meerderheid voldoende aan. Waar komt die verkeerde accentuatie van daan? Uit het Maleisch alweer: immers in die taal is de klemtoon steeds zwakker dan bij ons en veel meer bijzaak, zoodat de bijzondere plaatsing van een woord in den zin zelfs den oorspronkelijken klemtoon kan wijzigen. Wie dus van uit het Maleisch zijn Hollandsch leert, heeft wat dit voorname punt betreft met twee zéér groote moeilijkheden te kampen: 1° zijn gehoor is niet geschoold voor het opvangen van de accentuatie; 2° zijn vóórtaal verleidt hem met des te meer kracht om het accent naar Maleisch model te leggen. Daarbij komt nog dat in het Maleisch van een zinsaccent eigenlijk geen sprake is, wat de zaak natuurlijk niet gemakkelijker maakt.

Voegt men bij dit alles het afgemetene, ultranauwkeurige, het niet gebondene of het weinig vloeiende in het spreken van menschen, die een vreemde taal ge-

bruiken, plus het áánhouden van den Maleischen deun, dan zal men, al is het wat overdreven, het oordeel begrijpen van G.M. REITH, M.A. over onze taal in Indië in zijn boekje *A Padre in Partibus*: 'Colonial Dutch is spoken on and around the equator, and is without doubt the harshest and roughest dialect in the tropics'.

Ofschoon hij onze taal noch spreken noch zelfs lezen kon, en hij ternauwernood een vijftig woorden ervan begreep, heeft ze toch zoo'n diepen indruk op hem gemaakt, dat hij niet nalaten kon zijn oordeel er over te boek te stellen. Er is, zegt hij, iets nieuws en waaghalzerigs in de poging om, afgaande op den klank en de spelling, te trachten een taal te kritiseeren, waarvan men niets kent, en de combinatie van het nieuwe met het avontuurlijke maakt de taak des te aantrekkelijker. Dag aan dag gezeten aan hoteltafels, waar ik weinig anders hoorde dan de 'schuur- en ontploffingsgeluiden' van een mij onbekende taal, had ik ruimschoots tijd om de eigenaardigheden van haar klanken in mijn geheugen op te nemen.

Als provinciaal dialect in Europa staande tusschen Platduitsch en Platschotsch, heeft het Hollandsch tegelijk met de genoemde dialecten den naam van de onwelluidendste der moderne talen te zijn. Zooals het in Indië gesproken wordt, leek het mij nog onwelluidender dan welke bekende taal ook, misschien het Chineesch uitgezonderd, en toen zijn onmuzikale, keelschraperige, krijschende, sissende, spetterende klanken mijn ooren bestormden, voelde ik dat ik nu wist, waarom Holland alléén onder de volkeren van Europa geen musicus van den eersten rang heeft voortge-

bracht. Geen menscheijk oor, dacht ik, kan zijn gevoel voor muziek behouden na gewoon te zijn geraakt aan de Hollandsche taal. Dat was mijn eerste indruk. Die werd later echter gewijzigd door de ontdekking van het feit, dat de Hollandsche *peranakans* en de Hollandsche *totoks* evenzeer van elkaar verschillen als de Engelschen van Yorkshire en de Engelschen van London, en dat de in het moederland geboren en getogen Hollanders zich evenzoo vroolijk maken over het Indische dialect als de verschillende nationaliteiten van Groot-Britannië dat doen over de eigenaardigheden van elkanders taal. Een van mijn vrienden, die eenige jaren op Java doorbracht en daar Hollandsch leerde spreken, ging naar een Amsterdamsch hotel, waar men hem met moeite begreep. Een kellner, die hem aan iemand anders beschreef, noemde hem 'een arme inboorling' van Java. Zijn taal had hem verraden. Nadat ik een paar weken in de Hollandsche koloniën had doorgebracht, kon mijn oor bijna dadelijk uitmaken of mijn tafelburen 'Indischen' waren of niet en dat nog wel zonder dat ik een woord begreep van wat er werd gezegd.

De indrukken die ik in dezen brief opgeteekend heb, zijn indrukken van het koloniale Nederlandsch. Van zijne buitengewone onwelluidendheid is reeds melding gemaakt: het is zóó onwelluidend, dat geen Engelschman het behoortijk zou kunnen spreken zonder een lepel kiezelsteentjes in zijn mond te nemen en zelfs zou een Schot, hoezeer ook gewend aan de rauwe keelklanken, die den bewoner van Zuid-Engeland onmogelijk zijn, zich keelpijn bezorgen door

Hollandsch te spreken zooals de Indische menschen dat doen. Men zou zich kunnen verbeelden dat het vrouwelijke strottenhoofd de Hollandsche keelklanken niet voortbrengen kan, totdat men een vloed daarvan ergens van achter een omvangrijken boezem op hoort borrelen.

Door geheel Nederlandsch-Indië wordt het Hollandsch met een zekeren zingzangtoon gesproken, die evenals de te Glasgow bestaande variëteit daarvan, zeer aantrekkelijk is. De Engelschen hier nemen dien spoedig over en zelfs in hun Engelsch spreken hoort men de echo van de eigenaardige intonatie van hun Hollandsche burenen. Die stembuiging gaat somtijds bijna in den teemtoon over, gewoonlijk gebruikt bij het klagen of het beklag, terwijl iedere zin afgesloten wordt met een verheffing van den toon in plaats van met een daling.

Dat komt sterker uit in de binnenlanden van Java en de omliggende eilanden dan in de groote plaatsen. Dikwijls is de opmerking gemaakt, dat hij, die door den neus spreekt of brouwt, de eenige is, die daar niets van merkt. Hij is er trotsch op, dat hij vrij is van een verraderlijk accent en de verrassing van den Glasgower, bijvoorbeeld, als iemand zijn geboorteplaats raadt, is vermakelijk .... Het is zeer waarschijnlijk, dat de Indiërs evenals de met zich zelf ingenomen Schotten gelooven in de algemeene geldigheid van hun accent, maar de vreemdeling merkt den zingzangtoon dadelijk op, als zij beginnen te spreken. Ik geloof, zegt REITH ten slotte, dat de Hollanders dat van de inlanders overgenomen hebben.

De boven vermelde eigenaardige afwijkingen van klankvorming en klemtoonlegging zouden op zich zelf al voldoende zijn om het Nederlandsch in Indië op den duur een ander karakter te geven, wanneer de school ze niet met kracht tegen- en binnen zekere grenzen hield, maar iedereen - waaronder ik reken de romanlezers in Holland en hen, die met Indische menschen in aanraking komen - weet, dat er nog honderd andere afwijkingen zijn, waardoor de Indo zich verraadt. De Indo echter niet alleen - de zich taalkundig superieur wanende Europeaan net zoo goed, getuige *zijn* Maleisch, getuige de vreemde talen, die hij zich 'direct' eigen maakt. Men lette maar eens in de *Punch* op het Engelsch, dat de Duitschers in Londen te voorschijn brengen, of men sla eens op *The Liars* van H.A. JONES. Daar treedt in het tweede bedrijf een Fransche kellner op, die - met de noodige radheid, stellen wij ons voor - al dadelijk begint:

Bien, m'sieu. *At what hour* will m'sieu dine?

Bij de opsomming van de wijnen zegt hij:

I have brought them from London myself. *We have not these vintages here.*

Hier staan we voor twee gevallen, waarin we het Fransch idioom door de Engelsche omkleeding heen zien. Met de Duitschers uit *Punch* heeft onze Franschman gemeen dat hij zich volstrekt niet bekommert om de grammatische vormveranderingen.

Als de gast zegt, dat hij een *friend* verwacht, vraagt Jan:

It is but one friend that m'sieu *expect*?

Komt de *friend*, dan deelt hij dit mee als volgt:

A lady; she say, will Mr. Talkner please to see her. She *have* lost her way.

Tout comme chez nous, niet waar?

Ten bewijze kunnen ons hier eenige brokstukken dienen uit *De Stille Kracht* van LOUIS COUPERUS, zelf een Indische jongen, bovendien een man van uitnemenden smaak en dus vijand van overdrijving, en die Holland als zijn zak, maar tegelijkertijd Indië op zijn duim kent¹⁾. Wie precies wil weten, hoe de door Indiërs gesproken taal er in doorsnee uitziet, moet zich in de eerste plaats houden aan den schrijver van *Eline Vere*, en de reeds genoemde novelle van Mej. JUNIUS in *De Gids* van 1899, waarop de Heer HESSELING mede zijn hypothese bouwde, geheel ter zijde leggen - om welke reden zal nog nader blijken.

In *De Stille Kracht* komt ook de taalquaestie herhaaldelijk ter sprake, zoowel in feitelijke afbeelding als algemeene opmerkingen hier en daar. Des te meer waarde heeft dit boek voor ons, omdat Couperus daarin het Indo-Nederlandsch van verschillende zijden laat bekijken. Daar is vooreerst Ida, het type van de blanke nonna, die altijd probeert héél Europeesch te doen, netjes Hollandsch te spreken, en zelfs voorgeeft zich slecht in het Maleisch te kunnen uitdrukken.

Zij zegt wel niet veel, maar toch reeds genoeg om een enkele eigenaardigheid van het Hollandsch der kleurlingen te doen uitkomen:

‘Altijd stampvol, receptie van Eva. Voller dan verleden bij residèn’.

1) Dr. Ch. M. van Deventer, *Holl. Belettrie v.d. Dag*, II., pag. 2.

Spraakzamer, maar minder er op uit om haar woorden op een goudschaaltje te wegen is de zeventienjarige Doddy, de nonna-dochter van den resident. Na een diner krijgen wij het volgende gesprek tusschen het meisje en haar broer:

- Eeuwig biefstuk ..... mopperde Theo

- 'Ja, die kokkie!' lachte Doddy met haar keellachje: 'Zij geef altijd biefstuk, als mama niet is; kan haar niet schelen, als mama niet is. Zij verzint niet. Te erg toch.'
.... Zij hadden in twintig minuten gegeten, toen VAN OUDYCK weêr ging naar zijn kantoor. Doddy en Theo slenterden naar voren.

- Vervelend .... gaapte Doddy. Kom, wij biljarten?

In de eerste binnengalerij, achter de satijnen portière, stond een klein biljart.

- Kom dan, zei Theo.

Zij speelden.

- Waarom moest ik samen met je aan het hek geweest zijn?

- Ach..... té! zei Doddy.

- Nu, waarom?

- Pa hoef niet te weten.

- Met wie was je dan? Met Addy?

- Natuurlijk! zei Doddy. Zeg, is Stadsmuziek van avond?

- Ik geloof wel.

- Kom, wij gaan, ja?

- Neen, ik heb geen lust.

- Ach, waarom dan niet?

- Ik heb geen lust.

- Ga meê nou?

- Neen.

- Met mama.... jij wil wel, ja? zei Doddy boos. Ik weet heel goed. Met mama jij gaat altijd naar Stadsmuziek.

- Wat weet jij.... klein nest?

- Wat ik weet? lachte zij. Wat ik weet? Ik weet wat ik weet.

- Hé! plaagde hij, een carambole mikkende met een ruwen stoot. Jij met Addy, hè!

- Nou, en jij met mama....

Hij haalde de schouders op.

- Je bent gek, zeide hij.

- Hoef niet te verbergen voor mij! Trouwens, iedereen zegt.

- Laat ze zeggen.

- Te erg toch van jou!

- Ach, stik.....

Hij smeedt zijn keu driftig neêr en ging naar voren. Zij volgde hem.

- Zeg Theo..... niet boos zijn dan. Ga nou meê naar Stadsmuziek.

- Neen.....

- Ik zal niets meer zeggen, smeekte zij lief.

Als derde in dezen Indischen bond treedt op Mevrouw van Does, de echtgenote van een postcommies. Geheimzinnig legt ze een dik, naar achter omkrullend, slap geleed wijsvingertje tegen een van de door haar meegebrachte stopflesschen en fluistert:

- Inten - inten!¹⁾

1) Diamanten.

- Zoo? vroeg mevrouw VAN OUDYCK. Doddy, met groote oogen, en Theo, geamuzeerd, tuurden naar de twee stopfleschjes.

- Ja,... U weet wel, van die dame.... van wie ik u gesproken.... Haar naam wil zij niet noemen Kassian, vroeger haar man een groote piet, en nu.... ja toch zoo ongelukkig; zij heeft niets meer. Alles op. Alleen nog deze twee fleschjes. Al haar juweelen heeft zij uit laten nemen en de steenen bewaart zij hier in. Alles geteld. Zij vertrouwt mij toe, om te verkoopen, Door mijn melk heb ik relatie. Wil u zien, mevrouw VAN OUDYCK, ja? Móoie steenen! De residen, hij koop voor u, nu u weêr thuis is. Doddy, geef mij een zwart lapje; als fluweel, is het beste.....

Doddy wist een stukje zwart fluweel door de djait¹⁾ te laten zoeken in een kast met naairommel. Een jongen bracht glazen met tamarinde-stroop en ijs. Mevrouw VAN DOES, in haar slappeleede vingertjes een tangetje, legde een paar steenen voorzichtig op het fluweel ....

- Ja!! riep zij uit. Zie toch die water, mevrouw! Pr .... ààchtig!

Mevrouw VAN OUDYCK zag toe. Zij glimlachte allerliefst en zei toen met hare zachte stem:

- Die steen is valsch, lieve mevrouw.

- Valsch?? kreet mevrouw VAN DOES. Valsch??

Mevrouw VAN OUDYCK zag naar de andere steenen.

- En die andere, mevrouw ..... - zij boog aandachtig, en zeide toen zoo lief mogelijk:

1) Naaister.

- Die andere ..... zijn ..... ook valsch.....

Mevrouw VANDOES zag haar aan, met plezier. Toen zei ze tegen Doddy en Theo, leuk:

- Die mama van jullie ....pinter! Zij ziet dadelijk!

En zij lachte luid uit. Allen lachten. Mevrouw VANDOES deed de kristallen weêr in de flesch.

- Een aardigheid, ja, mevrouw? Ik woû alleen maar zien of u verstand had.

Natuurlijk, u geloof mijn eerewoord: ik zoû u nooit verkoopen ..... Maar deze ..... kijk

.....

En plechtig nu, bijna godsdienstig, opende zij het andere stopfleschje, waarin slechts enkele steenen waren: ze legde ze met liefde op het zwarte fluweel.

- Die is prachtig ..... voor een leontine, zei mevrouw VAN OUDYCK, turende op een zeer grooten brilliant.

- Nou ..... wat zeg ik u? vroeg de Indische dame.

En zij tuurden allen op de brillianten, op de echte, die uit het 'echte' stopfleschje, en hielden ze voorzichtig tegen het licht.

Mevrouw VAN OUDYCK zag, dat zij allen echt waren.

- Ik heb heusch geen geld, lieve mevrouw! zeide zij.

- Deze groote ..... voor leontine ..... een koopje: ik verzeker u, mevrouw!

- O, mevrouw, neen nooit!

- Hoeveel dan? U doet goed werk als u koop. Kassian, haar man vroeger groote piet. Raad van Indië.

- Twee-honderd .....

- Ja, kassian!! Twee-honderd!

- Twee-honderd-vijftig, maar niet meer. Ik heb heusch geen geld.

De residèn ..... fluisterde mevrouw VAN DOES, VAN OUDYCK bespeurende, die, nu de rol was afgeloopen, naar de achtergalerij kwam.

De residèn ..... hij koop voor u!

Uit deze proefjes blijkt reeds heel wat. Tot aanvulling volgen hier uit SCHUCHARDT'S *Kreol. Studien IX* nog eenige bewijsplaatsen, waardoor de taal der minder beschaafden geïllustreerd wordt, uit een iets vroegere periode:

ANNIE FOORE, *Schetsen uit het Indische familieleven* (Indische Gids 1882, S. 290; von Frau YZERMAN):

'Och, Marie, *kassian* (Mitleid) toch met je broêr. - *Kassian* met jij? Jij moet / (so deute ich das Fehlen irgend eines im Mal. überflüssigen Wortes, wie eines Pronomens oder der Kopula an) zelf weten. Wie schulden maak, die betaal. Jij ben't niet *hek* genoeg om *gulp* (*h* und *g* werden mit einander verwechselt; der Malaie besitzt nur den ersteren Laut, in dessen Anwendung er aber vielfach schwankt, pflegt daher auch das fremde τ durch *h* wiederzugeben; -leichtlich treten nun Reaktionserscheinungen auf) te verwachten van mij?! - Je begrijp misschien niet Marie! Ze zetten me in den boei. Ze hebben *ampioen* (Opium) gevonden bij mij in huis, ik moet/ afkopen.'

VAN REES, *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch Officier I*, 242 (4 Aufl.):

Tabé (Gruss!) dames *ada baai?* (geht es gut?) - Dank U, zal kapitein ons weer *tjerita's* (Geschichten) zeggen? - Hier dit jong mensch met *rambot krul* (krausem Haar) zal U vertellen. Ja en hij kent een nieuwe polka. - *Betoel?* (wirklich?) - Ja. - Kennen

goed dansen hoor! Louise en Jenny goed leeren; zullen alle meisjes jaloers.

- - *Betoel sajang* (es ist wirklich schade) DRAGMAN niet kennen spelen. - Wie is DRAGMAN?

- DRAGMAN spelen klavere-net. (Klarinette; im Mal. van Ambon heisst es ebenfalls *klawarnet*).

VAN REES, *Wijnanda* im Eigen haard 1879 S. 337: 'U moet niet kwalijk nemen, ja (diese Einschaltung des *ja* ist charakteristisch) maar ik /belet om naar de park terug te gaan. - Och kom! - Ja, de logementhouder, weet U, hij/ een mooie paard te koop. Ik wil gaan, hij geeft niet, /moet eerst probeeren de mooie paard. - - Dank U, ik/ nooit havanna-sigaren; havanna-sigaren ruik stink (sehr gewöhnlich = mal. *berbau busuk*) - - U is zeker nooit in Holland geweest, Mijnheer K.? - Nee! Maar ik /toch/ Hollander. - Is U dan in Holland geboren? - Nee, /te Pasuruan geboren - Dan zijt ge ook geen Hollander, maar een Javaan. - Nee, ik zeg Jezus Christus/ in een stal geboren, /hij/ toch geen paard.' -

Wie voor een paar duiten passer-Maleisch kent, kan gemakkelijk nagaan, welk een groote rol die taal hier door het Hollandsch heen speelt. Twee 'wetten' vooral komen hier duidelijk op den voorgrond: 1°. sprekers die op eigen houtje een nieuwe taal leeren, reproduceeren alleen datgene wat hun het wezenlijke toeschijnt; 2°. zij blijven denken in en dus vertalen uit hun moedertaal. Het eerste is te corrigeeren en wordt dan ook telkens in zekere mate gecorrigeerd door de school, het tweede is een moeilijker, ja een nooit geheel te overwinnen bezwaar. Denken in een vreemde taal be-

staat niet - er is wel een zekere virtuositeit in wat de Duitscher het *parlieren* noemt, maar waar dat bereikt is, *da hört das Denken auf*, om de beroemde uitspraak over de wiskunde eens te varieeren. Dan geschiedt het spreken gedachteloos. Zoodra er echter werkelijk weer gedacht moet worden en de spreker op een terrein komt, waar hij niet zoo thuis is, zal hij onvermijdelijk afglijden naar zijne moedertaal.

In de zoo met elkaar verwante en steeds bij elkaar leentjebuurl spelende Europeesche talen komt dat niet zoo vaak aan het licht, wel echter waar een taal als het Maleisch, die zoozeer in bouw van de onze afwijkt, tot basis dient. Om de boven geïllustreerde gevaren, waaraan het Hollandsch hier blootstaat, goed te leeren kennen en de dagelijksche fouten te begrijpen - en te vergeven, is het noodig den vijand eens ter dege op te nemen.

Wat leeren de meeste kinderen nog steeds als grondtaal voor ons flecteerend Nederlandsch? Het in alle opzichten 'gemeene' Maleisch, een taal die het type is der isoleerende talen, een taal met één vorm voor enkel- en meervoud; een taal zonder tijdsuitgangen, zonder wijzeaanduiding en zonder 'personen'; een taal zonder lidwoord, zonder verbuiging en zonder grammatische geslachtsonderscheiding; een taal zonder onpersoonlijke en met minder wederkeerige werkwoorden en minder voorzetsels; een taal met weinig inversies, met één enkel betrekkelijk voornaamwoord, met een woordschikking, die meer Fransch of Engelsch dan Hollandsch is, met nomina, die ook te gebruiken zijn om een verbaal begrip uit te

drukken zonder de hulp van ons 'hebben' of 'doen' of 'zijn'; een taal met een in onze taal onmogelijke plaatsing van het vragende substantief, adjectief of bijwoord aan het eind van den zin of van het bekleemde bijv. naamwoord voorop; een taal waarin de copula regelmatig weg kan blijven en waarin het bijna niet mogelijk is verschil te maken tusschen onderschikking en nevenschikking.

Hierin heeft men de verklaring of liever de oorzaak van de afwijkingen, die in de bovenaangehaalde brokstukken voor een ieder waar te nemen zijn.

Even sterk als de grammatica kan het idioom in engeren zin doorbreken. Zoo wijst SCHUCHARDT bijv. op voor ons belachelijke en uit VAN REES welbekende verwisselingen als: ik heb mijn vader *geplant* in plaats van *begraven* (Mal. *tanam* = planten, begraven) of: de medicijn is niet afgegaan (Mal. *obat* = kruid en kruit). Op rekening van het Maleisch moet ook geschreven worden het haast algemeen gangbare *gebruiken* (Maleisch *pakay*) dat COUPERUS betrappt heeft in *De Stille Kracht*, als hij Doddy boos laat worden, omdat zij vindt dat Mama haar toch wel had kunnen zeggen, dat zij een hoed zou 'gebruiken'. Evenzeer in trek is *zetten* (Mal. *taroeh* = zetten, leggen, plaatsen) - niet alleen wordt olie in het nachtlampje 'gezet', maar zelfs hun gomelastiek 'zetten' de jongens in de klas. Minder in zwang is 'openmaken' (naar 't Mal. *boeka*), zoowel van schoenen als van... koffietuinen, maar tot in de kranten toe vindt men 'naar hier' en 'naar waar' (*di manah*) en 'voor wat' (Mal. *boewat apa*), 'deze ééne' en 'wegens' i. pl. van

'door' zijn teekenend. Zelfs tot in de samenstellingen toe vinden wij de inwerking van het Maleisch. Hieraan is het bijv. toe te schrijven, dat de meeste Indiërs het woord 'schoenhoorn' niet gebruiken, maar wel 'schoenlepel' (Mal. *sendok sapatoe*). Erger en ergerlijker is het als kandidaten voor het kleinambttenaarsexamen *uit* een paard springen (Mal. *dari*) of de koetsier *uit* den bok. Op het gebied der voorzetsels moet hier ook gewezen worden op den invloed van het in het Maleisch opvallende, oorspronkelijk sociatieve *sama* ter uitdrukking van accusatief, datief- en richtingsbetrekkingen¹⁾. Dit *sama* breekt weer op eigenaardige wijze door in de onverbeterde sinjotaal en wel op tweeërlei wijze, n.l. als een voor ons gevoel overtollig of misplaatst 'met' of soms 'aan'. Zoowel door de traditioneeles potuitdrukking 'is 't er niet met ghem', als door voor de aardigheid nageaapte 'mallote' zegswijzen als 'verliefd met' of 'boos met' wordt dit verschijnsel in het licht gesteld, maar de spotters zullen meestal wel niet weten, dat zelfs in de Europeesche talen de parallellen hiervan niet zeldzaam zijn, zooals bijv. *mit jemand böse sein, sich liebenswürdig mit jem. zeigen* of het Portugeesche *ter odio com* = haat hebben met, enz. Aan de Indische romanschrijvers is ook dit punt niet ontsnapt. In *Oost-Indische Menschen en Dingen* van Mevr. FRANK houdt een knappe jonge Indo op een ouderwetsche bruiloftspartij de volgende speech (p. 235):

1) Zeer interessant is wat H. SCHUCHART hierover zegt in zijn *Kreol. Stud.* IX p. 227 sqq. HESSELING wijst op het *fer* (voor) in het Afrikaansch, dat met dit *met* gelijkstaat.

'Dames en geeren! Ik proponeert, wij drinkt deze op de gezondheid van de dames, vooral van de lieve meissies. Want de lieve meissies wordt lieve vrouwtjes; ik drinkt *slamat* met de gezondheid van oude en jonge dames. Altijd blijft zij lief! Als jong, zij is onze beminde; wij vindt hem lief - als oud, zij is onze moeders; hij ben ook lief! Dus, lang leve de oude en jonge lieve meissies, hip, hip - hoerah!' Verder vindt men in deze schetsen: Mijnheer, vertelt met ons uien (p.139), hij lust zoo graag met dansen (p. 220), Hot (God) zegent met de bruid en bruidegom (p. 230). Van 'aan' geeft Dr. HESSELING een voorbeeld uit VAN REES' *Herinneringen*: 'Zij altijd blij op mij als zij *aan* mij zien', maar ook op de lagere school kan men nog wel eens hooren: "neer, hij wil *aan* u spreken'.

Zeer terecht merkt SCHUCHARDT op (p. 203 der *Kreol. Stud.*): 'in unsern arischen Sprachen wird die Kopula nicht durch *sein*, sondern auch durch *haben* (oder ein anderes transitives Zeitwort) dargestellt. Jedes Wort welches einen Zustand bezeichnet, setzt nothwendigerweise ein Subjekt voraus; somit ist *ich Lust* ganz unzweideutig in keinem andern Sinn eine Gleichung als *ich Mensch*. Wir sollten sagen *ich bin Lust* wie *ich bin Mensch*... Es ist ein atavistischer Trieb der uns in gehobener Sprache sagen lässt *ich bin ganz Mitleid*, *sie ist ganz Huld* und manche Substantiva sich auf solchem Weg dauernd zu Adjektiven geworden, so *Ernst*, *Zorn* (Mhd), *chagrin*, *colerè*'. Welnu, het Maleisch staat wat dit betreft nog op het primitieve standpunt en heeft slechts eene copula *ada* en daarvandaan komt het, dat in het Maleisch denkenden bijv. zullen zeggen: hij

is de koorts, hij is toch zooveel attentie (Mevr. FRANK), precies zooals de Afrikaner zegt: ek is honger, ik is schaam, enz.²⁾ Dat verder de Indo zegt: Ik ga baden naar de badkamer, komt daarvandaan, dat men zich in het Maleisch en Javaansch op een dergelijke wijze uitdrukt (*sahaja maoe mandi di kamar-mandi = akoe arep (wil) adoos (baden) mënjang kamar-mandi*). Wanneer bovendien haast iedere jongen een: 'hij slaat mijn kop' laat hooren, dan volgt hij ook daarin het eigenaardige van het Maleische *poekoel kepala*. Evenzoo zijn te verklaren: "neer, hij trekt mijn oor, hij trekt mijn haar', enz. Met welke Malayismen de onderwijzer voortdurend te kampen heeft, kan men leeren uit een verzameling *Indische Spreek- en Schrijffouten* van H.G.P. OBDEIJN, door hem opgeteekend te Menado en te Batavia. Enkele daaruit, die veel voorkomen en dus als typen kunnen gelden, laat ik hier uit dit werkje volgen:

De kleeren des konings is prachtig.

De beenderen van de koe maakt men knopen.

Het paard kan verdedigen met de achterpooten en den bek.

De haan was blij, toen hij geprezen wordt.

Gisteren was ik ziek geweest.

De babiroesa verdedigt niet met de bovenste slag tanden; maar als zij uitrusten willen, gaan zij naar eenen boom en steken er eenen tak in.

Dat de Indiër zijn taal behalve met Malayismen ook met allerlei woorden uit de Indische talen, hoofdza-

2) Vgl. Dr. HESSELING, Het *Afrikaansch*, p. 112.

kelijk Maleisch en Javaansch, doorspekt, is ook in Nederland al algemeen bekend. Zooals in een volgend hoofdstuk aangetoond zal worden, volgt de totok hem daarin maar al te gewillig na, alleen speent hij zich wat meer van de uitroepjes, als *masa*, *astaga*, *kok*, enz., waarop Couperus doelt op pag. 67 van *De Stille Kracht*. Onbillijk zou het echter zijn niet een grooten vooruitgang naar den Hollandschen kant aan te teekenen. Men moet al afdalen tot de onderste lagen der maatschappij om gesprekken te kunnen hooren als de door PFIJFFER of in de *Biang Lala* (1853) of in VAN REES *Herinneringen* (1862) opgeteekende. De zedelijke verheffing van het huwelijk door de feminisatie uit Europa in de laatste vijftig jaar is hier zeker een even machtige factor ten goede geweest als de school.

Een ander gevaar, en een niet minder ernstig, ligt er in de omstandigheid, dat het Nederlandsch hier wel wordt gesproken, maar niet gevoeld. Het komt van de lippen, maar niet uit de ziel, omdat de aanschouwing ontbreekt van de *realia*, en de gedachtenwereld in het Nederlandsch vastgelegd een zoo geheel andere is dan die der tropen. De taal is voor de velen hier niet gansch het volk, want zij leven er niet in en ze leeft niet in hen buiten de school. Dikwijls worden de eenvoudigste woorden en uitdrukkingen niet begrepen en de aardigheden hierover in omloop zijn haast ontelbaar. Wie heeft in Indië nooit de 'mop' gehoord van de broek van mijn zuster, die 'losbandig' is (de broek n.l.), van de 'vierkante pot' jenever die 'verbitterd' werd, of van den jongen, die 'zonder geweten' in den modder zakte? Van den mijnheer wiens 'bek af' was (die

bek af was) of de mevrouw die de stoelen niet onder de banken steekt? Vooral het laatste kenschetst eene andere eigenaardigheid van het Indo-Hollandsch nl. het vrij veelvuldig gebruik van verhaspelde of verkeerd aangebrachte zegswijzen en spreekwoorden. In het algemeen wordt op dit verschijnsel reeds gewezen in een door HUET besproken, maar toch nu reeds geheel vergeten Indischen roman van Mevrouw FRANK *Hoe zij oude vrijster werd*. Een der heldinnen daarin is Mevrouw BERGERS, die er groot op ging zich uitnemend te verstaan op het dresseeren van gouvernantes en lang en breed redeneeren kon over de opvoeding harer kinderen. 't Grappige van die redeneeringen, zegt Mevr. FRANK, was het zoogenaamde Hollandsch waarin zij ze hield; een hollandsch dat wij niet zouden wagen terug te geven, om niet onverstaanbaar te worden voor hen, die niet in Indië geweest zijn en dus geen idee er van kunnen hebben, hoe onze schoone taal daar soms mishandeld wordt, vooral omdat Mevrouw gaarne Fransche woorden, spreekwoorden of spreekwoordelijke uitdrukkingen bezigde. Bijvoorbeeld, zij besloot de uitéénzetting harer 'principes' vaak zóó: Ja, ja, die met mij beet wil nemen, staat vroeg op: ik weet al, 't is allemaal één pot water met die Hollandsche vrouwen. Maar mij verkoopen ze geen knollen voor *lobak* (lobak is het Maleisch voor knol of raap), ik laat mijn kaas niet van mijn boter eten,' enz.

Ook COUPERUS illustreert deze hebbelijkheid van Indisch sprekende dames in den roman van heden *De Kleine Zielen*. Hierin krijgen we tante RUIJVENAER, de prototype vermoedelijk van tante DAAN uit *Van*

Oude Menschen. Als zij niet wil dat over een zekere zaak verder gesproken zal worden, zegt ze: zwijg dan toch uw mond over Constance (I, p. 21).

Als diezelfde Constance haar vraagt (p. 39):

- Gaat u dikwijls naar Indië, tante?

antwoordt tante:

- Ja, kind, bijna ieder jaar... wil óóm gaan... voor de saken. Voor Daranginongan. Voor den suiker. En dan weer terug met retour. Ach, soo gemakkelijk .. met Fransche mail... Verdraai geen pink om... En Alima... zij weet al - Parijs, ddhouane, zij doet alles .. zij ghelpt oom met de kaartjes... jij moet haar sien: net een ddàme (h)ekleed... corset .. ghoed .. jij lacht jou slap!

En om Constance te troosten over een schandelijk krantenartikel tegen haar man, laat zij zich volgenderwijze uit (II, p. 221):

- Ik wou jou seggen, trek jou toch niet aan, seg!... Schud van jouw kouwe kleeren àf... wat kan schèlen, seg... Beroèrrde artikel... Maar ik swéér jou... schud van jouw kouwe kleeren af!

Ook hier kan de school veel doen en doet ze ook veel, maar toch kan ze niet beletten, dat de Indo in zijn zucht om mooie taal te geven zich gaat bedienen van allerlei uitdrukkingen en stadhuistermen die hij niet begrijpt, ten minste niet in de fijne schakeering hunner gevoelswaarden. Wat sommigen van het Nederlandsch voelen, blijkt uit het volgende briefje, ingezonden aan de *Sumatrabode*.¹⁾

1) Overgenomen uit *Het Nieuws van den Dag v. N.I.* van 8 Oct. 1904.

Geachte Redactie Sumatrabode.

Bij deze beleef ik u te verzoeken om het bericht van Emmahaven ddo. 26 dezer in Sumatra Bode te wijzigen. Daar wordt geschreven, die een meid met uniformpet S.S.S. op het hoofd zet.

Bedoelde meid onzins.

Bovendien wordt onze chef niet ontvangen, omreden niet zijn eigen schuld en niet gedaan.

Over deze zaak willen wij niet bemoeien, daarom hoop ik dat u morgen het laat wijzigen.

E.H. 29. 9. 1904.

Fraaier nog is het ingezonden stuk, dat de onderteekenaar opstelde, nadat in de Bataviasche bladen vermeld was, dat hij een levendige altercatie met de politie had gehad:

Bat., 3-10-04

WelEdelG. Heer

Redacteur

v/h Nieuws van den Dag.

't Spijt mij ten zeerste dat ik bij deze uwer plaats ruimte, indien UEdG. dit voor mij nog over had.

Op den avond van den Donderdag valt op Vrijdag was in de Gang Kwetang de naburige plaatst van de koffiebranderij 'De Smeroe' eene opstand, 't welk opstand van geene beteekenis is, doch door eene European die zich niet laf hebben getoond daar uit te komen, waar ik twee zware en krachtige helden zag die tegen genoemde European, dat is den heer DONKERSLOOT, hebben gehad en die man meerendeel als een wilde stier behandeld werdt, En gruwelijk is dat er zulke afgemaakte stier moest worden gehokt en bij zien van zulke gevecht zooals eene

tijger en twee stieren bij mekaar is, ook kunnen hunne helden genoemde worden van JAN DE WIT.

Nu hier zijn de helden en rustige helden zooals ik noemen magt dat zijn de heeren policie opzien KLENCKE en dat spion afgedankt soldaat BOMBACH, die dan hunne helden hebben getoond als lafhartige personen om zulk tegen den heer DONKERSLOOT met woeste aan valt doende, waarvan ik er om zouden moeten lachen (= lachen) om deze te zien den heer BOMBACH de scherpe spion met eene handbijl gewapend is een dan andere eene karwast was de heer Stier KLENCKE die hem drie slagen gelijk een hond van achter had toegebracht en de Spion BOMBACH er hard weg geloopt was zoo dat deze om ring door twintig ad veertig oppassers toen de man bij eventueele meer bewusteloos om hebben gevallen door den opziender KLENCKE nog vier ad vijf slagen hadden toegebracht, dit noem ik mij eene lage streek, om zoo als men zijne mede mensch en wel een European dit te handeld, zoodat hierbij geene opinie gelet is op de policie-reglementen of burg: wetboek dien door den genoemde rechtbanken worden voltooi, om als policie-beambte te mogen slagen waar bij een overtreding van geen waarde of liever gezegd eene burengerucht waarvan de wet 't strafbare daad ons f25 tot met 100 geldboete kan gepaardt worden.

Doch men nu hier opziender der policie als rustige man zijn aangesteld die den mensch slagen met hunne karwast benoemd zijn.

Hierbij eindig ik tot een groot dank voor UEdG. plaatstruimte teken ik mij met de meeste eerbiedig hulp vraag uwer Hoogachtend gelezen als dat door mij nog nader zullen mettertijd worden vervolgd.

Uw achtend
Uw. Dw. Dienar,
DONKERSLOOT.

Gelieve deze plaatstruimte mede gedeeld tot Hoogen dank.
Uw. Dw.

In mijn bezit is nog het volgende schrijven tot steun van een sollicitatie van den ondergeteekende, iemand die *pignon sur rue* heeft:

WelEdel en Geachte Heer

Ik hoop niet door UE. kwalijk te worden genomen omtrent mijne vrijpostigheid UE. met deze letteren lastig te vallen. Ik zou daartoe nooit durven doen, ware het niet dat U niet bekend ben met mijn persoon. Ik veroorloof mij, 'n paar brutale schoenen te hebben aangetrokken in den vorm van een sollicitatie brief voor amanuensis, den Directeur v/h Gymnasium te hebben aangeboden en waarin ik Zijne Hoog EdelGestrenge bekend maakte dat omtrent mijn verleden als Schout v/d policie door U eenige inlichtingen kan worden verstrekt. Daar er misschien velen er naar zullen dingen, vrees ik wel geen kans te zullen hebben om met die betrekking te worden bevoordeeld en daarom heb ik mij tot U, langs dezen weg gewend, om voorspraak en aanbeveling. Dat ik steeds eerlijk zal zijn en de vingers uit de kasten en de oogen uit de boeken is bij mij aangeboren. Vergun mij ten slotte nog hieraan toe te voegen, dat mocht dit geluk mij te beurt vallen, dat ik dit aan Uwe goedheid te danken heb en waarvoor ik U bij voorbaat mijne oprechte verzekering aanbied met de betuiging van ware hoogachting.

N.N.

Voor de volledigheid laat ik ook een dame aan het laatste woord. Deze schrijft aan een andere 'Mevrouw' naar aanleiding van een *goena-goena*-geschiedenis:

Geachte Mevrouw!

In de hoop, dat u mij niet ten kwade zal duiden dat ik de vrijheid neem, u mede te deelen over de handelingen van uw man. Zooals u weet, heeft uw man een tijdje te K. gespeeld en aldaar met een paar Pegnerans in aanraking kwam, die alzoo

bekend staat als doekoons, waaronder de Pegneran Tj. die nog al goed bekend staat. Door de hulp van de genoemde Pegneran, die mij op last van uw man zwaar bewerkt had, zoodat ik dan mijn huishouding en kinderen en man, in de steek liet, en bij uw man over kwam. 2 ½ maand was ik bij hem geweest en was nog mee gegaan naar Y. De naam van mijn brave man, die ik 12 jaren gedragen had ik *ter wille van uw man bevlekt*. Ik dank de goede Allemachtige, mevrouw, dat ik dan door een slimme inval, weer terug kan komen bij mijn brave man, die mij toch nog terug neemt, terwijl ik zijn brave naam bevlekt had, door onwetendheid. Alle mogelijke schande moet ik nu doorstaan, terwijl het niet door eigen wil of eigenlijke liefde was, maar dat alles door dwang van de zware goena-goena. - Nu ik reeds 14 dagen bij mijn man ben, tracht G. mij nog terug te krijgen. Hij schrijft mij nog trouw en verwacht steeds mijn terugkomst bij hem.

O God neen, mevrouw; bij uw man weer terugkomen dat nooit, wat een maal gebeurd is, soedah, dat geeft niets. En hem terug schrijven, geen denking meer aan, mevrouw; indien u mij niet geloven wil, zou ik al zijn brieven kunnen overleggen. D., zijn helper, stuurt hij telkens en telkens naar X. bij de Pegneran Tj. om mij weer te laten bewerken, zoodat ik weer van mijn man weg loop en bij hem terug kom.

Tot belooning gaf hij de Pegneran drie paar prachtige hanglampen van f50, 2 paar mooie spiegels, een gouden bril. Enfin mevrouw, alles wat die man hem vraagt geeft uw man hem toe.

Hij versmijt al zijn geld voor goena-goena om alleen mij terug te krijgen. Vindt u dat netjes mevrouw, de handelwijze van uw man? Hij versmijt immers zijn eigen naam op straat en bevlekt zijn familie.

Ik hoop, dat u uw man flink aanpakt, of liever zelf bij hem over komt, om zijn doen en laten te beletten. Misschien mevrouw, dat hij zich veranderen zal. Ik hoop, dat u mij niet ten kwade zal nemen, dat ik u dit alles mededeel, daar ik bang ben, dat ik weer bij uw man terug zal komen door de werking van de goena-goena. Nu mevrouw, ik hoop dat u dit

alles voor lief zal aannemen. Na beleefde groeten, teeken ik mij met hoogachtend,

mevrouw T.

Mogen wij zulke stumpers wel hard vallen, waar bijv. een leerling der vijfde klasse, dus een eindexamen-candidaat, zonder gewetenswroeging neer kan schrijven: Deze handelingen stelden mij zooveel belang, dat...?

Het is zeker merkwaardig, dat de inlander of Chinees tot zulk een bastaardij zelden komt na even veel campagnejaren op school als de personen hebben van wie dergelijke brieven afkomstig zijn. Hoe is dit te verklaren? Is het onderwijs op school niet goed? Zeker, want die inlanders en Chineezzen leeren hun Nederlandsch op dezelfde scholen, maar van huis uit kennen zij het Maleisch of Javaansch grondiger dan de Indo-Europeaan en, wanneer zij thuis komen, hooren zij hun eigen taal en niet een reeds met vreemde smetten behept Nederlandsch. Een feit is het, dat bijv. op de H.B.S. zuiver inlandsche leerlingen dikwijls betere en zelfs veel betere taalmenschen zijn - op het in 1904 gehouden eindexamen haalde een inlandsch eind-examinandus voor Nederlandsch een der hoogste cijfers - dan het gros van de klasse. Geheel in overeenstemming hiermee is het, dat bijv. in *De Stille Kracht* de regent van D. geschetst wordt als een ontwikkeld, zuiver Hollandsch sprekend en schrijvend man en steller van klaar-duidelijke Hollandsche artikelen in tijdschriften en couranten. Hoe zoo'n stuk van een inlander in elkaar zit, kan men

zien in *De Ind. Gids* van 1893, waar de heer TEN HOVE het theoretisch bewijs van een eigenschap uit de rekenkunde meedeelt, door een inlandsch onderwijzer onvoorbereid in het Hollandsch neergeschreven. Men heeft JUSTUS VAN MAURIK in hetzelfde tijdschrift, jaargang 1898, verweten, dat het hem in zijn *Indrukken van een Totok* te doen is geweest om een goedkoop lachsucces, waar hij de regenten en Chineezers zuiver Hollandsch laat spreken, terwijl de Indo-Europeanen alleen kromtaal ten gehoor brengen. De tegenstelling is echter zeer juist gezien en blijft waar, al zal niemand ontkennen, dat VAN MAURIK zeker ook wel beschaafde, wel opgevoede en wellevende kleurlingen aangetroffen heeft. Er zijn er zelfs - ik noem enkel maar den in Holland welbekenden OTTO KNAAP - die zich met hun pen een bestaan veroverd hebben in de Nederlandsche journalistiek. Er zijn er echter ook, bij het binnenlandsch bestuur nog wel, die het, ook enkel met de pen in de hand, leelijk afleggen tegen sommige hunner donkere onderdanen.

De vraag is: wat kan er gedaan worden om den Indischen jongen hier de behulpzame hand te reiken? Wel, hervormt de school van onderen op, is er gezegd: zorgt eerst voor een goeden grondslag en bouwt daarop dan voort. Een uitstekend middel, het eenigste ook, maar als zoovele uitstekende middelen, niet uitvoerbaar. Van onderen op toch is niet, zooals men wil, door voorbereidend onderwijs, al zal ook dat wel, als alle beetjes, helpen - van onderen op is en moet zijn in moeders arm. Zoolang de Indi-

sche kinderen hun eerste taal van een erfelijk behepte moeder leeren en zelfs totok-ouders het 'kassian' vinden om hun lievelingen zoo vroeg met het moeilijke Hollandsch te laten beginnen, blijven we ronddraaien in een cirkel des verderfs. Wie kan de Indische moeder als bij tooverslag omscheppen in een goed Hollandsch sprekende opvoedster?

Hieraan is het ook toe te schrijven, dat naast het vele goede, de school toch een groote schaduwzijde heeft. Er is nu eenmaal - het kon niet anders - een Indisch Nederlandsch ontstaan, dat bij allen die hier geboren zijn, in geringere of grootere mate de afwijkingen vertoont, waarop daar straks gewezen is, behalve natuurlijk het onvermijdelijke *slang*-element. Die kromtaal van de speelplaats heeft onder de jongens het hoogste burgerrecht verkregen en het is niet de slechte maar juist de goede en zuivere taal-spreker, die uitgelachen wordt, zelfs tot en met het vijfde studiejaar der H.B.S. toe. Welke jongen kan daar tegen? Zoo komt het dat de Indische onderwijzer en vader er over klaagt, dat de goede Hollanders in hun spreken achteruit gaan, zoodra zij de school bezoeken. En de vaders niet alleen! Dezelfde aanklacht tegen de school is reeds vroeger uitgebracht in den Indischen roman. Waarom zendt Mevrouw SIEMENGA uit *Soedarsá* haar Nonnie niet naar de Europeesche school? Ziehier: 'De omgang met andere kinderen heeft in Indië veel tegen, vooral op de scholen. Het grootste contingent voor die scholen wordt geleverd door kinderen van gemengde afkomst, die voor het meerendeel slecht Hollandsch spreken en bovendien behept

zijn met eigenschappen, die men in een Europeesch kind niet gaarne opmerkt'. Het slechte Hollandsch alleen was voor Nonnie's moeder een gruwel, groot genoeg om haar te bewegen zelf het onderwijs van het meisje op zich te nemen. Als vrucht van hare opoffering, geniet deze verstandige vrouw dan ook o.a. het voorrecht, dat haar kind zich ten minste niet verraadt met een 'Dah, menir; dah, mefro', enz.

Niet minder duidelijk is Couperus in *De Stille Kracht*. - 'Ga naar Holland', sprak hij zacht. (Deel II p. 62). - Mijn ouders zouden me zeker gaarne terugzien. Voor mijn jongen zou het goed zijn, want iederen dag verleert hij meer en meer zijn Hollandsch, dat ik zoo energiek begonnen was hem te leeren, en praat hij Maleisch - of erger nog: sinjoosch. Ergst van al echter is, dat die achteruitgang soms de schuld is van het onderwijzend personeel - vooral de onderwijzeressen.

Dat dit geen phantasie is van den romanschrijver, maar de harde waarheid, blijkt o.a. uit *De Indische Gids* jaargang 1893, p. 2103. In een opstel over het Lager Onderwijs voor Europeanen in Nederl.-Indië, geteekend R. (= Roskoppf?) staat daar voor een ieder te lezen: 'Bemerkt men reeds een storenden invloed bij het eerste schoolgaan, op goed Hollandsch sprekende kinderen door den omgang met kameraadjes die zich niet behoorlijk (of in 't geheel niet) van die taal bedienen, hoeveel erger wordt het geval, wanneer de onderwijzer die spraakfouten niet verbeteren kan, omdat hij er zich zelf aan schuldig maakt! En dit komt voor. Men meene niet dat ik overdrijf; er zijn onderwijzers, bekwaam

en vol ijver voor hun vak, doch die hunne opleiding geheel en uitsluitend in Indië gehad hebbend, nooit de Hollandsche taal leerden spreken, zooals die gesproken worden moet. Mij bleek het o.a. eenmaal onmogelijk een hulponderwijzeres te overtuigen dat "hoofdkussen" onzijdig is - en niet vrouwelijk, gelijk zij beweerde - totdat ik DE VRIES en TE WINKEL had opgeslagen en door die autoriteit de tegenspraak deed eindigen.'

Een stap in de goede richting is nu juist gedaan - veel te laat, helaas! door de bepaling dat, wie bij het examen voor hulp- of hoofdakte onvoldoende haalt voor Nederlandsch onherroepelijk afgewezen is. Toeuiching zou het ook verdienen, als de kweekelingen, die nu voor een prikje klaargemaakt worden voor het onderwijzersexamen, een paar jaar naar Nederland gezonden werden. Van de totok-collega's mag echter ook wel wat geëischt worden, zonder onbillijkheid. In 1892 is trouwens die eisch, al is het wat onbeholpen, reeds uitgesproken in *De Ind. Gids*, waar op pag. 2396 aangedrongen wordt op 'kennis der inlandsche taal van de streek waar de onderwijzer wordt geplaatst. Waarom? Omdat de oorzaken van het gebrekkig Hollandsch der kleurlingen eenvoudig liggen in de gewoonte van het spreken van inlandsche talen vóór het aanleeren der Nederlandsche; omdat het onmogelijk is om de gebreken, die uit het spreken eener andere taal in dat der Nederlandsche zijn overgebleven en daarin onderhouden worden door het huiselijk verkeer, weg te ruimen zonder kennis dier andere taal.' Dat krachtig ingrijpen met kennis van zaken

noodig is, blijkt ten duidelijkste, waar geklaagd wordt (zie p. 21), dat op de 2e Europeesche scholen geen enkele klinker niet verkeerd wordt uitgesproken¹⁾, dat men daar Hollandsch te hooren krijgt om bij te huilen als:

Ik heb pen in mèn bùk = Ik heb pijn in mijn buik.

Het kin haat naar gus = Het kind gaat naar huis.

Mèn gon blaaf gar = Mijn hond blaft hard.

De tafel is pan hot hemaak = De tafel is van hout gemaakt.

I hep dors, menir = Ik heb dorst, meneer.

Ma-ik naar achter = Mag ik naar achter?

Ten aanzien van zulke feiten, vermeerderd met de omstandigheid, dat bijv. de candidaten voor het kleinambtenaarsexamen veelal hun examinatoren niet begrijpen, vraagt men zich tòch af of de school op den goeden weg is, of het niet tijd wordt het Hollandsche leerprogram eens ter dege te herzien en aan te passen aan de behoeften van het Indische kind, dat in de toekomst door de toelating der inlanders op de Europeesche scholen zooveel mededingers meer krijgt in den harden wedloop naar een baantje. Wat toch hebben de stakkers hun arme hoofden te breken met de heldendaden van de Batavieren en de moorden trouwpartijen der graven uit zooveel 'huizen', de gemiddelde diepte der Zuiderzee of met het stroomgebied van de verlegde Pekel-A of zoo iets? Wat hebben die kinderen aan: zingen van het blad, waar ze vaak niet te eten krijgen; aan teekenen, door onder-

1) *Het Onderwijs*, 3 Dec. 1904, p. 578a.

wijzers geleerd, die er dikwijls minder van kennen dan hun discipelen? Waarom in een Nederlandsche kolonie geen akte Nederlandsch ingesteld en eenige voorrechten daaraan verbonden?

Er moet, wil men de kinderen des lands werkelijk helpen tot een 'volksbestaan', meer tijd vrij komen voor het Nederlandsch. In de eerste plaats kan dat door het onderwijs hoofdzakelijk te beperken tot twee hoofdvakken: taal en rekenen, en in de tweede plaats door het Nederlandsch te vereenvoudigen en van den beginne in den natuurlijken vorm aan te kweeken, zonder de doode aanhangselen van het stelsel van DE VRIES en TE WINKEL.

Dan zal ook het Hollandsch van Indië vlotter worden en niet meer zoo mank gaan aan de stijfheid der boekentaal. Want hier raken de Hollander en de Indiër elkaar als de *extrêmes qui se touchent*: de Hollander al te slordig, de kleurling één en al stadhuizige deftigheid en notarisachtige nauwkeurigheid. Het *evenwicht*, de gulden middelmaat, hier bereikt door den in Indië uit Hollandsche ouders geboren VAN HELDEREN uit *De Stille Kracht*, die zoo correct sprak 'dat het stijf zou geweest zijn tusschen het slordige *slang* van het moederland', zou dan reeds het begin kunnen zijn van de verwezenlijking van het ideaal van velen. Helaas, de Regeering, als altijd enkel de letter der wet kennend en erkennend, en niet den geest die levend maakt, is haar beginsel ook hier weer trouw gebleven. Wat er reeds gewonnen was, wordt nu weer te niet gedaan door de Circulaire van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, van 29 November 1901,

waarbij de onderwijzers voorgeschreven wordt zich streng te houden aan de oude leer. Wat STERNE zei, is nog altijd waar: *They order these things better in France* - in hetzelfde jaar verscheen daar eenige maanden vroeger het bekende *Arrêté sur la simplification de la Syntaxe* dat, o wonder, wel door diezelfde Regeering voorgeschreven werd.

3. Het Indisch Nederlandsch van nu.

Is het Nederlandsch van alle hier geborenen, 'Kreolen' (in de Hollandsche of in de koloniale beteekenis), noodzakelijkerwijze min of meer Indisch gekleurd wat betreft de fonetische, de grammatische en de idiomatische vertolking, het wijkt niet minder af van de taal van het moederland in zijn woordenschat als aanduiding der begrippen. Het kan ook niet anders. Toen onze vaders voet aan wal zetten op Indië 's grond, stonden zij te kijken in een vreemde wereld. In die half wilde omgeving beschikten zij over rijkdom van uitdrukkingsmiddelen, waaraan zij voor hun behoeften zoowel te veel als te weinig hadden. Twee dingen konden of liever moesten dus gebeuren: het oude taalmetaal moest aangepast worden aan de nieuwe omgeving en nieuwe woorden moesten met de nieuwe voorstellingen overgenomen worden van de autochthone bewoners. Die inlijving van nieuw metaal - de specialiseering der vrijgekomen Hollandsche woorden komt straks ter sprake - duurt nog altijd voort, omdat de verovering van Indië, materieel en moreel, nog altijd van dag tot dag haar gang gaat. Hierin staan wij niet alleen, want bijv. ook de Arabieren, die zich hier vestigden, hebben veel Maleische woorden, die wij ook opgenomen hebben, niet alleen burgerrecht verleend maar ze ook naar den aard van hun orgaan en idioom geërabiseerd.¹⁾

1) Cf. Dr. Ph. van RONKEL in het Album-Kern.

Tijdens onze eerste vestiging in deze gewesten was naast het aan de bevolking van Vóór-Indië opgedrongen en spoedig verbasterde Portugeesch het Maleisch - hoe 'hoog' of hoe 'laag' laat ik in het midden - de meest verspreide taal van den Archipel, zooals het nu nog het levende Volapuk is van den Oost. Geen wonder dus, dat de meeste 'Oosterlingen' in onze omgangstaal en in officieele geschriften zelfs, ontleend zijn aan dit Mengelmoes-Maleisch, vooral daar waar we te doen hebben met echt Indische begrippen. Geheel op dezelfde wijze werd het Portugeesch verrijkt met duizenden Braziliaansche woorden, terwijl zij door hun Indische betrekkingen met ons alléén uit het Maleisch bijv. gemeen hebben *abada* (badak), *baju* (badjoe), *bambu*, *copra*, *cabaia*, *coracora*, *champana* (sampan), *cris* en *crisada*, *raja*, *zagu* (sago), *zombaia* (sembajang),¹⁾ gezwegen nog van woorden als *banana*, *cananga*, *bahar* (= het verouderde *bhaar*) enz.

Alleen een verstokt en bekrompen taalzuiveraar kan daarover vallen, en zoo hebben we dus ook hier, zooals zoo dikwijls in het Nederlandsch, een aannemelijk geval van taalverrijking door wat enghartige *Prinzipienreiter* willen brandmerken als verontreiniging der taal. Purisme is goed, waar het *modus in rebus* niet overschreden wordt, maar daarom behoeven de angstvallige taalzuiveraars nog niet dadelijk moord

1) Vgl. Wagener, *Novo Dicc. Portuguez-Allemão*. Zijne omschrijvingen wijken echter wel eens af van de nu gangbare beteekenis. Zoo verklaart hij *baju* als: ein Oberhemd der Indischen Frauenzimmer en *amoucos* (blijkbaar van *amok*) = gewisse Völker in Indien.

en brand te schreeuwen als hun goedkoop nationaliteitsgevoel eens de kans schoon ziet om zich verdienstelijk te uiten, liefst naar de gewoonte der Nederlanders met de ééne hand op het hart, maar de andere op den zak. Het ideaal der toekomst ligt niet in kleinzielige afzondering, maar in het wereldomvattend communisme, dat de Christus niet heeft kunnen stichten en dat nu gevestigd wordt op den grondslag, gelegd door de 'socialen' van allerlei richting.

Ieder vreemd woord, dat wij met de eene of andere natie deelen, is een schakel of een aanknoopingspunt tusschen mensch en mensch. Waarom zouden we nu zoowel in het verkeer met den 'bruinen broeder' als met den Kaapschen stamverwant moedwillig die schakels vernietigen?¹⁾

Uit den aannemelijken taalvoorraad, ons door hem geleverd, hebben we al een zeker aantal woorden in

1) Het Afrikaansch heeft door het Maleisch Portugeesch de volgende woorden met het Indisch Nederlandsch gemeen: *akkerwanie* (*akar wangi*), *amper* (= bijna), *atjar*, *baatje*, *baar*, *bakklei*, *blatjang*, *borri* (*boreh*), *dispens*, *goeroe* (in Indië echter niet: reus of hooggeplaatste, maar: onderwijzer, godsdienst-leeraar), *kabaai* (in Indië niet kamerjas of -japon, maar eerder kamerjak), *katjipiering* (in Indië *katjapiering*), *koelie*, *kraal*, *krawwetjies* (= het verouderde oorkrab), *laksel* (in Indië *laksa*), *lamoen* (in Indië *limoen*), *nenna* (in Indië niet baker, maar *nenek* = grootje), *pierinki* (vgl. Indisch, *piering*-bord), *pondok*, *sambal*, *sambok* (in Indië *sjambok*), *sarani* (in Indië *seranie*), *seroet* (in Indië *seroetoe*), *soebat* (soebatten), *tjap*, *tjoema*, (in Indië *pertjoema*), zooals in zijn *Idioticon* door Mansvelt opgegeven wordt. Dr. HESSELING vond verder nog in Kaapsche stukken *amok*, *condé*, *krits*, *nonje* (= nonja), *pagger*, *parangen*, *tabeetjes* (= tabè).

ons opgenomen, ook reeds als we aan 'de gordel van smaragd' enkel herinnerd worden (?) door den grauwen kapotjas onzer 'mennekes'. We spreken en lezen van *moeson* (op z'n Fransch natuurlijk, n.l. *mousson* zooals het nog altijd in sommige woordenboeken staat!), *bakkeleien*, *kras*, *amper*, *rotting*, *prauw*, *guttapercha*, *bamboe*, *baadje*, *kakatoe*, *gladakker* (plat: gladekker), *pisang*, *orang*, *krandjang*, *brani*, *sago*, *kapok*, enz. Hoewel *driven from home*, hebben sommige dezer (men denke aan *brani-kraag*) zelfs reeds afstammelingen verwekt. Vooral in de laatste jaren sedert het optreden van 'Oost en West' en het scheppen van een Hollandsche markt voor de Indische kunstnijverheid, neemt dit aantal vernederlandschingen gestadig toe. Deze en soortgelijke woorden zijn zoo ingeburgerd in het Hollandsch (en vele ervan ook in andere talen, zooals bijv. *pisang* in het Zweedsch, Deensch en Noorsch), dat we ze even goed te erkennen hebben als, om maar eens een paar écht Hollandsche te noemen, kamer of kerk.

Eigenlijk kunnen we tot bovengenoemde groep ook rekenen de benoemingen van alles wat echt Indisch is, en waar we onmiddellijk kennis mee maken, als we, kersversch komende uit het 'aloud vergrijsd Euroop,' voet aan wal zetten op Insulinde's bodem. Uit den aard der zaak krijgen we buiten den Haag daarvan maar een klein gedeelte onder de oogen in het moederland, het exportgedeelte namelijk, hetzij in statistieken, verslagen, beursberichten, prijscouranten of het handelsartikel dat 'Indische roman' heet. Zijn we eenmaal hier, dan is het een ware Maleische zond-

vloed die ons taalgebied overstroomt, en het is merkwaardig, dat men bijv. al een dozijn jaren oudgast kan zijn, zonder dat er een eind aan komt of men op dit stuk uitgeleerd is.

Er is niet veel aan te doen en ook weinig tegen, dat we Indische¹⁾ namen hebben voor Indische ambten, eereposten, bedieningen en ambachten: *pati, djaksa, radja, demang, kepala kampong*, verder *lenganan, spen, baboe*, en oneindig veel *toekangs*; Indische namen ter aanduiding van dieren als: *tjitjak, beo, orang oetan(g)²⁾, kalong, larong, andjing-tanah, tjeroeroet*; Indische namen van boomen, planten, bloemen en vruchten, als: *atap, sirih, katjang, pisang, doekoe, ramboetan, djeroek*; Indische namen van spijzen en toespijzen, als: *sambalan, dendeng, atjar, sajoeran, bami, kimlo, ketoepat, nasi-goreng*; Indische namen voor munten, maten en gewichten, als: *gobang, bahoe, gantang, pikoel, kati*; kleedingstukken als: *koetang, sarong, kabaija, slendang, oedit*; werktuigen, gereedschappen en wapens, als: *arit golok, patjol, kris, rontjeng, lila*; huisraad en meubels als: *palang pintoe, sapoe lidi, gendi, tempajan, sampiran*, enz. enz.

Bij de godsdienstige instellingen komen ter sprake: *hadji, mesigit, goeroe, santrie*, enz; bij het inlandsch

- 1) De herkomst dezer woorden laat ik in het midden. Deze zal behandeld worden in een andere studie.
- 2) Reeds fig. in den Eng. roman. Cf. JOHN OLIVER HOBBS, *Serious Wooing*, p. 42 Tauchn. In het Fransch is dit reeds afgekort tot *orang*, zooals blijkt uit Willy's woordspeling *L'orang Tailhade* = *Laurent Tailhade*.

tooneel hebben we te maken met *wajang*¹⁾, *topeng*, *dalang*, enz.; bij de muziek met *gamelan*, *krontjong*, *rebab*, enz.; in de litteratuur wordt gesproken van *hikajats*, *sjairs*, *pantoens*, enz. Het bijgeloof kan niet bestaan zonder zijn *pontianaks*, zijn *momoks*, zijn *djimats* en zijn *goena-goena*.

In de tropen heeft de geneesheer of zijn inlandsche concurrent de *doekoen* het o.a. over *beri-beri*, *panoe*, *obat seriawan*, de landbouwer over *ampas*, *bibit*, *tjankokans*, enz., en iedereen over... *soesah*. Is men niet reeds zoover gegaan, dat de S.S., afkorting van staatspoorwegen, uitgelegd wordt als *selamanja soesah* = altijd soesah?

Gaan we van huis, dan komen we in aanraking, te land met de *tandoe*, de *pedati*, de *tjika*, de *kahar ballon*, (verindisching van *ballonkar*) enz., te water met de *prahoe*, *sampan*, *wakang*, *tambangan*, enz.²⁾ Alleen met betrekking tot Atjeh, hoeveel Indische woorden heeft men niet nodig in de telegrammen en verslagen van het eeuwig oorlogstooneel? Met Lombok was het evenzoo, toen een ieder praatte over *goesties* en *poeries*, enz. alsof het zoo niets was. Van vredelievender aard is de rijsttafel, maar terwijl men die verorbert, ga men eens na, hoeveel onmogelijke dingen men onder een vreemden naam naar binnen werkt. De basis van die verleidelijke ongerechtigdheden vormt

- 1) Vroeger *battementspel*. Bij plakkaat van 6 Febr. 1601 werden voor ieder *battementspel* of *waijang* twee realen van achten aan 't Chineesche hospitaal toegelegd (Mr. van der Chijs, *Realia*).
- 2) Cf. het artikel *Reisgelegenheden* in de *Enc. v. N.I.!*

de *nasi*, waarbij in de eerste plaats hooren de *sajoerans* in verschillende soorten. Dan de *sambelans*, met *boemboe-boemboe* klaargemaakt, als *troeboek*, *tangé*, *peteh* enz. Verder de *atjar*, de *kriepiek* en *kroepoek*, de *saté* en de *dengdeng*, de *ketjap* en de *lombok* niet te vergeten. Een Oost-Indisch kookboek is een mysterie, dat ook den keukenpieterigsten oud-gast altijd nieuwe verrassingen bereiden zal.

De meeste der hier opgesomde of bedoelde woorden zullen niet gemakkelijk door even bruikbare Hollandsche te vervangen zijn, en zelfs al vond men ze, dan zouden ze hoogstwaarschijnlijk, enkele uitgezonderd, toch nooit gangbaar worden. Wat kunstmatig aan een taal opgedrongen wordt, kan wel eenigen invloed hebben - men denke aan het slaafsche Duitschland - even goed als elke andere factor, die van buiten werkt, maar om in dezen een hervorming tot stand te brengen, zouden alle sprekers het door dezen of genen aangeprezene eensgezind in toepassing moeten brengen. - Wat nooit het geval zal zijn, omdat de onmiddellijke behoefte der maatschappij juist den anderen kant uitgaat: ze grijpt wat voor de hand ligt en laat zich niet ringelooren door het *parti-pris* van een min of meer fanatiek troepje dat ze bovendien van aanstellerij verdenkt. Heeft ze behoefte aan verhollandsching, dan doet ze dat op haar manier, waarvan men de voorbeelden vindt in iedere volksetymologie en niet het minst in het koloniale Nederlandsch.

Behalve de onmisbare of nagenoeg onmisbare Oosterlingen is er nog een bij verschillende sprekers verschillende groep van Indische taal-uitlanders, die wèl

hun equivalenten hebben in onze moedertaal, maar die we tòch gebruiken, omdat we, nu eenmaal in-den-Oost zijnde, meenen 's lands eer het best te verwerven door 's lands wijs te volgen, vooral in den tijd als het nieuwe zijn bekoring nog niet verloren heeft en de traditioneele pikol rijst, die men gegeten moet hebben om Indischman te worden, nog als een brijberg voor ons ligt. Reeds een kleine dertig jaar geleden (1875) trok Mr. PIEPERS daartegen te velde in een interessant *Gids*-opstel waarin hij vraagt: waarom zegt men toch *kali* voor 'rivier', *slokkan* voor 'sloot' (goot, riool), *piekeren* voor 'nadenken' en dergelijke? Zelfs buitenlanders valt dit overdadig gebruik van Indische woorden op. Hoort Schuchardt.¹⁾ 'die Holländer selbst nehmen über das Bedürfniss hinaus, welches die Europäer in den Tropen zu Entlehnungen aus den einheimischen Sprachen veranlässt, maläische Wörter herüber.' Een twaalf jaren later komt Dr. A. PREYER met zijn *Indo-Malayische Streifzüge*, waarin we op pag. 163 lezen: 'Die holländische Sprache ist unter den Europäern auf Java die allein herrschende²⁾, und nur ein wenig französisch und deutsch³⁾ wird daneben von Gebildeten verstanden. Das Holländische in Indien weicht von dem in Europa gesprochenen etwas ab, indem es zahlreiche malayische und javanische Aus-

1) *Kreol. Stud.* IX p. 150.

2) Met dien verstande, dat Europeanen van verschillende nationaliteit, die elkaars taal niet verstaan, zich van het Maleisch bedienen.

3) Waarom is het Engelsch vergeten?

drücke in sich aufgenommen hat, z.B. *mandien* für “baden”, *mandur* für “opziener”, *pait* für “jenever?”, u.s.w. Das geht so weit, dasz frisch aus Europa in Java angekommene Holländer einzelne Sätze im Gespräche gar nicht verstellen.’
 Waarom men bijv. *mandiën* zegt voor ‘baden’ en *mandoer* voor ‘opziener’ is ons duidelijk genoeg: *mandiën* is een bijzonder soort van baden, n.l. het nemen van een gietbad, terwijl *mandoer* speciaal gebruikt wordt van inlanders, en ‘opziener’ voor Europeanen gereserveerd.

Geen reden is er echter om te spreken van *pait* of een *paitje* en zelfs *paiten*, waar men heeft: bitter, bittertje en bitteren. Even goed kan de Indischman aan zijn zij het dan ook cosmopolitisch getint Nederlandschap herinnerd worden waar hij niet: ‘mineraalwater’ zegt, of zoals vroeger ‘Hollandsch water’ maar *ajer blanda*; niet: veenmol, maar *andjing tanah*; niet: tamarinda, maar *asam (boom)*; niet: overstroming, maar *bandjir*; niet: poudre de riz, maar *bedak*; niet: Europeaan, maar *blanda*; niet: pap, maar *boeboer*; niet: cassave, maar *singkong* of *ketella poehon*; niet: maïs, maar *djagoeng*; niet: gekko, maar *tokè*;¹⁾ niet: voorraadkamer, maar *goedang*; niet: kar, maar *grobak*; niet: bouillon, maar *kaldoe*; niet: vliegende hond, maar *kalong*; niet: medelijden, maar *kassian*; niet: boonen, maar *katjang*; niet: marskramer, maar *klontong*; niet: mand, maar *krandjang*; niet: gebak, maar *kwee-kwee*; niet: leverancier, maar *langanan*; niet: Spaansche peper, maar *lombok*; niet: moskee, maar *messigit*; niet:

1) Hier heeft de Indischman groot gelijk.

broodboom, maar *soekoen*; niet: medicijn, maar *obat*; niet: omheining, maar *pagger*; niet: paraplu, maar *pajong*; niet: grissen, maar *rampassen*; niet: groenten, maar *sajoer*; niet: begieten, maar *sirammen*; niet: grillen of kuren, maar *tingka's*, enz.

Verder zal de *totok* van Dr. PREIJER vreemd te kijken staan, als hij op visite den heer des huizes bij den *minoeman* met zijn *sobats*, al of niet *kras* hoort 'boomen' over allerlei *perkara's*, over zaken, die niet *trang* zijn of die *getoetoept* moeten worden, *prentah's*, waar men zich niet aan stoort en *baba's* die geboycott worden. Wat moet hij antwoorden, als hem wordt gevraagd of hij nog eens gauw komt *mampieren* of hem schertsend het voorstel wordt gedaan na den eten te *keplekken* of in de soos te gaan *nontonnen*? Wat er bij denken als Mevrouw in koor met haar vriendinnen over die *bangsats* van bedienden, over haar *brandals* van kinderen, waarvan *njo* er één is en *non* en *adétje*, over de slordigheid van den *kebon* en de luiheid van den *toekang ajer*, over..... ja, waar zal ik eindigen? Alles even ellendig in dit 'apenland' ja? zegt de Chorus der mopperaars.

Sommige dier woorden mogen zich in een bijzondere gunst verheugen, bij de spraakmakende gemeente - ze liggen ons als in den mond bestorven en moeten er minstens éénmaal per dag uit. Wie maakt zich nooit eens schuldig aan *hormat*,¹⁾ *bòsen*, *perloe*, *senang*, *akal*,

atoeran, pakean, tjerewèt enz? Heel aardig hekelt niemand minder dan BUSKEN HUET het overmatig gebruik van Indische lievelingswoorden in een zijner Indische brieven, gedateerd Batavia, 10 Juny 1870 en gericht aan den Heer D... Redacteur van *De Taalvriend*:

‘De perkara nummer satoe, waar elk hier op dit oogenblik den mond vol van heeft, is het koopje, door het bestuur der Harmonie aan twee Buitenzorgsche sobats gegeven. De Harmonie is de societeit, tempo doeloe door Daendels gebouwd, en waar nu nog altijd iedere maand door de directie aan de leden een fuif wordt aangeboden. Na afloop van de laatste daarvan, toen de dames en de raderen (= raden) van Indië naar huis gegaan waren en de jongere heeren met sommige oudere, nog wat zaten na te hannessen, zijn in het midden van den nacht twee proverbiale geurmakers (ter eere van de Harmonie-fuif opzettelijk van Buitenzorg en wier wedergade men dan ook te Batavia vruchteloos zoeken zou) de groote danszaal komen binnenrijden met een handwagen, bespannen met twee groote Sydneyers vóór elkaar. Tot hunne verontschuldiging wordt aangevoerd, dat zij dien middag - met dames van minderen rang, liefst zoo zwart als mijn laars - overvloedig gedineerd en stout gedronken hadden. Echter spreekt het van zelf, dat dergelijke vrijpostigheden hier evenmin lakko zijn als ergens elders, en de achtergebleven leden der Harmonie alles behalve lekker waren, toen zij door twee geïntroduceerden op die wijze in hunne rustige rust gestoord werden. ‘Wat willen die jakkepoezen? Wat vermeten zich die gladakkers?’ vroeg men om strijd. De oudere heeren, ofschoon anders branie ge-

1) De circulaire, waarbij de eerbewijzen aan residenten, enz. afgeschaft zijn, heet zelfs in de wandeling de *hormatcirculaire*. Cf. de *Nalezing* p. 126.

noeg, vonden het beneden hunne waardigheid, getuigen te zijn van de vechtperkara's, die uit het binnendringen der ongenoodigden onvermijdelijk moesten voortvloeijen. Zij stonden op en verlieten de zaal; en daar de wagens, die hunne vrouwen en dochters weggebragt hadden, voor het meerendeel nog niet teruggekomen waren, wandelden velen hunner, soeda zeggend, op hunne kakkie's naar huis. De jongeren, ook niet takkoet, al waren ze tjapee van het dansen staken de hoofden bij elkaar, piekerden eene wijl over hetgeen hun te doen stond, en besloten weldra als één man, de indringers met hunne Sydneyers en hun handwagen zonder veel tjerita's uit de zaal te werken. Dat geschiedde, maar met aanmerkelijke soeza. Want toen de sobats bespeurden, dat men hen met geweld verwijderen wilde, sprongen zij uit hunnen wagen, verschansten zich achter een tafel bij den muur, strekten zich uit op de bank onder den spiegel, riepen om apie, bestelden eene verwarde hoeveelheid minoman, en gaven, duidelijk genoeg te verstaan, dat zij van hunne regten als geïntroduceerden een onbeperkt gebruik wenschten te maken.

Weldra echter bedierven zij hun spel, door naar het hoofd van een lid der pierewiet-club, die als pinterder dan de meesten door de anderen afgevaardigd was om aan die van Buitenzorg een ultimatum te stellen, - de pierewiet-club ontleent haren naam hieraan, dat hare leden zeer manies en in het geheel geene pierewaijers zijn - een champagneflesch te slingeren. Ongelukkig miste het werptuig niet geheel en al zijn doel; de afgezant bekwam eene wond aan het voor-

hoofd, en er stroomde bloed. Doch nu was dan ook het geduld der getergden ten einde.

Met achterlating van één hunner, die op het zien der toegebragte wond het in den buik gekregen had, stormden al de leden der club, en wie zich verder in de zaal mogten bevinden, op het onhebbelijk tweetal los, en maakten aanstalten om hun het vierkante gat der Harmonie te wijzen: zoo betoel, dat zij van geluk zouden mogen spreken, als zij niet ten laatste in Ryswijks kalie te land en tot bezinning kwamen.

Dat begrepen de sobats, hoe ook door de minoman beneveld; en zich met één ruk aan den greep der verontwaardigde leden ontscheurend, kozen zij eijeren voor hun geld en het hazenpad, en gingen er van door. 'Soedah' zeiden de anderen, nadat zij de vlugtenden tot aan de uiterste grenzen der zaal hadden nagezet.

En met een zucht van zelfvoldoening, gelijk men slaakt in uren van bevrijding uit lastig of luidruchtig gezelschap, voegden zij uit éénen mond er bij: 'Abies perkaral!' Doch dat gedoogde noch de toegebragte wond, noch het aangerand gezag van kommissarissen. In eene bestuursvergadering, den volgenden dag gehouden, werd met eenparige stemmen besloten, een afschrikkend voorbeeld te stellen. Wilde het hoofd van de politie de zaak in de doos doen en de rustverstoorders den dans naar den pot laten ontspringen, - dat ging de direktie niet aan. Doch opdat voortaan geene geïntroduceerden wanen zouden, de Harmonie straffeloos voor een paardestal of de rust en veiligheid harer leden voor speelgoed te mogen aanzien, zou op eene

in het oog vallende plaats binnen de muren der societeit met groote letters worden aangeplakt, dat de heeren Jakkepoes X en Gladakker Y., Buitenzorgsche geurmakers van beroep, als straf voor een wangedrag, voor hetwelk men in het boek der verontschuldgingen van god Minoman, hoe ook gekorrekt en gepriksaad, vruchteloos naar een grond van ampon zoeken zou, gedurende een geheel jaar, noch te voet, noch te paard noch in een met Sydneyers bespannen handwagen, den drempel van het heiligdom der eendragt zouden mogen overschrijden. Aan dat besluit is uitvoering gegeven en daardoor op het abies der perkara het zegel van den ernst gedrukt.

Wat dunkt u, purist, van dat stel oosterlingen zaamgedrongen binnen het eng bestek van één Bataviasche anekdote? Natuurlijk onderstelt gij, dat mijne fantasie, misbruik makend van haar privilegie, de indianismen van regts en links met de haren er bij gesleept, het verhaal met veel meer tjabee dan noodig was gekruid, en in het belang der satire de bijzonderheden met opzet derwijze ingepikt heeft, dat de Nederlandsch-Indische wereld schijnen moet, tot zelfs in de eigenaardigheden van haar idioom naar onafhankelijkheid van het moederland te streven. Kassian ja, zoo zijn de Hollanders! Wat mij betreft, ik weet geen beter middel om u van uw ongeloof omtrent mijne eerste anekdote te genezen, dan u eene tweede te verhalen.

Onder de Indische misbruiken van tempo doeloe, welke zelfs in onze dagen hier en daar nog voortwoekeren, behoort ook, dat door den invloed der raadsels van Indië en andere hooge autoriteiten, welke

in de onmiddellijke nabijheid der Buitenzorgsche centraalzon hun niet altijd voldoende gemotiveerd bestaan voortwentelen, tot hoofden van gewesten of afdeelingen somtijds mannen benoemd werden, wier voornaamste regtstitel om daarvoor in aanmerking te komen wortelt in de omstandigheid, dat hunne ouders weleer met die siderische satellieten bevriend geweest, of zij zelve daaraan vermaagschapt zijn. Gelijk van zelf spreekt, zijn de controleurs bij de landelijke inkomsten en kultures, die men de aangewezen personen noemen kan om achtereenvolgens aan het hoofd van afdeelingen en daarna van geheele residentiën geplaatst te worden, alles behalve lekker over dergelijke benoemingen, die eene bespotting hunner speciale opleiding en eene streep door de rekening hunner toekomst zijn. Verleden jaar omstreeks dezen tijd liep de beker, ditmaal met eene bijzondere soort van minoman gevuld, over; een groot aantal controleurs, waaronder pintere, bepiekerden wat hun te doen stond, hielden tjerita's over het geval, korrespondeerden er over met hunne sobats, en werden, na veel gekorrek en geprikza, te rade, onafhankelijk van elkander, maar ongeveer in dezelfde bewoordingen, een soerat naar den Toewan Bezaar te rigten, waarin zij verklaren zouden, tjapee te zijn van de vele benoemingen buiten hun kader, en hunne regten op bevordering gehandhaafd te willen zien. Nu zijn de controleurs over het algemeen een zeer geacht korps ambtenaren. Wel leven sommigen hunner, als zij nog niet lang in de binnenlanden gevestigd zijn met Inlandsche huishoudsters, liefst zoo zwart als

mijn laars, maar dat bewijst nog niet, dat zij altegader in gladakkers en jakkepoezen gesplitst moeten worden. Geurmakers worden in hunnen kring bijna niet aangetroffen, gelegenheid om hunnen tijd te verhannessen bieden de binnenlanden, waar niets zeldzamer is dan een fuif, hun zoo goed als in het geheel niet aan, een bank om uit te rusten is menig maal het eenig gezellig meubelstuk in hunne woning, met wagens kunnen zij zoo min in de koffietuinen als in de rietvelden of de sawah's teregt, en behalve als zij zich te paard zetten om hunne inspektien waar te nemen, verrigten zij al hun werk op hunne kakkie's. Een manies slag van staatsdienaren, kan men zeggen; en, dit mag men er bij voegen, omdat gematigdheid en geduld hunnen leeftijd tot sieraad strekken, in den regel eer takkoet dan branie. Doch daden als die, welke zij zich verstoutten te plegen, toen zij in Mei van het vorig jaar hun beklag bij den Gouverneur Generaal indienden, zijn bij de Regering hier te lande niet lakko. Trouwens, zij zouden dat nergens zijn; want geene regering wordt gaarne maloe gemaakt, of ziet met welgevallen in den kring van hare ambtenaren zich kongsie's vormen. Het einde der geschiedenis is geweest, dat de controleurs, die gedacht hadden, het gouvernement een koopje te geven, zelve in den vorm van contra-soerat een zeer gevoelig koopje hebben gesnapt. Voor de bijzonderheden dier geheele perkara moet ik u naar de couranten verwijzen, waar gij het vóór en tegen in menig artikel uiteengezet zult vinden. Er is beweerd, dat sommige rekwestranten, tot het uiterste gebragt

door de gestrengheid van het gouvernement, voornemens waren er van door te gaan en den sans-prendre, dien de Regering hun gaf, met een welsprekend soeda te beantwoorden. Anderen houden het er voor, dat de zaak die soeza niet waard zou zijn.

Nog anderen, dat de opstandelingen niet weder in genade aangenomen zullen worden, zoo zij niet uitdrukkelijk ampon vragen. Kassian ja! Hoe dat zij, voor loopig is de zaak aan een kant; de namen der kontroleurs, voor zoo ver deze nakal geweest zijn, staan aangeplakt, en daarmede schijnt het sakramentele abies perkara ook te hunnen aanzien ingeleid te zijn.

Waart gij gewoon naar rede te luisteren, ik achtte door mijne tweede anekdote het pleit gewonnen en wierp reeds nu, met een zegevierend: Lekker ja? u mijne groeten en mijne oosterlingen in den schoot.

Doch taalgeleerden zijn van oudsher een ongezeggeijk slag van lieden, en uw sceptisch hoofdschudden is bewijs genoeg, dat ook gij een dier personen zijt, welke de dingen dan alleen goed noemen, als zij uit drie bestaan.

Zoo laat mij, daar het geschreven schijnt te staan, dat ik heden mijn geheelen zak met Indische nieuwtjes ledigen moet, u in vertrouwen mogen mededeelen, dat de Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij, gelijk ons hier te lande uit de eerste hand bekend is, het betoel in den buik heeft.

Kassian ja! Hoe levendig nog onder ons hunne heugenis zij, - en geen wonder, want het is of wij ze gisteren vierden, - ze zijn voorbij, onherroepelijk voorbij, de schoone dagen van Aranjuez, toen met

een geur, waarbij die van alle andere uit voor en natijd in het niet verzinkt, in den gevel van het stationsgebouw te Semarang die marmeren plaat gemetseld werd, met wier inscriptie de toenmalige Gouverneur-Generaal zoo lekker was. Hoe breed golfd en zij op dat feestgetij, de stroomen van den minoman! Hoe welsprekend en veelbelovend weerklonken de tjerita's, waarmede het Comité de gezondheid van den Toewan Bezaar instelde, en deze op het eeuwig leven der Indische spoorwegen dronk! En wie zou van een Landvoogd, die voor pinter doorging, die voor al het goede en al het schoone, - het schoon der Bantamsche vrouwen en meisjes, liefst zoo zwart als mijn laars, niet uitgezonderd, - een geopend oog had, iets anders verwacht hebben?

Nogtans is alles verkeerd uitgekomen; en hoe grondig de zaak bij den aanvang bepiekerd, hoe deugdelijk zij ingepikt scheen, geen handelsartikel is op dit oogenblik hier te lande minder lakko dan de aandeelen der N.I. Spoorwegmaatschappij. Gisteren lekker, heden maloe, - zoo wentelt helaas vrouw Fortuna, beurtelings manies en nakal, haar wispelturig rad! En het ergste is nog niet, dat wij, die ofschoon wij tegenwoordig nauwelijks geld genoeg verdienen om in een wagen te rijden, ons in een kort vershiet met spoorwegen gevleid hadden, vermoedelijk eerlang een beroep op onze kakkie's zullen moeten doen.

Natuurlijk zal dat soeza zijn; het zal ons tjapee maken; en minder dan ooit zal in die donkere dagen spraak kunnen zijn van feestelijk geurmaken of rustig hannessen.

Doch wat nood? Wij zijn brani, en zoo lang wij eene bank hebben om ons hoofd op neder te leggen en een sobat om mede over tempo doeloe te praten, staat takkoet niet in ons woordenboek. Ook dit is het ergste niet, dat de Raad van beheer verleden jaar aan de ministers en aan de Kamers zulk een deerlijk koopje gegeven heeft. Integendeel; hoewel het ons om den wil dier heer en spijt, dat zij na zooveel gekorrek en geprikza toch ten slotte beetgenomen zijn door hunne eigen sobats, - wij zouden onze natuur verloochenen, zoo wij niet erkenden, dat ongeval nog al vermakelijk te vinden. Maar erg is het, zeer erg, dat op die wijze ons krediet er van door en Indië betoel naar den pot gaat. Kassian ja! Meer en meer verbreidt zich onder ons de overtuiging, dat een groot gedeelte van het menschdom uit gladakkers en jakkepoezen bestaat; en hoe geneigd de hier gevestigde Europeaan ook zij, soeda te zeggen en met een zorgeloos: Abies perkara! de volgende week over iets anders te praten, hij gevoelt toch ook, dat er perkara's zijn, wier abies met zelfmoord gelijk zou staan.

Zoo ziet gij, mijnheer de wijsneus, dat men met een zeer beknopt vocabulair over zeer verschillende Indische zaken praten kan, ernstige en vrolijke, en daarbij aan den rijkdom uwer Europesche talen allermint behoefte gevoelt. Onder elkander, naar gij bemerkt, zouden wij desnoods met het optatieve *soeda* kunnen volstaan; en wat onze betrekkingen met de Inlandsche bevolking aangaat, mij zou het verwonderen, zoo al onze punten van aanraking met haar, niet gevoegelijk op dezelfde wijze in het imperatieve *kassie* konden

zaamgevat worden. Doch er worden in uw tijdschrift reeds zoo veel pseudo-diepzinnigheden voorgedragen, dat ik het publiek met de mijne niet lastig wil vallen. En daar ik geene roeping gevoel, artikelen voor uwen *Taalvriend* te leveren. sluit ik dezen in allerijl. Abies perkara!

Hoe sterk de trek naar het verbodene of vreemde is, blijkt ten duidelijkste daaruit, dat we die Oosterlingen ook vinden, waar we ze het allerminst verwachten konden: in de diepste diepte, in het innigste weefsel van ons taal-ik, n.l. als uiting der gemoedsaandoeningen. Zelfs die taal, men zou kunnen zeggen de natuurtaal, is niet meer zuiver wat zij was en zoo vindt HORATIUS zich ook hier gelogenstraft met zijn:

Caelum non animum mutant qui trans mare currunt

We roepen niet meer bij pijnlijke aandoeningen 'au' of 'ai'! maar *adoeh!* Met *soedah* drukken we een heele toonschaal van gevoelens uit, van af volslagen berusting tot en met het laatste stadium van ongeduld. Veel gebruikelijker dan 'toe' of 'vooruit' is *ajo* en zelfs tot in *De Gids!*¹⁾ heeft dit woordje zijn weg gevonden. Voor ongeloovige verbazing is *masa!* de tegenhanger van het in de laagste kringen veel geliefde *astaga!*, terwijl *tjobah* hier geboren uiterst natuurlijk voorkomt als inleiding tot verzoek of bevel. *Tjis*, waarnaast uit de kindertaal het Hollandsche *akkeba*²⁾, te

1) Jaargang 1876 III, p. 356.

vergelijken met het Anglo-Indische *chee-chee*, is het equivalent geworden voor 'bah', en onze vrienden wenschen wij zelfs telegraphisch geluk met een even welgemeend als Arabisch *slamat!* Ten slotte is de hoogste verzekering die we iemand geven kunnen, dat het *betoel-betoel* waar is. Sommigen zouden kunnen vragen: is het niet *terlaloë* (= al te) of *sajang* (= jammer) van de Nederlandsche taal?

Bij enkele woorden staan we niet stil, maar zelfs heele uitdrukkingen en spreekwijzen, van onze bedienden geleerd, gebruiken we liever ter wille van de kracht en kernachtigheid dan Nederlandsche: *boleh tjoba* (man kann's probieren) of *boleh tawar*, (ja wel, je kunt afdingen), *apa boeat* (*à quoi bon*) en *trima* (*terima kasih* voor 'dankje wel' of ironisch 'dankje lekker'. De dagen van Olim duiden we onder de palmen aan als *tempo d(e)hoeloe*, een combinatie waarin Oost en West elkaar ontmoeten, evenals het schertsenderwijze gebruikte *belon-z-encore* voor 'nog niet'. De verheffing van het medelijden-hebben tot een systeem heeft aanleiding gegeven tot de samenstelling *kassianstelsel*, even gevaarlijk als het *koerang-doewit* motief, waar het verbeteringen geldt. Zelfs de romanschrijver versmaadt het Maleisch niet als 'Küchensettel' voor zijn kunstproducten, (*Goena Goena* van MAURITS) als hulsel van zijn nederigheid (MELATI VAN JAVA) of als vijgeblad voor zijn geestelijke of moreele... nulliteit (KAPINGIN, schrijfster van *Liefdesavonturen eener Creoolsche* en MELANTJONG, auteur van *Njai blanda*.)

Er moet een oorzaak zijn, waarom de uitkomende Hollander zoo spoedig een gedeelte van zijn eigen

- 2) Zie hierover BUSKEN HUET, *Jozefine* 55: - 'Akeba!' - zeide Jozefine uit den grond haars harten. Zij had op de Fransche kostschool te Brussel geen gelegenheid gevonden, sommige berispelijke Hollandsche uitdrukkingen af te leeren! VAN DALE geeft het woord niet.

voornameren taalschat prijsgeeft voor een geminacht linguïstisch *tjampoer-adoek*, dat hij eigenlijk van de straat opraapt. Die oorzaak kan - naast de gemakzucht, het kinderachtig geuren met het nieuwe en de suggestie der gewoonte - nergens anders gezocht worden dan in het Maleische klankenstelsel. In de eerste plaats omdat het niets van het barbaarsche en oorverscheurende heeft dat zooveel andere 'apentalen' kenmerkt, in de tweede omdat het ons zoo makkelijk in den mond ligt. Er moge eenige overdrijving in zijn om met MULTATULI hier te spreken van het Italiaansch van het Oosten, toch is die overdrijving eener blinde liefde niet te verklaren zonder daadwerkelijke inspiratie. En inderdaad is het Maleisch enkele malen zelfs gelukkiger in zijn klankvertolking der dingen dan het zoetvloeiende, op de lippen smeltende basterd-Latijn, dat BYRON zoo bezielen kon¹⁾. Zou er wel een taal zijn, waarin bijv. de klanknabootsende woorden zoo suggestief zijn, als in het Oostersch Italiaansch? Met het oog hierop is het volkomen begrijpelijk, dat een instrumentalist van het woord als RENÉ GHIL in zijn *En Methode à l'Oeuvre* neer kon schrijven: 'L'on ne peut mieux exprimer (que Rousseau) que toute origine de langages a été, sous l'empire des sentiments, phonétique: tandis que les langues et les musiques d'Extrême-Orient apportent l'exemple tout pur à la dernière et précieuse remarque (de Rousseau), - et, dirons-nous pour les avoir pratiqués, particulièrement la musique et les idiomes où si sensiti-

1) BYRON, *Beppo* XLIV.

vement demeurent unis le sens et les sons, malaïo-Javanais.’

Neem bijv. één en hetzelfde begrip ‘avond’, in het Italiaansch *sera*, in het Maleisch-Javaansch *soré*. Wie eenig muzikaal gehoor heeft, voelt dadelijk het overtreffende van het Oostersche woord met dezelfde medeklinkers, maar met de van de *r* afglijdende demping van toon, als een teedere versmelting van licht naar bruin, een Rembrandtiek klankeffect van aandoenlijke schoonheid tegenover het onstemmige opengaan, als naar den lichten dag, van de eindsyllabe in het Europeesche woord. Zoo is bijv. ook het eigenlijk Arabische *soerat* een heel mooi woord tegenover ons ‘brief’, en voor een klanksymbolist zou *njai* een vondst zijn ter suggestie van de in liefde-weelde verkwijnende exotische hetaire. Vooral sommige bloemennamen hebben een val van melodie, die haast voor het oor even aangenaam is als haar geuren voor den reukzin. Was BUSKEN HUET niet onder de bekoring van het woord *melati*, toen hij schreef: ‘De naam is welluidend en doet tegelijk aan een wit poesje, aan een lief meisje, en aan eene waschkom denken, waarin lelieblanke en welriekende kleine sterren drijven¹⁾’.

Het klanksysteem van de eene taal komt nooit geheel overeen met dat van de andere, ja niet eens dat van iedere twee sprekers van dezelfde taal. Dit geldt ook voor Europeesche verwante talen en terecht zou men dus een zeer groote afwijking in den klank verwachten tusschen een Westersche en een Oostersche.

1) *Litterarische Fantasiën en Kritieken*, XVI, pag. 89.

Het treffendste nu is, dat er juist zoo'n groote overeenstemming blijkt te bestaan, dat men bijv. moeielijk Fransch spreekt zonder er Maleische woorden doorheen te gooien, als men eenmaal aan het Maleisch gewend is. Zoo hoorde ik van een muziek-onderwijzer alhier: 'Jouez-moi ça un peu plus p l a n - p l a n,' en op het gehoor afgaande verklaart J. DE G.H.¹⁾, *krossi, bajar, sore, kapala* en *hantoe* als van Portugeeschen oorsprong. Niet lang geleden heeft dan ook de reeds boven genoemde Fransche dichter, RENÉ GHIL, in zijn *Pantoun des Pantoun*, heel wat van die ons zoo bekende woorden opgenomen, hier en daar met verrassende effecten van klankrijkheid en toonschildering, zooals:

Mais l'on entend se lamenter d'âme d'amour,
Heurtant de gounoung en gounoung, des gongs latents.

Ligt om de boven opgegeven redenen het Maleisch ons om zoo te zeggen wat al te makkelijk voor de hand, er is ook in de vaderlandsche taalkunde een periode geweest, waarin men het bij gebrek aan beter al te gauw op een accoordje voor het oor gooide, omdat men MAX MÜLLER'S bekende waarschuwing: 'Sound etymology has nothing to do with sound' nog vernemen moest. Mr. W. BILDERDIJK begint met zijn *kabaai* = het *baaitje*, dat de kaaiwerkers dragen, *soebatten* = het verouderde Fransche *soubattre*, d.w.z. onderslaan, zich meester maken van iemand door hem te 'onderduiken' en te 'onderslaan', *oorlam* van ..... *lunch* en *talie* van ..... *talen*²⁾. Daarop is een zekere

1) *De Gids* 1876.

heer WISELIUS aan de beurt met zijn: *boha* (poehaai) is niets anders dan een verbastering van het Maleisch *boheo* (boewaja) dat kaaiman beteekent¹⁾. Deze verbeteraar van BILDERDIJK weet ook te vertellen dat het spreekwoord: 'hij heeft kind noch kraai' uit Indië herkomstig is en beteekent 'eenen man, die tot zekeren gevorderden leeftijd gekomen zijnde, geen kind heeft en ook geen *kraal*, d.i. vaste woonstede, geen hut heeft gebouwd. Zoodanige personen zijn in Indië en in Afrika, misschien ook elders, in groote minachting.' Heel naief vraagt verder VER HUELL²⁾: 'Zoude het woord *snoeshaan* almede niet oorspronkelijk Maleisch zijn? De keizier van Solo, de magtigste vorst op Java, wordt de Soesoehoenang genoemd. Zijne rijkdommen, daar hij met eene Oostersche pracht mede schittert, hoewel een van ons afhankelijk vorst blijvende, zouden onze zeelieden wel aanleiding kunnen gegeven hebben, om te zeggen: *ziet dien pronker daar eens heen stappen, hij verbeeldt zich de Soesoehoenang zelve te zijn*, waaruit, door verbastering het woord *snoeshaan* kan ontstaan zijn'. Tien jaar later, in 1847, treedt A.C. OUDEMANS op in het *Mag. van Ned. Taalkunde* om in dergelijke ongezone etymologieën, eens het - hier en daar zeer stompe - mes te zetten:

'Het is zeer te bejammeren, als de opbouwers en verbeteraars onzer taal het Maleisch niet slechts in zoo verre kennen, dat zij met vrucht de woordenboeken kunnen raadplegen, want de invloed, dien deze

2) De Jager, *Taalk. Mag.* I pp. 196, 198 en II p. 33.

1) Deze opvatting vindt men nog in 1904. Zie VALKHOFF *Fr. Wdbk* II.

2) DE JAGER *Taalk. Mag.* II, p. 448.

taal op de onze gehad heeft, is wellicht groter dan die, welke de onze op haar heeft uitgeoefend, en men behoeft slechts een paar keeren de reis van en naar de Oost-Indiën te hebben bijgewoond om overtuigd te zijn, met welk een' triumf het scheepsvolk, de *orinbaartjes* niet uitgezonderd, de nieuw aangeleerde woorden gebruikt, en, in het vaderland teruggekomen, dezelve als aardigheden weet over te planten.

Op die wijze zijn wij nog gekomen aan de volgende woorden, welke WEILAND en andere taalkundigen gedeeltelijk niet begrepen, en dus verkeerd aangeduid of omschreven hebben:

L e g g e r. Aam, legger. WEILAND schrijft *ligger*, en heeft gedacht, dat het van het werkwoord *liggen* kwam (G.T.W. op *Liggen*).

A m b à r. Amber.

B a m b o e. Bamboes (Waartoe die sluit-s?)

A m p i r, *h a m p i r*. Amper, bijna. Door WEILAND, MOOCK en andere lexicographen niet opgenomen, en welk woord met volkomen hetzelfde recht, als al de anderen, in onze woordenboeken moest voorkomen (zie ook *Taalk. Magazijn*) II, p. 448.

P r a h o e. Praauw. Volgens de oorspronkelijke uitspraak zou de spelling van *prau* of *prauw* te verkiezen zijn.

L â j o r. Branden, vlammen. Nog overig in *lichte laaier*. WEILAND haalt de geheele wereld onderst boven om dit woord te verklaren.

K r a s. Sterk.

G i n g g a n g. Gestreept. Wij zeggen ook *gingang*, maar weinigen kennen daarvan de beteekenis.

Moesim. Moesson.

Pakej-an. Kleed, pakje, *pakej* is het werkwoord *kleeden* Door achtervoeging van *an* maken de Maleiers hunne zelfst. nw. Zoo is *kiekis* schrapen, en *kikies-an* schraapsel; *pantjor* spuiten, *pantjor-an* spuit; enz.

Badjoe. Baadje.

Kakatoewah. Nijptang. De vogel van dien naam wordt zoo genoemd, van wege zijn bek, die door de Maleiers met eene nijptang vergeleken wordt, en dien vogel noemen wij *kakketoe*, aan welk woord WEILAND het vrouwelijk geslacht heeft toegekend.

Kâfoer. Kamfer. Dit woord schijnen de *Arabieren* op *Java* gebracht te hebben, en het is moeielijk te bepalen, of wij het van hen, dan wel van de Javaansche bevolking hebben overgenomen.

Khirmizie. Karmezijn.

Khôethoen. Katoen.

Tâlie. Talie, koord. Wij weten dat BILDERDIJK den oorsprong van dit woord in *talen* d.i. *trekken* zoekt, maar het is veel gemakkelijker, een woord, dat men bij een vreemde natie vindt, over te nemen, dan er zelf te smeden. Duizend en duizend maal gebruikt een *Hollander* dit woord wellicht in eene maand, want men kan geene cigaar of pijp aansteken, of men roept den jongen, d.i. den knecht, toe: *tâlie-âpie*, d.i. (breng mij het) *vuurtouw*. Hetzelve wordt gemaakt van de vezels der kokosnoot en, eens vuur gevat hebbende, smeult het langzaam voort.

Limoen. Limoen.

Murr. Mirre.

Krap. Krap, naauw, juist-sluitend.

Rôtan. Rotting.

Arakh. Arak.

Aloewâh. Aloë.

Mâlie. Malie, snoer.

Bakkelajoe. Bakkeleien. Ook bij dit woord heeft BILDERDIJK, in zijne Geslachtlijst I. 122, mij niet kunnen overtuigen, dat hetzelfde van eenen anderen oorsprong is. Geheel verkeerd, zegt deze groote man, is het wanneer men denkt, dat dit woord uit het *Maleitsch* voortkomt, maar nog verkeerder is het *Maleitsch*, in plaats van *Maleisch* te schrijven.

Orang lâma. Oorlam. Wij zijn aan den Heer VER HUELL eene omschrijving van dit woord verschuldigd. Men vindt haar in het *Taalk. Magaz.* II 446. Indien het mij echter vergund is, mijne nasporingen mede te berde te brengen, dan wordt *oorlam* nooit op een *oud matroos*, maar altijd op een *borrel* toegepast. Naar mijn gevoelen, is het onder de matrozen eene gewoonte geworden, om Nederduitsche uitdrukkingen, op het scheepsleven betrekking hebbende, in het Maleisch te vertalen en, zoo doende, hebben zij het spreekwoordelijk gezegde: een taaien, een ouden nemen, door een *orang lâma*, een *oorlam* nemen, overgebracht. Dit spreekwoord, en meer anderen van dien aard zijn bekend; en aan boord krijgen, zoowel de *orinbaartjes* als de oude matrozen, hun *oorlam*, en als de 3^e stuurman roept 'Bezaansschoot an!' dan staan jong en oud daar gretig naar te verlangen.'

Men ziet het: alle veranderingen zijn geen verbeteringen, maar het stukje geeft een aardigen kijk op den stand der taalwetenschap ten onzent een

kleine zestig jaar geleden. De eerste grondleggende verbetering komt pas in 1867 met het *Gids*-artikel *Oostersche woorden in de Nederlandsche taal* van Prof. VETH, in 1889 aangevuld en uitgedijd tot het bekende *Uit Oost en West* van denzelfden geleerde. Zou men het gelooven, dat nu in 1904, bijna 40 jaren na VETH'S optreden, nog even groote en even veel bokken tegen de Indische of in Indië veel gebruikte woorden geschoten worden - de afstand is groot, maar dat is geen verontschuldiging - door onze lexicographische 'voorlichters?'¹⁾ Als waarschuwend voorbeeld neem ik het bekende: opium schuiven = opium eten of kauwen in alle woordenboeken voor de vreemde talen; baboe = *nourrice*; palmolie = *castor-oil*; snaar = *sister-in-law* of te wel schoonzuster; filter = *colander*, d.w.z. vergiettest; oudgast = *late official in India, the Indies* waar we den zendeling-oudgast, den administrateur-oudgast, enz. mede kennen.

Volledig zijn onze woordenboeken op het punt der Indische woorden evenmin als nauwkeurig - al zondigt M.J. KOENEN'S *Verkl. Handwoordenboek* eer door overmaat dan door tekortkomingen. Telt men echter op, wat men in DE VRIES en TE WINKEL, VAN DALE en de Woordenlijst voor de Vereenvoudigde vindt, dan krijgt men toch reeds een respectabel getal. Alleen zij hier de wensch uitgedrukt, dat men zich om te beginnen, houde aan de Indische uitspraak. Waar bijv. de Duitscher *pompelmoes* heeft, zooals het hoort, is *pampelmoes* in Nederlandsche woordenboeken ergerlijk. Eveneens *moskiet* in plaats

1) Zie mijn *De Indische woorden en de Hollandsche Lexicographie* in het *Weekblad voor Indië* 1904, nummers 20 en 21.

van *uskiet*, *bamboes* in plaats van *bamboe*, *gonje* in plaats van *goenie*, *kajepoet* in plaats van *kajoepoetie*,¹⁾ *mango* in plaats van *mangga*, *mangostan* in plaats van *mangistan*, *upas* in plaats van *oepas* en *rottang* in plaats van *rottan*; terwijl *orang-oetang* eigenlijk moet zijn *orang-oetan*. Evengoed zon men immers kunnen schrijven *krits*, *signo* (VETH) en *drioen*, zooals onze oude schrijvers hebben in plaats van *kris*, *sinjo* en *doerian*. Hier is taalzuivering vrij wat meer noodig dan de soort die sedert de laatste jaren aan de orde is. Want nog altijd duurt de strijd tegen de Oosterlingen door Mr. PIEPERS aangebonden voort. Sedert 1901 bestaat in Indië een groep van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Een poos na de vestiging daarvan is zelfs door de regeering reeds de wensch te kennen gegeven om vreemde woorden zooveel mogelijk te weren. Tengevolge van dien wensch zijn bijv. de woorden *ketjoe*- en *rampokpartij* en *sedekah* vervangen door 'roofpartij' en 'inwijdingsfeest'. Ook in de dagbladen zag men die verhollandschingen toen een tijdje een vreemdsoortig bestaan lijden, maar op het oogenblik is het weer precies zooals het was. Méér succes heeft het A.N.V. met zijn verdrijving der Fransche woorden als *dispositie* enz., omdat men in het militaire begonnen is. In het burgerlijke is de tegenkanting niet gering. Wanneer het verhollandschen echter geen modedingetje wordt, zal 'zachte dwang' op den duur toch niet veel uithalen. Hoeveel goede eigen woorden zijn niet reeds door Indische verdron-

1) De spelling *kajaputh* wordt reeds bespot in *De Ind. Humorist* van 1864, No. 2.

gen! Voor *ketjoeboeng* had men reeds het gebroken *dutter* (van *datura*), voor *nangka*, schrootzak, voor *kembang-sepatoe*, schoenbloem; de tandakkende voorvechters van den vijand noemde men 'bayvangers'. (DE GRAAFF, *Reisen*), de *soempitan*, 'spat' (A. BOGAERTS, *Reizen*) enz., maar geen dier benamingen heeft zich staande kunnen houden. Even moeielijk zal het zijn de Engelsche woorden te verbannen of te weren, die het Indisch Nederlandsch, zoo dicht in de buurt van Britsch-Indië, als bijzondere ontleeningen opgenomen heeft. Uit Engelsch Indië stamt, om te beginnen, het woord *tank*, 'one of these perplexing words which seem to have a double origin, in this case one Indian, the other European' (*Hobson-Jobson*). Prof. VETH zegt enkel, dat het uit het Hindostani is, maar prof. KERN (*Ind. Gids*, 1889, pag. 1212) gaat verder en leidt het af uit een Indisch *tânkâ*, *tanki*, *tanka*, vermoedelijk ontstaan uit het sanskrit *tatâka*, een bijvorm van *tadâga*, het ons zoo wel bekende *telaga* = waterkom, meer. Toevallig echter komt reeds heel vroeg - in *Hobson-Jobson* vindt men een citaat uit 1498 - een Portugeesch woord *tangue* (het Fransche *étang*) voor, dat moeielijk een ontleening uit een der Indische talen kan zijn. Nog geheimzinniger is *buggy* - 'we have not discovered its birthplace, or etymology' moeten YULE en BURNELL nederig bekennen. Niet zoo is het gesteld met *bendy*, het Eng.-Indische *bandy*, uit het Teloegoe-*bandi* = kar, vehikel. Wie zal ons met evenveel zekerheid vertellen, waarom wij in Indië de 'victoria' met den aan het Engelsch ontleenden Franschen naam *milord* noemen? Of waarom wij voor jongen *boy*

zeggen, welks oorsprong mede in Eng.-Indië te zoeken is, evenals die van *chutney*, *paggaree*, *punkah* (ook *pongka*) en *putty*?

Als importatie-artikelen vindt men vaak genoemd de *Worcestersauce* en de *Yorkshire relish*, door grappenmakers aangeduid als *shake the bottle*; *cambrics* en allerlei *curio's*; *corned beef* en de verschillende *brandy*- en *whiskey*-merken, vroeger ook *pale ale* (VAN REES, *Herinneringen*, enz. II, p. 4) en *porter* (zie Hfdst IV), gedronken uit *split*- of andere glazen; *pulpers* en... *prospectors*. Het geïmporteerde *stout* heet hier meestal 'zwart bier', maar daarentegen maakt men zich weer schuldig aan een anglicisme als men 'Japan kolen' adverteert. Bij het uitvoerartikel 'Java koffie' of 'Ceylon thee' voelt men dat niet eens meer. Bijzonder gemakkelijk is het woord *mail* in allerlei samenstellingen als: mailbrief, maildag, mailreiziger, mailsluiting, mailtrein, mailzak, enz., behalve dat het nog het werkwoord *mailen* opgeleverd heeft voor het langere: met de mail schrijven. Enkele Engelsche *outlanders* kunnen over de grenzen gezet worden, als: *steamer*, tabak-*estate* en *estate*-benooidigheden (Deli), *stock* (voorraad), *half-cast*, *city-bag*, *unit* en *John Chinaman*, de *Jappies* (Japansche prostituées) niet te vergeten. Had men echter voor den het 'anti-staartisme' toegedane jongeren broeder van laatstgenoemden een beteren naam kunnen kiezen dan... *fox-terrier*? Eigenaardig is het, dat het nu verdwenen woord *fashionable* eens zoo'n groote rol in de omgangstaal gespeeld heeft, dat we daarover een sarcastische klacht vinden in het reisverhaal.

Iemand, die zich noemt A BENGAL CIVILIAN, heeft in 1852 een tocht gemaakt over Java en een dagboek van die reis uitgegeven, genaamd: *De zieke Reiziger or Rambles in Java and the Straits* (uitgegeven door SIMPKIN, MARSHALL & Co.). Hierin vindt men over het woord *fashionable* het volgende: 'The word fashionable, or as it is pronounced in Java, fashionäble, is a very favourite expression with the Dutch; at least with those who profess te speak English. The word in question is almost invariably applied by the Dutch in the sense of the term gentlemanlike; thus the landlord of one of the hotels in the interior, in describing to us a gentleman for whom we had a letter of introduction, and upon whom we were about to call informed us that the party in question was "a very fine man, and quite fashionäble" Again, upon an other occasion, we were told in reference to a heavy demand that had been made upon our purse by a medical practitioner, whose services we had found it necessary to employ, that the conduct of the same practitioner was not fashionable, and that it would not be at all unfashionable, if we were not to pay him.'

Met het bovengezegde is hoofdzakelijk pas ééne zijde van het taalverschijnsel, dat men 'verindisching' noemen kan, in het licht gesteld, de buitenzijde namelijk, d.i. de aanwas van het vreemde materiaal. Deze aanwas nu is voor ons erg gemakkelijk en niet zoo gevaarlijk op zich zelf, wèl echter als belemmering van de hier ingevoerde taal en ook een beetje als te-

genwerkende factor ten opzichte van een grootere verstaanbaarheid naar buiten.

De verindisching van ons Nederlandsch heeft echter niet enkel aan de oppervlakte plaats, er is ook een innerlijke verandering waar te nemen aan het hier meegebrachte materiaal, zooals dat met elke taal het geval is, die onder den invloed komt van een andere of in dienst gesteld wordt in een geheel verschillende omgeving. Sommige woorden wijzigen hun beteekenis; nieuwe beteekenissen ontwikkelen zich; naar de behoefte der omstandigheden maakt men andere samenstellingen; oudere beteekenissen worden langer bewaard en sommige weer sterven geheel af. Hier te willen ingrijpen, zou natuurlijk dwaasheid zijn. Een paar voorbeelden ter illustratie volgen hier.

Het dictionnaire woord 'jongen' in Indië¹⁾ is niet hetzelfde als 'jongen' in een Hollandsch woordenboek en zoo is ook 'meid' (= baboe en inlandsche concubine) aan deze zijde van den Oceaan geheel wat anders dan het Hollandsche 'meid'.

De Hollandsche 'orgelspeler' zal er wel voor bedanken om met zijn collega²⁾ van den Bataviaschen 'Boulevard des Italiens' d.i. gang Petjenongan, waar veel Italianen wonen, te ruilen, en terwijl in patria, zooals men hier zegt, de 'huishoudster' zij is, die na den dood der huisvrouw de huishouding bestuurt (VAN DALE), is in Indië met de komst der huisvrouw het rijk der 'ménagère' (concubine) uit.

1) Inlandsche huisbediende - vgl. HOBSON-JOBSON i.v. *boy*.
2) Orgel-draaier.

Vraagt men hier in de kranten iemand met 'tuintwerk' d.i. werk in plantagetuinen, bekend, dan kan de Hollandsche tuinier zich daar niet voor aanmelden zelfs al beriep hij zich op VAN DALE, die toch zegt, dat tuintwerk, 'tuintiersarbeid' beteekent.

Zoo'n tuintman, die kanarie-vogels enkel kent als 'zekere bekende gele vogeltjes', zooals het Groot Woordenboek naïef vermeldt, zou vreemd opkijken van onze heeren 'kanarievogels' of 'geelvinken' (= Inlandsche politie-oppassers met zeer breede gele uitmonstering op hun uniform); of van de 'Mevrouw' d.w.z. iedere dame in Indië, die hem een glas 'stroop' (vruchtensiroop - limonade) zou aanbieden, of de mededeeling doen, dat 'de Chineesche kerk' (de menschen, men) dit of dat van hem gezegd had¹⁾.

- 1) Over den oorsprong dezer uitdrukking vindt men het volgende in *De Kopiïst* I, p. 337 van 1842: Er wordt in het eerste nummer van den Kopiïst gevraagd, wie de moeite wil nemen, om eens op te lossen, waarom men de benaming van 'geruchten uit de Chineesche kerk' aan zoogenaamde praatjes gegeven heeft.... Ik heb van nu wijlen mijn ouders, beide oudgasten en zeer bekend met de vorige levenswijze te Batavia, het volgende hierover hooren vertellen. In den tijd van Jan Compagnie waren de dames te Batavia, in het algemeen, wel even lief als tegenwoordig, maar minder verlicht; konden zich daarbij niet met opera's, comedies, concerten, en nieuwe mode amuseeren, om de natuurlijke reden, dat de drie eerste vermaken niet bestonden, en de snede van eene *Kabâja* eeuwig dezelfde blijft. Zij moesten zich alzo, *faute de mieux*, met vermaken van mindere waarde behelpen. In dien tijd dan gingen vele dames met den laatsten avond der Tjagomé naar de Chineesche Kerk, alwaar, tegen 11 uur eene menigte Chineesche vrouwen zich verzamelden om door den bedienaar van den tempel zich het een en ander te laten waarzeggen en waarom dan ook de echtgenooten of vrienden dezer dames niet mede mogten, opdat de schuwe Chineesche schoonen niet afgeschrikt wierden, deze plechtigheid bij te wonen. Dit waarzeggen geschiedde op de volgende wijs. De priester werpt twee stukken hout (in den vorm van castagnetten) op den grond en, bij aldien beide op het bolronde gedeelte vallen en blijven liggen, zoo geeft zulks hem de bevoegdheid om op zijne manier de toekomst te ontsluijeren; in het tegenovergesteld geval echter wordt hem het zwijgen opgelegd. Is nu de worp gunstig geweest, dan haalt deze geestelijke uit eene bus, waar honderden snippertjes gekleurd papier met allegoriën beschreven, liggen, er een uit, reikt het aan degene, die zich laat waarzeggen toe, en uit den verbloemen zin van het geschrift moet zij het een of ander opmaken. De dames, die deze plegtigheid bijwoonden, lieten zich wel uit de grap of uit bijgeloof overhalen, om op deze wijze het een en ander over haar toekomstig lot te hooren, en bij hare tehuiskomst hierna, was de gewone vraag van hare echtgenooten: 'Wel, wat nieuws uit de Chineesche Kerk?' En, daar het gebragte nieuws altijd nadere bevestiging vorderde, zoo is het langzamerhand eene gewoonte geworden, om alle praatjes, tijdingen uit de Chineesche Kerk te noemen.

's Lands wijs, 's lands eer: de Hollandsche 'bultzak' is met stroo gevuld, de Indische met kapok; de Hollanders gaan 'naar boven' de trap op, wij per spoor (de bergen in), en volgens VAN DALE laten aanzienlijke personen in Azië zich in 'palankijns' dragen, hier rijden ze in de 'plankies' (soldatenverbastering van palankijns).

Als men in Holland een 'katje' krijgt, is dat volgens dezelfde autoriteit: de schelp van den getijgerden porceleinslak, een jonge kat, eene aarachtige met onvolledige eenslachtige bloemen dicht bezette bloei-

wijze of - een looden theedoos. Wel, dat alles liever dan een Indisch 'katje'¹⁾, dat even onaangenaam kan zijn als een volledige 'kater'. Zoo heeft het Groot Woordenboek het met 'helmhoed' nog niet verder gebracht dan tot 'een stevig hoofddekseel der soldaten in Indië' en met 'hoofddoek' pas tot 'een doek dien men om het hoofd slaat, b.v. 's nachts'. In het geheel niet vermeld is de 'roode hond'²⁾ en het 'zwart zuur'³⁾, het Indische 'rouge et noir' bij uitnemendheid. Ook kost het ons moeite om ons de B.V.⁴⁾ voor te stellen als de *Beata Virgo*, en den G.G.⁵⁾ als... gummi! (VAN DALE).

Verder mist men in vele lexica een massa woorden - wat natuurlijker? - voor speciaal Indische zaken, maar waaraan men in het moederland, naar de woordenboeken te oordeelen, geen behoefte schijnt te hebben of die men daar niet kent: achtererf, achtergalerij, apenpokken, avondtafel, Batakker, bergklimaat, besmetverklaring, binnenjongen, binnenmeid, bittertafel, blikopener, blikverpakking, brandspuitmeester, buiklijder, buikziekte, buitenkamer, chemiker, chevelure, contractkoelie, copra, cultuurdwang, cultuurmaatschappij, cultuurtuin, dienstpjet, dispenskast, dokter-djawa, dwangarbeiderskwartier, élève-administrateur, emigratie-kantoor, etensdrager, hoofdenschool, huisbediende,

1) Uitbrander.

2) *Lichen tropicus*, Eng. *prickly heat*.

3) Vgl. *De Gids*, 1875, III. p. 449.

4) Buitenlandsche Vijand. Zoo wordt inlandsche vijand nu ook reeds afgekort tot I.V.

5) Gouverneur-Generaal.

huisjongen, hulpleeraar, ijsfabriek, ijshuisje, ijstang, indigo-boer, jakkepoes (d.i. vuilik, vuilpoes), kettingjongen (kettingganger), kettingstraf, klappertor, Kling (Klingaleesch koopman), knokkelkoorts, koeliewerk, koelieordonnantie, koolboom, kustboot, kustplaats, landsdienaar, landsdrukkerij, leestrommel, legercommandant, maalfest, mailsluiting, Mekkaganger, mijnbouw, moskee-kas, na-avond (wel: vooravond), offerstokje, ontbijtblikje, opium-aanhaling, opiumverbruik, pandhuis, paviljoen-systeem, planriet, posthouder, prauwenveer, receptie-avond, receptie-geld, regeeringsalmanak, regeeringsbesluit, reisdeclaratie, rekeninglooper, rietbrand (suiker-rietbrand), rijksbestuurder, spoed-certificaat, stadsverband (= stadshospitaal), tabakker, toelatingskaart, tokohouder, tusschenbestuur, uitkrijgen (= uit Holland krijgen), vingerkom, waaierketting, waschman, wipstoel, zendingswerk, ziekteverlof, zoutpakhuismeester, enz.

Onvolledig ten opzichte van Indië zijn in het Groot Woordenboek behandeld: bank = Eng. *settee*, soms = divan; binnenplaats = plaats in de binnenlanden; boei = gevangenis; bonboekje = bons of coupons aaneengehecht tot een boekje; boorwater = artesisch water; bruidstranen = zekere klimplant; daggelder = ambtenaar, die op een daggeld werkt en niet vast is aangesteld; handwagentje = rijtuig voor één paard, dat men zelf ment; hardlooper = snelle mailboot; herplaatsing = aanstelling in gouvernementdienst na verlof of ontslag; Hollander = Hollandsche sigaar; kampement = agglomeratie van officierswoningen; labaar = lange gekleede jas; landraad = recht-

bank voor inlanders; looper = soort van palfrenier; maaltijd = tijd, waarin men het suiker riet maalt; ménagère = huishoudster - bijzit; nalezer = minder betalende abonné op een leestrommel, die de lectuur krijgt, nadat ze door de handen is geweest van de gewone lezers; □ pot = jeneverflesch; chercheur = douane-beambte; recipieeren = ontvangen; revisor = tramcontroleur; ronzebons = samengeraapt inlandsch harmonie- of fanfaregezelschap; schutsel = paravent; slaapbroek = gebatikte of katoenen négligébroek, waarin men ook slaapt, en waarbij de kabaja hoort; soldatenkind = kind van een gehuwden (?) soldaat; speelplaats = loods waar de Chineesche dobbelspelen gehouden worden; spekkoeke = koek.... zonder spek, maar enkel gestreept als *babi*; tent = hemel van een ledikant; spreij = beddelaken, waar men op ligt; tentwagen = soort van vis-à-vis met een leeren tent; venduhouder = particulier, die voor anderen venduties regelt en houdt tegen betaling; vendumeester = ambtenaar van het gouvernement, die bij de venduties aanwezig is, en niet 'afslager'; verlofganger = ieder ambtenaar, die met verlof gaat; zoutevisch = ingezouten visch van iedere soort, enz.

Ter wille van de volledigheid moet hier ook nog gewezen worden op enkele onder verschillende rubrieken te brengen afwijkingen, die kenmerkend zijn voor het Indisch Nederlandsch. In de eerste plaats komt, in aansluiting met het voorafgaande en misschien onder den invloed van het Maleisch, het verbum 'werken', in den zin van: in betrekking zijn. Zoo verklaarde eens een candidaat voor het admissie-examen H.B.S.,

dat een kardinaal iemand was, die aan het hof werkte. Mede opvallend is, in de jongenstaal vooral, het gebruik van 'bocht' als bijv. nmw., tengevolge waarvan een blasé gymnasiast bijvoorbeeld zal spreken van 'bochte keeten' = leelijke meisjes, waarop alleen 'mallote' jongens verliefd kunnen worden. Verder blijft ook in de taal der ouderen een eigenaardige differentiatie hangen tussen de woorden: zuster en zusje, broer en broertje. Hier heeft de verkleinings-uitgang zijn functie gewijzigd, want en zusje en broertje worden steeds gebruikt ter aanduiding van jongere familieleden dan de spreker of de bedoelde persoon. De verbinding 'naar achteren' heeft in Indië één beteekenis meer dan in Holland, bijv.: er gaat veel eten 'naar achteren' = naar de bedienden. Dit verklaart zich van zelf, maar hoe komt het in Holland gewraakte, hoewel in de *Camera* van Beets gebruikte 'opgemeld' aan zijn bijzondere vogue in Indië? Dit kan men ook vragen omtrent 'middels' = door ('middels' de Factorij bijv.) en het in de schooltaal geliefde 'voor foppentjes' = om te foppen, voor de aardigheid. En waarom zegt men, hier altijd, 'vuurvliegje' in plaats van vuurkevertje?

Op grammaticaal gebied is opvallend 'de' kamp, waar totoks praten van 'het' kamp en 'den' Oost in sommige verbindingen. Prof. MULLER vond dit 'den' vreemd¹⁾, maar reeds in de litteratuur had ZED. dit verschijnsel kunnen waarnemen. Immers niemand minder dan COUPERUS schrijft in *De stille Kracht*: in 'den'

1) *Het Museum* 1905 no. 5.

Oost, en lang te voren liet VAN REES in zijn *Herinneringen* zijn op Java geboren en getogen chef zeggen: in de 'noost' gaat het anders dan in Holland. Zelfs vindt men 'heel de-n-Oos' in de *Indische Polichinel* I no. 4.

Men kan er de Hollandsche woordenboekenschrijvers natuurlijk geen verwijt van maken, dat ze zulke woorden niet kennen of ze enkel in de moederlandsche beteekenis geven en nog veel minder dat de allernieuwste vormen en beteekenissen hun ontgaan zijn. Evenals de spelling is ook de lexicographie altijd bij de levende taal ten achter; woordenboeken zijn, volgens de bekende uitspraak van Dr. JOHNSON, precies als horloges, het slechtste is beter dan in het geheel geen en ook van het beste kan men niet verwachten, dat het geheel juist loopt. Mettertijd echter mogen we toch wel een plaatsje verwachten voor onze 'opiumfabriek' op Salemba, ons 'staatslogeergebouw' 'op' Maos, onze 'hekwielstoomers' van Djambi, onze 'deelemans',¹⁾ 'ebro's' en 'ropo's',²⁾ voor en alear ze zoo oud worden 'als de weg naar Jacatra'.

En dan nog ons *slang*, waaruit reeds een enkel woordje (katje, kanarievogel, de Chineesche kerk) ter sprake gekomen is. Behalve de onaangename 'roode hond' bestaat ook nog steeds 'de zwarte' dito. Wat dat is blijkt uit een novelle in *De Indische Gids* van 1893:

1) Soort van rijtuig genoemd naar den maker DEELEMAN.

2) Afkortingen van 1°. Eerste Bataviasche Rijtuig Onderneming, 2°. Rijtuig Onderneming Petodjo Oost.

'Reeds ettelijke malen had hij òf op tournée òf te huis met het een of ander Javaansche meisje een avontuur gehad. 't Toeval had ze hem doen opmerken. Nog nooit had het hem veel moeite gekost.

Hij had het meisje dan een enkelen dag of meerdere dagen, een week soms, in huis gehad, al naar zij hem beviel. Zoo zou het ook ditmaal zijn, dacht hij.

Hij hield niet van langdurige liefdesavonturen, eene 'huishoudster' te hebben was hem een gruwel; hij had daarvan zooveel waarschuwendende voorbeelden onder zijn vrienden gezien. Neen, hij zou nooit aangetast worden door die welbekende, gevreesde ziekte van jonge mannen in Indië: de 'zwarte hond', zooals men het in de wandeling noemt.

Was de boven bedoelde 'hij' wat minder netjes in zijn uitdrukkingwijze geweest dan had hij niet van 'huishoudster', maar van 'snaar' gesproken of van de inlandsche bijzit, de *moentjie*, door jonge controleurs ook gebruikt als 'dictionnaire met twee bladen'. En had hij uitvoeriger kunnen zijn, dan had hij zeker ook de beruchte 'pil no. 11', het equivalent in alle opzichten van den even beruchten *bouillon de onze heures*, vermeld, die, zooals men beweert, zoowel toegediend wordt aan ontrouwe 'over den puthaak' getrouwde mannen als aan gehate medeminnarissen.

Het beste middel tegen al dergelijke kwalen en gevaren is een..... 'handschoentje'. Let wel, een handschoentje en geen: handschoen, want hier wordt bedoeld een met den handschoen getrouwd meisje, dat 'uitkomt'. Soldaten die *la bête noire* van een collage te pakken heeft en die natuurlijk dat middel niet te baat kunnen ne-

men, zoeken wel eens hun troost in de een of andere 'philanthropische inrichting' (= *lupanarium*) met 'meidens' of in een 'theehuis' met 'Jappies', dan wel bij den 'kwakboer', d.w.z. de toewakverkooper. Onze koloniaal keert het *sine Baccho friget Venus* om: door Bacchus tracht hij Venus te verkoelen. Is hij niet van plan om zooals de 'hooge oomes' of de mindere 'buikjes' een kous te maken, dan zal hij allicht zijn 'gagement' versnoepen aan Boldootjes en muskieten-vestjes, aan 'kringetjes' of 'Jan Doedel'-'Champie' 'Champoepel' d.i. 'panje' is hem te duur - die hij zich, zooals de Duitscher zegt, *hinter die Binde* giet. De stof daarvoor uit de □ pot levert hem de 'staart' (Chinees), die in Indië van alle markten thuis is. Van hem kan hij ook krijgen lekkere 'A.O.' of '1, 15, 2,' in de krant geadverteerd als *arak obat* of te wel medicinale arak. Zoo'n hapje, vinden onze 'mennekes', geeft je meer dan een 'strotje' thee, vooral na een marsch op Atjeh tegen de 'sloebers' in de brandende stralen van den 'koperen ploert'. Hun meerderen, die zich aan dergelijke dingen te buiten zouden gaan, zou men gauw laten 'springen' of 'wippen' of door middel van 'Tante Pos' of 'Betje Pos', waarom 'Jan Oost' terecht berucht is, een 'boterbriefje' zenden, d.w.z. de zachte wenk om maar bijtijds Harer Majesteits dienst vrijwillig te verlaten en pensioen te gaan 'makannen'. Maar ook in den burgerlijken dienst - in 't particuliere op kantoor of in het 'landelijke' mag men wel eens een potje breken - is oppassen de boodschap, anders 'springen' lageren van rang je 'over den kop', en waar komt dan het geld vandaan om bijv. 'boven'

eens 'een kouden neus te gaan halen' of in Holland geur te slaan in den verloftijd? Men kan toch niet eeuwig rijsttafel eten of aardappelen met 'bastionsgroente', en wat je te Batavia, de koningin van het Oosten, of te Soerabaja 'de krokodillenstad' te zien krijgt, haalt toch niet bij heilig Holland's heerlijkheden, al wordt het ook nog zoo opgehemeld in de 'kustbladen'. Of de heeren van den 'stipzolder', d.i. de rekenkamer, de reisdeclaratie goed zullen keuren of niet, dat is van later zorg, 'onder het loodje' wordt ze toch niet gelegd. In den goeden ouden tijd had men ten minste nog een verzetje, moppert de onverbeterlijke snoeper, denkend aan de 'hondenbruiloften' van beruchte faam¹⁾, maar *lain doeloe, lain sekarang*: na de 'rijst-Christenen' en de 'arak-Christenen' zijn de echte dito gekomen en zulke ongerechtigheden behooren nu - mee door toedoen van heeroom en dominee - tot het verleden. Tusschen haakjes, die naam 'rijst-Christenen' is al heel oud. De verklaring ervan geeft VAN TROOSTENBURG DE BRUYN in zijn *De Hervormde Kerk in Ned. O.I.*: 'door aanmoediging wilde men het onderwijs²⁾ bevorderen, door straffen het schoolverzuim tegengaan. Reeds in 1619 werd daarom besloten een pond rijst daags te geven aan ieder kind, dat naarstig ter school kwam. Als ze wegbleven, ontvingen ze het niet. Op sommige plaatsen kregen ze vier en zelfs vijf pond'. Hoe diep het Christendom op die wijze wortel heeft geschoten, hoeft niet betoogd: dit soort van Christenen stond

1) Feestelijke bijeenkomsten met nonna's, die eindigden met een *co-ire* maar *sans lendemain*.
 2) Dit was geheel in handen van de dominees.

natuurlijk op één lijn met de reeds genoemde 'arak' dito's, waarvan S. KALFF in zijn *Oud en Nieuw O.I.* vermeldt: 'Ik Christus-mensch', zei de gedoopte Alfoer, en in stede van de kalebas met sagoweer zette hij de jeneverflesch aan den mond'.

Voor het Christendom zijn deze natuurlijk nog iets minder waard dan de 'Staatsblad-Europeanen' voor de Indische maatschappij, die toch in een of ander 'klerkenbaantje' of als 'posthengst' nog altijd hun 'bord rijst' waard zijn en soms meer diensten presteeren dan een aan 'slijtage van benul' lijdende blanda. Over het geheel genomen zijn het rustige burgers en zelden gebeurt het dan ook, dat zij bijv. voor een 'klapzaak' op de rol komen, waar je zoo niet met een 'sans prendre' van af komt.

A priori redeneerende, zou men zich kunnen laten verleiden tot de gevolgtrekking, dat de bijna zonder uitzondering in het Maleisch als hun moedertaal groot gebrachte kinderen hier te lande een menigte woorden uit die taal in hun school-*slang* opgenomen hebben. Dit is echter niet het geval, al is het veel meer dan wat bijv. de Indische studenten te Delft indertijd in kleinen kring burgerrecht gegeven hebben: ik vermeld alleen maar *orang* en *katjang*.¹⁾

De Indische jongen heeft wel eens Maleische plaagnamen voor zijn onderwijzers, die dat verdienen, en gebruikt ook tersluiks Maleisch voor dingen en toespelingen of waarschuwingen, die de totok-meester niet 'snappen' mag. Overigens houdt hij zich meer

1) Vgl. TJEERD FLAPPUITH, *Toen ik Indisch student was*.

aan zijn Hollandsch, evenals, naar men zegt, sommige echt Indische menschen er naar trachten minder Maleisch er tusschen door te gooien dan de totoks.

Als de leerlingen van de lagere school op de H.B.S. komen, te Batavia ten onrechte het 'gym' genoemd als historische overlevering, beginnen ze als 'nieuwelingen', voelen zich dan al gauw te oud om te 'zoeten'¹⁾ of te vliegeren liefst met

'glastouw'¹⁾ of voor de aardigheid aan de tram te *bontjengen*, maar ze worden pas voor vol aangezien, als ze den 'ouwelings' rang verkregen hebben, 'middels' een pijnlijken tocht 'door de straat (van Gibraltar)' d.i. de spitsroede. Dan mogen ze de nieuwelingen 'négeren' en moeten deze voor hen 'doppen'. Het uitwendig kenteeken is, dat ze den stormband van hun 'dop' dwars over hun pet heen dragen. Onuitroeibaar is het in de klas 'zetten' van boeken en zelfs potlooden of 'stief' (= gomelastiek, afgeleid van *Gummi-Stiff*) alsmede het 'gebruiken' van allerlei kledingstukken, waar wij ze aantrekken of opzetten. Ofschoon de echt Indische jongen naar de spreekwijze onzer vadersen nog altijd zijn 'toebak drinkt',²⁾ noemt hij het 'smoken', en overgelukkig is hij, als hij op de surveillance een leeraar treft, die niet 'razend' wordt om een beetje blauwe rook, en hem dan 'uitjouwt'! Dan is hij 'zoo lekker als kip' en onder een 'strootje (= cigarette met droog blad-omhulsel) ook wel 'vaderlander' genoemd - een 'sigee' durft hij nog niet in zijn hoofd te steken - gaat het veel beter als hij zijn 'bullen' nog eens moet na kijken of iets 'uit kop' te leeren heeft. Immers hij kan niet altijd rekenen op 'voorkaaien' (= voorzeggende) en 'snijen' (een slechte beurt maken) is drommels onaangenaam, want dan moet hij des te meer 'blokken' of 'vossen' om zijn cijfer 'op te halen':

1) Dit 'zoeten' dient om uit te maken wie hem is bij een of ander spel. Het is gevormd van het geluid 'z-t,' dat men hooren laat bij het vertoonen van den vinger dien men gekozen heeft als strijder. De twee jongens tusschen wie de beslissing vallen moet, staan tegenover elkaar met de rechterhand verborgen achter het hoofd en onder het maken van boven beschreven geluid laten zij tegelijk hun symbolischen vinger zien. Hierbij geldt de regel, dat de duim den olifant voorstelt, de wijsvinger den mensch en de pink de mier. De olifant wint het van den mensch, de mensch van de mier, maar de mier weer van den olifant. Eigenaardig is het, dat de Japansche kinderen iets dergelijks hebben bij het pandspel. Dit heet *Kitsune Ken*. Vgl. BROWNELL *The Heart of Japan*, Ch. X: '*Kitsune Ken* is a forfeit game for two or for any number of players. The players use signs for *kitsune* (fox), *teppo* (gun), and *otoko* (man). The idea of the game is that the man is mightier than the gun, the gun more deadly than the fox, and the fox more cunning than the man. Hands on the thighs or hips is the sign for *otoko*; one hand at the side and the other higher, and in front of the body, as though aiming a gun, is for *teppo*, one at each side of the head like a fox's ears, is *kitsune*. The players sit facing each other, clap hands, or chant a line of a song, and at the end of this each makes a sign.... Exactly the same in principle is the forfeit game with one hand, where a closed fist represents a stone, an open palm a handkerchief, and the first and second fingers extended apart with the other two fingers and the thumb closed, represent scissors. Stone beats scissors, handkerchief beats stone and scissors beat handkerchief.'

1) D.i. touw of garen met een mengsel van stijf sel en fijngestampt glas bestreken.

2) Vgl. het 17^e eeuw sch Eng. *to drink tobacco*.

niet iedereen is 'pipet' of lieveling of *djilatan* (likker) van den leeraar, en op het eindexamen kunnen ze het je zelfs bij de 'rommelrubriek'¹⁾ lastig maken met *pedas* (gepeperd) werk of opgaven, die *paja* (moeielijk) zijn. Hoe sommigen nooit 'snijen' maar altijd 'rijen' (goede beurt maken) of nooit 'bepekt' (betragt) worden als ze 'tikken' of 'over-Chineezen' van *djitokan* is ook voor zulke Argusoogige toekijkers als een bekende 'dirk' (directeur) een raadsel. 'Geurbokken' of 'patsmakers,' toekomstige slachtoffers der 'B.B. koorts' zoo zij eenmaal bij het Binnenlandsch Bestuur komen, kan de hoogere burger niet goed uitstaan, al heeft hij zelf wel eens neiging om 'op den' (= op den beer) te kooplen. Ze loopen dan ook dikwijls gevaar om op hun 'test' te krijgen of om uitgenoodigd te worden tot 'kloppen' met of zonder *ganda* (tweede man). Wie geen 'lammeling' is, maar 'brani' genoeg om in de klas 'kabaal' of 'lol' te 'trappen' is in de oogen van de andere 'lui' een held - vooral als er 'uitkaaien' op volgt en dan... 'op stok gaan'. Het gelukkigst is de leergrage jongeling, als hij Zaterdag om één uur het vooruitzicht heeft van Zondags eens lang te kunnen 'maffen', maar in den zevenden hemel (waar men blind is voor leeraren en andere gewone stervelingen), wanneer hij in den vooravond mag wandelen met zijn 'flem' (vlam) of zijn 'keet' of ceremoniemeester mag zijn bij de 'trouweratie' van zijn zuster.

1) Aardrijkskunde, geschiedenis, boekhouden, enz. bij het eindexamen - in het Eng. *the slops*.

Heel anders ziet het er uit aan een onderwijsinrichting van veel lageren rang: de indertijd zoo beruchte Pupillenschool te Gombong, waar jongens uit de onderste lagen der maatschappij tot fuselier worden opgeleid. Aan den zelfkant der beschaving is de Maleisch-Javaansche schering duidelijk te zien onder den Hollandschen inslag. Uit het taaltje, dat deze Europeanen aanvankelijk spreken, zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat de bengels van hooge komaf zijn, uit een waringinboom bijvoorbeeld, zegt PRELL in zijn *Taptoe*. Die taal noemt men 'poepilsch' of 'pitesch'. Als men ze nauwkeurig bestudeert, ontdekt men er verschrikkelijk verbasterde Hollandsche woorden in, vermengd met alle denkbare Indische talen¹⁾. Zoo noemen ze de krekels, die ze in hun vrijen tijd dresseeren, 'kriekies' en het africhten van muizen met een lederen veter 'maken tam met schoenriem'²⁾. Een onderwijzer deel de mij nog de vol gende herinneringen mee uit zijn Gombongschen tijd:

'Toen ik voor het eerst in het mij aangewezen schoollokaal in de benting te Gombong verscheen, werd ik door de jongelui op de volgende wijze begroet: 'kassian die Tjet! Geven reck aan de Tjet!' Een andere jongen zei: 'Is der niks reck', waarop een derde weer: 'Geven dan reck aan de Tjet met de eeuwige reck'.

De zaak was deze: Ik was namelijk binnen gekomen

1) PRELL, *Taptoe*, p. 136.

2) PRELL, *Taptoe* p. 138.

met een sigaar in het hoofd, waaraan ik vergeefs trok. Een der jongens had medelijden met mij en verzocht zijn kameraad om mij, den Tjet, (gestreepte, geverfde, *meerdere* - van *tjet* = verf) een lucifer (Mal. *rek van korek api*) aan te bieden, waarop deze antwoordde niet in het bezit te zijn van lucifers, waarop No. 3 zei: 'geef hem dan vuur met het brandglas'.

Toen ik een uur aan het lesgeven was en een der pupillen het mij lastig maakte, riep een der anderen hem toe: 'Niks verneuken die Tjet, als jij maken flauwen kul met gem, ik jou geven patat', hetgeen in behoorlijk Hollandsch wil zeggen: 'Je moet dien onderwijzer niet voor den gek houden. Als je hem het leven zuur maakt, krijg je van mij na schooltijd een slag met den knokkel van den middelvinger tegen het voorhoofd. Daarbij zette hij een gemeen gezicht, hief zijn vuist op en riep: 'Nanti'!

Onder de jongens was het de gewoonte, dat, als een jongere niet deed, wat een oudere van hem wenschte, de laatste hem tot zich liet komen en hem het volgende gebod: 'Ajo, spannen die verstand, ik jou geven patat!', hetgeen wil zeggen: 'houd je voorhoofd strak, enz.'

Dikwijls stak onder de les een der jongens den vinger op en riep: 'Neer, hij kapala ruiken steenk!' of in duidelijk Hollandsch: 'Mijnheer, hij stinkt geweldig!'

Als een kleine jongen op de speelplaats een strootje machtig kon worden, dan werd het opgestoken en mochten zijn vrienden er ieder op hun beurt een trekje (een *sut*) aan doen.

Toen ik op een dag (het was in dien tijd, dat er verscheidene jongens wegens verkeerde liefhebberij voor het front van de troepen zijn weggejaagd) in de klas komende, de stamboeknummers van twee mijner leerlingen op het bord naast elkaar zag staan en ik een der jongens vroeg wat dat beteekende, antwoordde hij mij: 'hij lie met gem,' hetgeen bij nader onderzoek beduiden moest: de jongen met het eerste stamboeknummer is de lieveling (in den gemeensten zin) van den anderen. Die toestanden zijn nu geheel veranderd en, naar ik hoor, is de omgangstaal der pupillen zeer verbeterd.'

Bijzonder rijk aan *slang*- en andere benamingen is het Indisch-Nederlandsch wat betreft den Indo-Europeaan. In de eerste plaats heeft die samenkoppeling de thans als ietwat aanstootelijk vermeden afkorting 'Indo' opgeleverd, waarvoor men na het oprichten van den Indischen Bond het woord 'Indiër' heeft trachten in te voeren¹⁾, als het mannelijk voor het voor goed gevestigde 'Indische' = Indisch meisje, Indische dame van gemengden bloede of 'van het land', zooals men zegt²⁾. Even aanstootelijk is 'halfbloed' in tegenstelling van het belachelijke *pur-sang*, woor-

1) Zie verder op de geschiedenis van dit woord.

den, die men even als 'kleurling' in de omgangstaal vermijdt, wat men natuurlijk nog meer doet met het door Indo's zelf wel eens met galgenhumor gebruikte 'blauwe' of het onverklaarbare 'klipsteen'. In onbruik geraken 'liplap'¹⁾ en 'lipper', terwijl 'Kreool' beperkt schijnt tot het vrouwelijk geslacht en de groote gouden oorringen met voorliefde door Indische schoonen gedragen. Om de Indische beteekenis van 'Kreool' goed in het licht te stellen, verwijs ik naar het pornographische romannetje van KEPINGIN, *Liefdesavonturen eener Creoolsche op Java*. Deze zegt van zich zelf: 'Mijn vader, een in zijn leven geacht en rijk industrieel te Soerabaja, was Franschman (pur sang) van geboorte,

- 2) Vgl. Dr. GRONEMAN, *Indische Schetsen* van 1874 I, p. 63: Mevrouw KERCKHOUT was een dame van 't land; een van die telgen van gemengd bloed, die men in Indië gevoeglijk: waarnemende Europeanen zou kunnen noemen. In hetzelfde werk (I, p. 240 en II, p. 64) spreekt Dr. G. ook van 'Euro-Indianen', welke benaming echter geen ingang gevonden heeft.
- 1) Vroeger had dit woord twee geheel andere beteekenissen. N. DE GRAAFF zegt in zijn *Oost-Indische Spiegel*, dat de 'liblabsche' kinderen, het in Indië geboren kroost van Hollandsche ouders, zoo genoemd werden, vermits zij veelal een 'slag van den meulen' hebben, wat ons doet denken aan een in GRIMM'S woordenboek te vinden *Lippenlap* = thörichter Mensch. Nog bij STAVORINUS (1793) vindt men in zijn *Reize* I pag. 260: 'De kinderen in Indië geboren, worden van de Europeërs onderscheiden met den naam van *Liplappen*, schoon beide de ouders in Europa geboren zijn'. Vgl. DI. II, p. 10: Zoo ras de vrucht (van de Kokosboom) wat meerder rijpte krijgt, verdikt het sap, en zet zich aan de schil tot een dikke gelei; dat tot een verfrisschend voedsel verstrekt, en *Liplap* genoemd wordt'. Hierbij sluit zich weer aan het volgende citaat uit de *Voyage* van INNIGO DE BIERVILLAS 1736 (Deel II, p. 37): Les matelots et les soldats sont nourris ordinairement dans cet Hôpital, de ris à l'eau, et de quelques morceaux de boeuf salé et de vieux lard jaune, avec une écuellée de *lippelape* tous les matins. Cette sorte de potage se fait avec des herbes hâchées et mêlés avec du ris, ce qui ressemble assez à la patée qu'on donne aux dindons qu'on veut élever.

iemand van het opwekkende en voortvarende bloed, zijn ras eigen. Als jongman in Indië gekomen, had hij spoedig de vrouwen des lands leeren liefhebben, om ten slotte een huwelijk aan te gaan met mijne moeder. Deze was eene Indische, op en top. Eene Indo-Europeesche vrouw dus. Of anders gezegd, een vrouw van gemengden bloede, eene mestieze van het slag, wat men in Indië algemeen als “nonna” aanduidt. Zij was voortgesproten uit het huwelijk tusschen een volbloed Hollander (een tōtō) met eene zoogenaamde Chineesche nonna. En als men nu voor oogen houdt dat deze laatste categorie in zich vervat afstammelingen van gemengde verbintenissen tusschen Chineesche mannen en Javaansche of Maleische vrouwen, dan kan men zich eerst een duidelijk beeld scheppen van het mixtum van “bloed”, dat bij de legging van mijn levenskiem zijn rol vervulde’.

Nog beleedigender dan ‘Kreoolsche’ tegenover sommige Indische meisjes zijn de termen ‘sinjo’ en ‘nonna’, waarvan het eerste weer verkort wordt tot ‘njo’, ofschoon in den oorsprong dier woorden niets beleedigends kan liggen. Immers de door Prof. VETH in zijn *Uit Oost en West* nog enkel gegeven spelling *signo* wijst op het Portugeesche *senhor* = sinjeur, heer, terwijl *nona* vermoedelijk van het Portugeesche *dona* komt. Men moet hierbij echter in het oog houden, dat het woord *sinjo* in den mond der tōtōks een andere beteekenis heeft dan bij de kleurlingen zelf. Waar de Europeaan, die zijn bloed ‘van vreemde smetten vrij’ vindt, *sinjo* zegt van iederen kleurling als hij in het algemeen, of met bijzondere minachting spreekt,

gebruikt de kleurling het met dezelfde minachting van..... andere kleurlingen, maar dezulken, die op den allerlaagsten trap staan van de denkbeeldige maatschappelijke ladder. Deze *sinjo's* zijn de door Prof. VETH bedoelde, die hij beschrijft als volgt: 'Ofschoon van Europeanen, althans Europeesche vaders, die vóór twee à drie eeuwen leefden, afstammende, moeten zij echter, wegens de sterke inmenging van inlandsch bloed, als kleurlingen beschouwd worden. Doorgaans onder elkander huwende of zich weder met inlandsche vrouwen verbindende, leven zij schier geheel gescheiden van de Europeanen of kleurlingen van nieuweren oorsprong, en vormen bijna een eigen ras, dat een mengelmoes van Maleisch en Hollandsch van de slechtste soort als taal heeft aangenomen, eigenaardige gewoonten¹⁾ volgt en zich, tengevolge van grove verwaarloozing, veelal door groote stompzinnigheid en onkunde onderscheidt'. Een andere minachtende naam voor deze soort van ongelukkige verschoppelingen, waaronder er ook zijn, die bijv. een raad van Indië of een generaal tot grootvader hadden, is *petjoe(k)*²⁾. Dit is evenals, 'blauwe' een aanduiding van de kleur der huid, want *petjoe(k)* is de Javaansche benaming van een zwarten watervogel.³⁾ Niet ten onrechte wordt de naam van dien vogel overdrachtelijk toegepast op bovenbedoelde soort van kleurlingen, omdat zij dikwijls donkerder zijn dan de inlanders zelf. Even min-

- 1) Een dezer waren de zoogenaamde 'hondenbruiloften'.
- 2) De *ç* zacht.
- 3) Vgl. *Jim Crow* als aanduiding voor de negers in Amerika.

achtend als *petjoek* is *serani*, een afleiding van Nazareth, eigenlijk van: Nazarener. Dit was de naam, waarmee de Portugeezen door de Maleiers aangeduid werden en die hun verbasterde nakomelingen behouden hebben, zooals ook aan de Kaap nog *sarani* de naam is voor den Christen-kleurling. Een curieuze mededeeling omtrent deze menschen haalt SCHUCHARDT aan uit Ong-tae-hae's *The Chinaman abroad*¹⁾ pag. 37: '*seranis* or Portuguese. The *seranis* are called by the Chinese black demons; there is no account of their forefathers but they belong to Batavia, in which city they have a church. In their reckoning of time, as well as in their language and mode of writing they follow the Dutch; so also in their apparel, houses, and furniture. Their men are slenderly formed, but their women are beautiful and contract marriages with the Dutch, who seem to prefer them. This class is principally employed as clerks or soldiers; they are of an artful disposition, and the Dutch, out of jealousy, will not allow them to rise in office'. Nu of het de jaloezie van de Hollanders geweest is of iets anders, de beteekenis van *serani* (= allerminste sinjo, Christen-kleurling) wijst er op, dat de 'black demons' er niet op vooruitgegaan zijn. Hoe laag de Portugeezen tegen het midden der 18^e eeuw reeds van *up* tot *down* gekomen waren, blijkt uit HEYDT, *Schauplatz* (1741), waar gesproken wordt over het kerkhof der Portugeesche buitenkerk, overvol van Europeanen, matrozen enz. en ook lag daar 'der

1) De voorrede is van 1791, de vertaling van 1849.

mehreste Teil der inländischen Schwarzen, welche sich zum Christlichen Glauben gewendet und mit dem Spitznamen *Puntges* betitult werden¹⁾. Dit *Puntges* nu - misschien een drukfout? - is niets anders dan *Purtëgès* = Portugees.

Een ethnographische naam, die in de laatste jaren een enkele maal voorkomt, is *Eurazier* of *Euraziaat*²⁾ - er bestaat hier zelfs een Cultuur-Maatschappij *Eurazië* - beide naar het Engelsche *Eurasian*, wat de Engelschen noemen een *portmanteau-word* d.i. een combinatie *à la chemiloon* (= chemise + pantaloen) van Europa en Azië.

Behalve deze nu gangbare benamingen, hebben wij ook nog eenige historische, waarover in het volgende hoofdstuk.

1) Vgl. Dr. DE HAAN, *De Port. Buitenkerk*, p. 39.

2) Zie o.a. den schandelijk slecht vertaalden roman *Ahana* van K.M. EDGE.

4. Het Indisch Nederlandsch van vroeger.

Als historische benamingen voor den kleurling zijn ons in de oudere werken over Nederlandsch-Indië overgeleverd *misties*, *poesties*, *kasties*, *kristies* en *toepas*. Wat men onder die termen, *kristies* uitgezonderd, verstonde, vertelt VALENTIJN in Deel II pag. 256 van zijn bekend werk: 'De *Mixsticzen* zijn kinderen of van Hollandsche Vaders, en swarte Moeders (want noit heb ik daar kinderen van een blanke Moeder, en swarte Vader gesien, nog daar af gehoord) of wel van swarte Moeders en Portugeesche Vaders, die men *Toepassen* noemt, zijnde afsetsels der Portugeesen, die in de eerste tijden met eigen bewilliging hier gebleven zijn.

De eerste afsetsels van een Hollandsche Vader, en een swarte Moeder, noemt men *Mixsticzen*, zijnde vaal, en sommige al vrij bruin van kleur; de kinderen van een Mixstic en een Hollander, noemd men *Poesticzen*, en de kinderen van een Poestic en een Hollander, *Casticzen*, die bij na zoo blank, als een Hollander zijn, en na welke men de kinderen, uyt de volgende huwelijken voortkomende, weer onder de Hollandsche telt.

Dit geslacht is, schoon meesten tijd niet zeer fraey (hoewel ik 'er eenige die schoon waren, onder gezien heb) zeer moedig en trots, zeer Tyrannig en onverdraagelijk wreed tegen hare slaven, schoon zij meest zelf van slaven afkomstig zijn'.

Ten opzichte van de etymologie van twee dezer woorden zijn we evenzeer in het onzekere als omtrent de afleiding van *liplap*. Prof. VETH leidt wel *mesties*

af van het Spaansche *mestizo*, Portugeesch *mestiço* of *mistiço* en *kasties* van het Spaansche *castizo*, Portugeesch *castiço*, beide laatste beteekenende: van goed zuiver ras, maar bij *poesties* waagt hij zich niet aan eenige afleiding¹⁾, terwijl hij bij *toepas* den oorsprong van dit woord vindt in het Malabaarsche *toepay* = tolk, onder verwerping van de volksetymologische of liever valsch-vernuftige verklaring, in *Batavia in derzelver gelegenheid*, welks schrijver hier denkt aan het Hollandsche werkwoord 'toepassen'. Had Prof. VETH er aan gedacht, dan zou hij zeker ook een staaltje van 'valsch vernuft' gevonden hebben zoowel in NEUHOFF'S²⁾ afleiding van *poesties*: 'Arme Indianen koken uit de bladen en scheuten van den heul een slechter soort van amfioen, die zij in de zon laten hert worden. Dit slag noemen de rijken *Poust*, en degenen, die het gebruiken, schimpswijze *Pousti*, als of men bedelzakken wilden zeggen. Daerentegen drijven d'armen den rijken het woort van *Amfionisten* weer tot schimp toe', als in die van *toepas* door denzelfden schrijver. De toepassen reeds met de Mardykens of vrijgelaten slaven gelijkstellende zegt hij op pag. 117: 'De Mardijkers of Toepassen zijn landzaeten van verscheiden Indiaensche volken, die hierom, mijns oordeels, toepassen genaemt zijn; dewijl zij de manieren, seden en gods-dienst van dengenen, daer zij bij wonen, lichtelijk aennemen en hen zelven toepassen. Zommigen zeggen, dat zij van de Portugesen na den Toepas alzo

1) Vermoedelijk van *postiço* = het Fransche *postiche*: onecht.
2) *Zee- en Lantreise*, pag. 231.

allereerst zouden genoemd zijn, die d'alleredelste steen in den tweeden trap naest den diamant is: daer men veelerlei verwen in ziet, die t'elkens met een draei veranderen'. Maar al heeft Prof. VETH het woord *toepay* gevonden dat heel wat aannemelijker is, hoe is de beteekenis van 'tolk' overgegaan in die van: Portugeesche kleurling? Inderdaad is er een *toepay*, zelfs (in het Tamil) een *tupashi* (*u = oe*) = het Hind. *dobashi*, letterlijk: de tweetalige, maar dit is op een enkele uitzondering na overgeleverd met begin-*d*, niet *t*¹⁾. Nog aannemelijker is daarom de afleiding van YULE en BURNELL in *Hobson-Jobson*, welke prachtige compilatie Prof. VETH ongelukkigerwijze niet gekend heeft. Daar wordt als de oorsprong van dit duistere woord het Perzische *topchi* (= busschieter) aangenomen, wat met de beteekenis overeenstemt, want die soort van Portugeezen werden gewoonlijk gebruikt als soldaten, niet als tolken. Een andere verklaring, misschien een volksetymologische *Umdeutung* van het Perzische woord, met aansluiting bij *topi* = hoed, vinden we in het in *Hobson-Jobson* gegeven citaat uit 1785: '*Topasses*, black foot soldiers, descended from Portuguese marrying natives, called *topasses* because they wear hats'.²⁾ Hiermee zijn we nog niet aan het einde der gissingen, zooals blijken zal uit de hier gegeven aanhaling, die voorkomt in den elfden der *Malabaarse Brieven* (Leeuwarden, Abraham Ferwerda, 1743) door wijlen JACOBUS

1) Vgl. YULE & BURNELL, *Hobson-Jobson*, i.v. *dubash*.

2) Vgl. pag. 122.

CANTER VISSCHER, in leven bedienaar des Evangeliums eerst te Couchin op Mallabaar, naderhand te Batavia.

Over de *toepassen* weet hij het volgende mede te deelen:

Men vindt in deze landstreken van Mallabaar, en aan al de vaste kusten van Indië een zekere soort van Christenen, welke men Toepassen noemt, die nog onder de Europeesche Christenen nog onder Inlandsche getelt kunnen worden, maar die een derde soort uitmaken. Het is een mengelmoes van volk, dat niet alleen voort gekomen is van Slavinnen, die van de Portugeesen beslapen zijn, en naderhand deze kinderen aan zwarte vrouwen weder uitgehuwt hebben; maar de meeste zijn afzetselen van Portugeesse slaven en slavinnen, die aan elkanderen getrouwt, en door hunne Heeren en Vrouwen vrij gegeven zijn.

Daar beneven voegen zich bij hen alle de slaven die vrij gegeven worden, van wat natie zij ook mogen wezen, mits ze Christen en in 't bijzonder Roomsch zijn, en daar door groeit hun getal nog dagelijks aan. Het is een volkje dat uit zig zelf trots is, en wanneer ze enig geld bezitten, weten ze groot gezwets te maken. Ze willen zich onder de Portugeesen getelt hebben, en zeggen *Tem nossa genti*, 't is ons volk; alhoewel die volgens hunne ingeboren grootsheit, hen veel meer dan wij veragten, noemende deze Toepassen, doorgaans *Negros*, zwarten. Egter beneemt dit hun den moed niet, gevende zig niet alleen Portugeesse namen, maar ook zodanige, welke de voornaamste Adellijke Stamhuizen van Portugaal en Spanjen voeren.

Ook gewennen ze zich aan een zekeren grootsen trant, welken ze mede hunne kinderen inprenten, die van hun Vader sprekende, zullen zeggen, *Senhor mei Pai*, mijn Heer mijn Vader.

De naam van Toepas is aanmerkelijk. Zommige willen dien afleiden van de twee Portugeesse woorden *Toe Pai*, gij Vaartje, gij Mannetje, om dat de Portugeesen in den beginne deze Hunne slaven of huisgeboorne die ze hun taal leerden, tot tolken gebruikten om met de Inlanders te spreken, en daarom tot hen dikwils gewoon waren te zeggen, *Tu paj falla aquel*, gij mannetje zeg dat. Dit schijnt enigen glimp van waarheit te hebben, om dat men de oude en geagste huisslaven *Pai* noemt.

Andere leiden dit woord af van *Koepaj*, dat in 't Mallabaarsch een rok betekent, want zij dragen een rok, broek en hembd als de Europeanen, ook een hoed tot een teken van hunne vrijheid; zommige die wat rijker zijn, trekken ook kousen en schoenen aan, maar de gemene gaan bloots voets: Bij ouds, wanneer de Maatschappij deze plaats onder haar magt bragte, was er een orde, dat niemand van hun kousen en schoenen mogte dragen, of hij moeste aan de Diaconie voor die vergunning iets betalen, dog dit is nu in 't verval geraakt, als ook het geldt dat op 't Rotting dragen gesteld was.

Dog mijns bedunkens moet het woord Toepas afgeleidt worden niet van *Koepaj*, Rok, maar van 't Mallabaarsche woord *Toepay*, Tolk, om dat ze dienden tot Tolken tusschen de Mallabaren en Christenen, gelijk tot nog toe vele van hun tot dit werk gebruikt wor-

den, 't welk bij hen voor een aanzienlijke bedieninge wort geagt.'

Nog verdient vermelding, al was het alleen maar omdat ze nog nergens vermeld is, een vierde nuanceering: de *Cristietsen*, waarover CORNELIS DE BRUIN het heeft in zijn *Reizen* over Moskovië door Perzië en Indië (1706). In zijn beschrijving van Batavia zegt hij (pag. 393):

'Mexstietsen vint men er ook in groot getal, menschen voortgeteelt uit blanken en zwarten of half zwarten. De Kastietsen komen nader aan de blanken.

Nogh is er een derde soort genaemt Poestietsen, die nogh nader komen, en nogh een vierde geheten Cristietsen, die weinig in koleur van de onzen verschillen.

Allen zijn ze op eene wijze gekleedt, namelijk, zooals gezegt is in het gewagh maken van het eilant Ceilon. Zij geven voor dat hun natuurlijke spraek de Portugeesche is, maar zij is vrij verbastert. De meeste spreken ook de Nederlantsche tael, of verstaen dezelve ten minsten.

Eenigen spreken ook Maleis'.

Geen uitlegging, ten minste geen gissen, is noodig bij den laatste der te vermelden historische namen voor den kleurling, n.l. 'ongebleekte dongris'. Een der stoffen waarmee de Kompenie handel dreef, een soort van donkerkleurig keper, heette 'dongris' zooals S. KALFF vermeldt in zijn *Indisch Letterpraatje*, en vandaar de spotnaam. Het woord leeft nog altijd in Engelsch Indië in zijn oorspronkelijke beteekenis voort in den vorm *dongari* of *dungaree* (vide *Hobson-Jobson*).

Misschien hebben wij ons echter al te lang met de tot het artikel 'ebbenhout' afgedaalde *toepassen* en consorten bezig gehouden, daar die woorden nu geheel vergeten zijn op *mesties* na, dat nog in West-Indië voortleeft. Dat ze echter een taai leven hebben gehad, bewijst het feit dat we nu nog in HEYSE'S *Fremdwörterbuch* hunne representanten *Mustie*, *Fustie* en *Kostie* kunnen naspeuren. Zoo is er echter een heel taal-kerkhof van doode woorden, zoowel ontleende als Hollandsche of verhollandschte. Andere tijden, andere zeden - maar ook andere toestanden en instellingen en zoo zien we met Tacitus: *mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi*. Nergens méér haast, dan in de snel levende Indische maatschappij met haar vele wisselingen, bestuurd door een vlucht van 'trekkers' en met weinig 'blijvers', die den loop der gebeurtenissen volgen of toestanden bestendigen kunnen.

In het Register bij VETH'S *Uit Oost en West* kan men met het bekende kruisje der afgestorvenen de volgende Oost-Indiërs teekenen: amokken (thans: amokmaken), baarsch, baarschap, boetjongen¹⁾, Bokje of Bokkenees (thans Boeginees), dikiren, feziken (zoo dit Indisch is), ginggang, kaalkop (thans kakap), kajaten-hout of kiaten-hout²⁾, katje³⁾, guardasol, kipersol of kitasol⁴⁾, Mardijkers, oorkrab⁵⁾, Papangers, passeer-

1) Alleen in de kazerne nog: boejongen.

baan¹⁾, pitsjaren, ritsje, topbaan, toptafel²⁾ en Wetangers.

Hoeveel in betrekkelijk korten tijd veranderen kan, weet ik uit eigen ervaring. Den reeds meer genoemden roman *'Hoe zij oude vrijster werd'* van Mevr. FRANK las ik in 1905. Hij is uitgekomen in 1877, wat ik zelf deed - in anderen zin - in 1892. Van de 'pierewietklub' uit Huets tijd was toen evenmin nog sprake als van héél wat in het werk van Mevr. FRANK. Al dadelijk bijv. stuit men (I. p. 3) op het woord 'opstoomen'. Van den kant van de reede komen twee zware kanonschoten, het teeken dat de mail in het gezicht - de mailboot aan 't 'opstoomen' is, zooals men het noemt. Hieraan heeft de aanleg van de haven te Tandjong Priok een einde gemaakt.³⁾ Hoe echter het woord 'directie' voor wat wij thans 'departement' noemen zoo spoedig verdwijnen kon, is minder duidelijk, terwijl de 'boomlieden' (p. 12) zeker om redenen van taalkundigen aard herdoopt zijn in 'boomklerken'. Verder heeten in 1877 de hotels ook nog 'logementen' en wordt Willem, de broer der heldin, verliefd op een 'lippertje', die heerlijk walste. Op haar zal ook wel het compliment van toepassing zijn, dat in *Oost-Indische Menschen en Dingen* den knappen jongen sinjo gemaakt wordt, die zijn keurig geschoeiden en elegant gevormden voet op de tafel zette, toen hij ging speechen - ze hebben allernetste voetjes, die 'inboor-

- 2) Thans algemeen: djatie.
- 3) Thans: kati.
- 4) Thans: pajong ook voor het Europeesche regenscherf.
- 5) Thans: giwang of oorhanger.
- 1) Thans: paseban, de zuivere vorm.
- 2) d.w.z. topho-spelen.
- 3) Op Atjeh wordt het woord in dezen zin nog gebruikt.

lingen'. Willem moest echter niet veel hebben van die 'inboorlingen', zijn collega's op het residentiebureau te Semarang (p. 55). Later wordt hij echter weer verliefd op een van hun zusters naar den bloede, de dochter van een piet uit den handel, maar zijn eigen zuster waarschuwt hem voor zoo'n 'inlandsch' meisje, want 'de inlandsche menschen hebben heel andere begrippen dan wij.' Wat hier 'inboorling' en 'inlandsch' genoemd wordt, heeten wij nu niet meer zoo en zoo zal bijv. een 'Indische' dame van een hier geboren meisje spreken als van een meisje van 't land. Inboorling is geheel en al een boekenwoord, evengoed als 'muilen' (DI. II p. 101), waarvoor de jongere generatie algemeen 'sloffen' zegt. Verder is ook 'stroosigaar' al lang tot 'strootje' verkort, welk laatste nu zelfs af en toe gebruikt wordt voor sigarette in het algemeen. En *belle*-Europeesche militairen doen een wandelingetje meestal vergezeld of wel gevolgd door hun inlandsche (niet wettige) wederhelft, *belle* zoo ge wilt: zóó toch worden ze veelal te Batavia genoemd (p. 143) - heb ik niet meer gehoord. Wel echter een misschien hiervan gevormd *bellebetje* voor de 'huishoudster' van den Indo. Evenmin sprak men in 1892 nog van 'storie maken' voor: drukte, herrie maken; van *brandy dry*, wat wij nu noemen *brandy kring* of een 'kringetje' of van *Bazar Baroe*, en *Bazar Senin* (II, p. 21), thans en toen reeds *passer* (DI. II 283). Wel heeft men nog (te Soerabaja) de bekende *kossongs*, huurmylords op straat in den trant van de Amsterdamsche 'aapjes' maar de Bataviasche van 1877 waren van een ander slag. Bij den zin: 'Daar is een *kossong*, die nog

een uurtje over heeft' (II. p. 33), krijgen wij de noot: *Kossong*, woordelijk 'leeg'. *Kossongs* noemt men te Batavia de huurrijtuigen, die onbezet huiswaarts keeren en welker koetsiers nog een extra-fooitje wenschen te verdienen door eventueel vermoeide voetgangers op te nemen. Wat verder de rijtuigen betreft, merken wij het eigenaardige verschijnsel op, dat wat in 1877 als evenzeer uit de mode als de *tali-api* geschetst wordt, thans weer in gewijzigden vorm bijzonder in de mode is: ik bedoel de *bendie*, al is de 'bendiejongen' afgeschaft, althans wat zijn naam betreft. Geestig beschrijft HUET dit vehikel en zijn inhoud in zijn Indischen Brief aan Mr. D., burgemeester te S., bij Haarlem¹⁾.

'De tegenvoeter van den landauer is de tilbury, het voertuig van den vrijgezel, die de tegenvoeter van den vermogenden huisvader is. De type van den vrijgezel is een jong mensch van vijf en twintig jaren, die 's middags tusschen vijven en zessen, na zich gebaad, gekleed en gekapt te hebben, blootshoofds uit rijden gaat in zijn éénspar. Dat gij zijn bendie een tilbury noemt, is een gevolg van uwe bekrompenheid, uw gebrek aan wereld- en menschenkennis. Achteraan zijne zegekar is een plankje bevestigd, waarop zijn stal-, huis- en lijfjongen²⁾ zit, in één gedoken onder den neergeslagen kap. Bij feestelijke gelegenheden

1) Busken Huet, *Nalezing*, p. 117.

echter zit de jongen niet, maar staat; staat overeind op zijn plankje, en steekt met schouders en bovenlijf door een in den kap gesneden vierkant gat. Bevond ons (pas geschetst) Zaankantsch paartje zich hier, zij beweerden, verbeeld ik mij, dat zij in hun victoria van het Haagsche Buitenhof er toch altijd nog iets minder gek uitzagen dan die Amor in zijn bendie, met zijn blonde waterkrullen, zijn dansschoenen, en zijn uit een snuifdoos opgesprongen bruinen staljongen achter en boven zich.'

Zoo was het in 1870, maar helaas lang duurde het niet, want reeds zeven jaar later schrijft Mevrouw FRANK: 'Thans zijn de bendies het uitsluitend vervoermiddel geworden van ouderwetsche Chineezzen, Arabieren of mindere beambten van handelshuizen, van de Gasfabriek, enz. enz. Ziet men ze al bij een gelegenheid als die, waarover we nu spreken (een zondagsche muziekkuitvoering op het Waterlooplein), dan is hun inhoud meestal even ouderwetsch, onélégant, en eenvoudig als zij zelve.'

Edoch, de tijd neemt immer weer *revanche*: thans troont niet alleen het 'patsmakerige' jongmensch of de Chineesche dandy, maar zelfs de elegante jonge dokter in het gemoderniseerde sierlijke voertuig, waarbij de 'koesier' van zijn staanplank tot een kattenbakje verheven is en in laatdunkenden lakeientrots de 'sadoos' (dos-à-dos) met hun afgejakkerde 'biekjes' voorbij snelt of dit tracht te doen.

Gaan we een halve eeuw terug, dan zijn er alweer dingen genoeg die ons treffen, taalkundig zoowel als maatschappelijk. Merkwaardig is in dit laatste op-

2) In 1879 heette zoo'n huisjongen ook 'heerenjongen' (Mevr. FRANK, *Hoe*, enz. I p. 7), soms 'dispensier' (Mevr. FRANK, *O.I. Menschen*, enz. p. 11).

zicht de *Reis naar Nederlands Oost-Indië* (R) door J.B. VAN DOREN, die in 1822 in Indië kwam als begeleider van een detachement van 150 man, deels Fransche deserteurs, deels 'geaboleerde' militairen. De overige 'Oostgangers' moeten toen al niet van veel beter gehalte geweest zijn, want de schrijver zegt dat het slag van menschen, dat men derwaarts zond een algemeen afschrik baarde.

Over allerlei zaken valt iets te leeren uit dit eigenaardige boek, waarop later (in 1854) als vervolg verschenen zijn twee deelen *Fragmenten uit de Reizen in den Indischen Archipel* (F).

Zoo at men toen, nl. omstreeks 1822, nog 'rijstbroodjes' in het 'logement,' want brood van tarwemeel was nog niet zoo algemeen als op den huidigen dag, d.w.z. 1851, toen het eerstgenoemde boek uitkwam. Hoe het met de andere zorgen voor den in- en uitwendigen mensch ging, kan men op gemakkelijke wijze leeren uit de *Fragmenten*. Daarom zij hier het woord gegeven aan den schrijver:

'Men staat vroeg op, om de frissche lucht in te ademen, terwijl de morgenkleeding, zijnde eene kabaja en schuifbreeches¹⁾ - voor de oudgasten een sarong²⁾ -, waarmede men ook ter ruste gaat, zeer luchtig en aangenaam is.

De sarong en kabaja zijn te zeer bekend, om hier WALTER SCOTT na te volgen, door eene uitvoerige beschrijving te geven, die in het nietige loopt en door

1) Op pag. 4 genoemd 'schuifpantalon', tegenwoordig altijd slaap- of nachtbroek.
2) Uit de mode.

meer dan eenen schrijver heeft plaats gehad; doch ik wil er dit alleen bijvoegen, dat er in het aandoen van den sarong eene soort van coquetterie bestaat, vooral onder de creolen. Als men er nog niet aan gewoon is, weet men hem niet goed vast te maken. Het is meer dan eens gebeurd, dat hij mij voor de voeten viel. Gelukkig, dat ik dan alleen was, anders zou ik een koddig figuur gemaakt hebben.

In dat kostuum wandelt men de voor- of achtergalerij op en neer, in afwachting van een kop koffy of thee, naar verkiezing, die door een jongen of eene slavenmeid¹⁾ gebragt wordt.

Na eenige malen, als Arcan in zijne kamer, de voorof achtergalerij heen en weêr gewandeld te hebben, roept men slechts 'sapa itoe'²⁾ dat wil zeggen: he! wie is daar? Een jongen of eene meid schiet toe en vraagt den gebiedder 'apa toewan soeka kopie of thee?' wat verlangt mijnheer, koffy of thee? Men zegt zijne verkiezing, en spoedig daarop krijgt men wat men verlangt.

Inmiddels wacht een der dienstboden, - naar verkiezing des meesters een jongen of eene meid - met eenen schoonen sarong en kabaja in de hand, om den gast of meester naar de badkamer te vergezellen.³⁾ Wanneer het huis in de nabijheid van een stroomend water is, dan zijn in zulke rivieren kleine bamboezen hutten opgeslagen, waarin men aangenaam in het stroomend water plast. Is dit het geval niet, dan is eene afgeslotene badkamer in de nabijheid des huizes, waar men zich met

- 1) Thans: baboe of meid.
- 2) Spada.
- 3) Tegenwoordig gaat men onvergezeld.

stortbaden gaat verfrisschen, die men zich met kleine van Nipah-bladeren gemaakte emmers¹⁾ met water over het hoofd kan gieten, dat de inlander 'sieram' noemt.

Na zich verfrist te hebben, komt men terug in zijne kamer. Tegen tien ure verschijnt men en *négligé* - wel te verstaan, wanneer men *en famille* is, anders gekleed - aan de algemeene ontbijttafel, waar een half Europeesch en half inlandsch ontbijt voor de huisgenooten en gasten in gereedheid staat: nassi, kerri, sambal, een koeskoes²⁾ van uijen, verrotte garnalen en fijn gewreven Spaansche peper - gebraden visch, wat ham of eene 'ajam panggang' - eene kip op den rooster gebraden met citroensap en Spaansche peper - koude varkenscarbonaadjes, beafsteak en eijeren, bij wijze van kalfsoogen of eijerstruif. Ook voor de liefhebbers ding-ding (in de zon gedroogd buffelvliesch), Makassersche roode vischjes, om met nassi te eten, die, bij gebrek aan sardijntjes, niet te versmaden zijn. De dranken ad libitum, als: koffy thee, roode wijn, madera of Rijnwijn, Engelsch bier, Seltzer-, gendie- of kruikwater.³⁾

Als men op zijn gemak van alles wat gepeuzeld en eene manilla sigaar, *pour la bonne bouche*, gerookt heeft, komt de tijd van kleeden, doch vele oudgasten, die het toilet eene vervelende etiquette noemen, blij-

1) Thans van blik.

2) Dit Arabische woord is Indische lezers nu alleen bekend uit de romans van Pierre Loti.

3) Een dergelijk Lucullus-maal behoort geheel tot het verleden. Men ontbijt op een uur, dat het best overeenkomt met de dagverdeeling en dan op zijn Europeesch. Seltzerwater heet nu: ajer blanda.

ven in voornoemd négligé rondloopen en kleeden zich niet dan voor het diné, dat gewoonlijk te vijf of half zes ure plaats heeft.¹⁾

Dat het kleeden, even als andere verrigtingen met eene bedaardheid en met pauzen het eene stuk na het andere geschiedt, zal men ligt begrijpen. De minste beweging in Indië veroorzaakt eene onaangename uitwaseming, vooral bij den vreemdeling, in wiens aderen nog echt Europeesch bloed stroomt.

Tegen 12 ure komt men bij elkander, om een glas madera met pahit (bitter) te gebruiken.²⁾ Vervolgens gaat men op zijn grabat een dutje doen: een algemeen aangenomen gebruik in Indië, ja, de Javaan zelfs houdt zich van 12 tot 3 uren verscholen in zijne belommerde bamboezen woning. De oudgast, die moeilijk in slaap komt, zonder een klein hulpmiddel, laat zich pidjetten - dat wil zeggen, eene zachte drukking van armen, beenen en voeten. Dit is het werk van eene of twee oude slavenmeiden, die met eene aangeborene behendigheid van al de grillen en nukken van zulke oude snaken de juiste maat weten.

Deze hulpmiddeltjes gaan soms verder, doch de kieschheid laat ons niet toe, hierover uit te weiden. Ik herinner mij nog steeds een zekeren oudgast te Samarang van ongeveer 60 jaren, die niet alleen *gepitjet*, maar *gesapoet*, *gegasok-gosok*, *getombokt* of *getjobet* werd - opwekkende middeltjes, waarvan ik de uitlegging aan den met Java bekenden lezer niet behoef

1) Thans acht uur, half negen.

2) Het bitteruur is nu voor den eten 's avonds en voor slechts enkelen tusschen 12 uur en de rijsttafel.

te geven - terwijl een derde jonge slavenmeid, met eenen waaijer in de hand, den ouden afgeleefden bootsman, door eene langzame beweging de vliegen van zijn aangezicht weerde en zoo doende in eene aangename sluimering bragt¹⁾.

Het wordt inmiddels vier ure, men staat op en neemt een frisch stortbad. Vervolgens zich gekleed, van het hoofd tot de voeten schoon onder- en bovengoed aangetrokken hebbende, begeeft men zich aan tafel, die in de achtergalerij met een heerlijk middagmaal prijkt; terwijl de lekkere en fijne wijnen, als: pommard, bourgogne, enz. op eene soort van zilveren rolaffuit gedurende het dessert aan de convives en huisgenooten worden rondgestuurd²⁾.

Ieder dischgenoot heeft een wit of blauw kristallen vingerglas met water gevuld, om zich na afloop van den disch de vingers te verfrisschen.

Na het diné ging het er soms al vrij los toe, vooral bij Engelsche kooplieden. Ik heb er groote dinés bijgewoond, waar de gastheer, zoodra de dames vertrokken waren, het voorbeeld gaf, door zijne beenen op eenen tweeden leuningstoel uitgestrekt te gaan leggen en door de gasten gevolgd wordende, bleven zij aldus hunne sigaar rooken.

Ter nauwernood is men van tafel opgestaan, of men hoort den gastheer tegen zijne bedienden roepen: 'pasang, kareta bawa die moeka' - spant aan en brengt den wagen voor.

Met een halve snip op, springt men in den wagen,

1) Na afschaffing van de slavernij geheel verdwenen.

2) Dit rolaffuit is thans onbekend.

om de geestrijke vochten¹⁾, die men soms in ruime mate aan tafel gebruikt heeft, een weinig te doen bedaren. Nu komt men van het toeren terug, en men vindt reeds in de voorgalerij *comfortably* leuningstoelen in gereedheid staan, waarop iedere gast plaats neemt. De thee wordt door de vrouw des huizes in de middengalerij geschonken en door jongens aangeboden. Om het zich aangenaam te maken, ligt men achterover in zijnen zetel, met de beenen in eene horizontale houding tegen zoogenoemde houten leuningën uitgestrekt. Bij vrijgezellen wordt de thee door de huishoudster van den oudgast in een der bijgebouwen geschonken en door jongens aangeboden.

De gasten, die op geen thee gesteld zijn, kunnen zich op rooden wijn, maderā of Rijnwijn regaleren; terwijl liefhebbers van *gin and water*, hun grog ad libitum kunnen gebruiken. Voor diegenen, welke lust hebben om te spelen, staan een paar omber- of whisttafeltjes aan het einde der voorgalerij klaar.²⁾

De lucht wordt koeler, verkwikkende avondwindjes temperen het heete voorhoofd, en verspreiden alom in de vertrekken eenen aangenamen geur, welke de in de nabijheid groeiende melatti-heesters en andere bloemen verspreiden.

De veelvuldige lampen en lichten onder stolpen werpen hun helder licht tusschen de boomen en heesters, die de vrolijke gasten omringen, en waar men

1) Men dronk behalve wijn en jenever ook nog *pale ale, porter, particular old* en *very maderā* (R. II. pag. 106).

2) Dit alles is uit de tijd en de *gin and water* heeft plaats gemaakt voor whiskey-soda, nadat de brandy een poos het rijk alleen had.

zonder stijfheid zeer genoegelijk den avond doorbrengt, ja soms tot diep in den nacht verblijft, terwijl circa 11 ure een klein collation, bestaande uit rijst en eenige inlandsche geregten, genuttigd wordt.'

Soms was de koelte nog niet aangenaam genoeg, want 'mag men de Javaansche kronijk gelooven, dan vinden wij daarin opgeteekend, dat de gasten voorheen na afloop der tafel met de bloote beenen in de rivier zaten te kaartspelen, om, zooals men in Indië gewoonlijk zegt, zich lekker te maken' (F. I, pag. 287).

Dat onder zulke omstandigheden en ten gevolge van andere uitspattingen als het naar de 'roenggiengkasten' (R. I, pag. 105.) loopen, 'Kaptein JAS' (de cholera)¹⁾ veel meer slachtoffers maken moest als het schadelijk licht der maan²⁾ spreekt van zelf.

Waar moesten de ongelukkigen het echter zoeken? In de comedie? Daar was ternauwernood een Europeesch gezichtje te vinden en de 'inlandsche' dames of 'liplapjes', zooals de toen zeer in zwang zijnde term was, zeiden niet veel meer dan *tida* (neen) of *tra mau* (ik wil niet). Conversatie? De mannelijke 'inlandsche' kinderen of 'mestiezen' en Portugeesche afstammelingen, meestal als klerken in dienst en *djoeroe toelis* genaamd, waren al niet veel beter ter taal dan de creooltjes¹⁾ (F. I, pag. 59).

Soms verstonden zij geen woord van hetgeen zij op het papier kladden (R. II. pag. 150) en wat de meer gevorderden van het Nederlandsch terecht brachten, blijkt uit het door VAN DOREN letterlijk overgeschreven briefje van een Portugeeschen sinjo aan zijn meisje, misschien wel het prototype van de geestige epistels, die tot zelfs in de Nederlandsche humoristische bladen hun weg gevonden hebben. Het luidt als volgt:

Batavia Voorrei, den 10 Mei 1822.

'Mijne siele vriendinne! Grodinne van mijn haart en heerlijke bloem van Batavia en ommelanden.

'Neem ik de vrijheid te dienen.

'Mijn haart is geheel vermolmd van het vuur, mijne gebeen-

1) Ook in R. II pag: 50 zoo gebruikt, maar thans onbekend.

2) In de *Reizen* II pag: 173 leest men over dit in Indië nog altijd gangbare bijgeloof: Door eene dergelijke hitte wordt men dikwijls uitgelokt om den nacht op het dek onder den blooten hemel door te brengen, vooral bij helder maanlicht; doch ik raad het ieder af dit tusschen de keerkringen te doen, zonder door eene uitgespannen tent voor het schadelijk licht der maan beschut te zijn.

Indien de zon tusschen de keerkringen op de zieken eenen merkbaren invloed uitoefent, voorzeker heeft de maan in heete gewesten niet minder kracht om den toestand der lijders te verslimmen; dus zal het gevaar van bij volle en nieuwe maan aan haar schadelijk licht blootgesteld te zijn, wel geen betoog behoeven. Haar invloed is van, dusdanigen aard, dat blinde menschen kunnen voelen of zij al dan niet in den maneschijn wandelen, en ik heb in een oud periodiek werk (*Hannöversches Magazin* vol I, 1780) gelezen, dat een persoon, die reeds zeven jaren verblijf te Batavia had, altijd ongesteld werd, zoodra hij bij maneschijn zonder zonnenscherm uitging; doch voor de waarheid van dit laatste kan ik niet instaan.

1) Zie de noot in R. II pag: 148:

Door Creolen wordt verstaan kinderen die uit gemengden bedde, als van eenen Europeeschen vader en eene inlandsche moeder, of beter gezegd van mestische geslachten afstammen. Deze worden ook met den naam van liplappen (lippus) bestempeld, welke benaming haren oorsprong van de satirieke (?) uitdrukking hunner physionomie schijnt te ontleenen.

tens van het goede gevoelen de trouw en eeuwige liefde gloed voor uwedelegestrenge zekerlijk dag te hebben liggen sugten en kermen de bout opgepropt en verdriet knagende te sweren.

'Helaas!! uwedelgestrenge oogen als lichjes de stralen, verhelder alle dagen van mijn leven te hopen, hoe veel meer des nachts te sollisteren.

'Ik niet weet, o lieve bella! wat in mij is omgaat, sedert ik bij uwe ben geweest, een vals drie kwartier uurs en minuut en bennen samen malkaar gezit en bij den heer Perevien in de societeit Komkordja, mijn hoofd en kop als draaijende zijn geworden, mijn haart te barsten, ik heb niet meer schrijven op den kantoor van den Resident, want mijne oogen is seer en mijn pen is mij gelijkende zwaar als een klapperboom te hebben, mijne beenen zeggen knik, knaak, knietje! en ik niet ben kunnen loopen.

'Dus ik uwe vriendelijk verzoek mijne liefde te willen gelieven de consideratie beschouwen met mij eens te bezoek te begunstigen, anders ik dood ga.

Helaas!!! Helaas!!!

Uwedelgestrenge trouwen minaar en beminden siele vriend de minaar

van uwedelgestrenge

(was get.) HENDRIKUS JACOBUS OSWALIE

geemployeerd bij de residentie-kantoor.

Ongelukkigerwijze vermeldt de historie niet of onze verliefde jongeling zijn meisje gekregen heeft, dan wel genoodzaakt is geweest om 'slechts onder eenen klapperboom te trouwen' (R. II, pag: 184.)

Merkwaardig is het, dat we een niet lang geleden gelanceerd 'Indier' voor Indo-Europeaan reeds hier gebruikt zien naast 'Indiaan' (R. II pag: 45) voor ..... inlander.

Zoo zien wij hier verschillende oorzaken aan 't werk. Aan den eenen kant ruimt men, om zijn betere taal-

kennis te toonen, de volksetymologische verbasteringen 'kaalkop' (*kakap*) en 'katje' (*kattie*) op, aan den anderen kant verliest het restje Portugeesch (*kipersol*, enz.) zich meer en meer, maar steeds zijn overal natuurlijk de veranderende tijdsomstandigheden de groote factoren. Aan de hand van de doode dictionnaire-woorden alleen is een belangwekkende geschiedenis van Indië te schrijven, waaruit ik hier slechts enkele episoden aanstip, als het uitzenden der 'Compagnie's dochters', de 'hongitochten' tot uitroeiing der specerijboomen, de 'morshandel', de tijd der 'vetleeren schippers' of kapteins der zeilschepen die de stoomvaart op Indië voorafgingen, het 'trouwen met de moeder zijner kinderen' in 1875 nog dikwijls geadverteerd, thans geheel of nagenoeg geheel verdwenen enz.

Gaan wij nog wat verder terug, dan komen wij langzamerhand in een geheel andere wereld.

Het verschil tusschen het koloniale Nederlandsch van nu en dat van een honderd jaar geleden, komt misschien nergens sterker uit dan in de voor den gemeenen man bestemde lectuur. Tegelijkertijd is dat verschil kenschetsend voor de maatschappij van toen, temeer daar andere geschreven gedenkteekenen uit dien tijd hier haast niet voorhanden zijn. Wel had men toen nog geen kranten in den thans gangbaren vorm, wel zijn de eerste voorloopers van de huidige nieuwsbladen zoo goed als spoorloos verdwenen, maar we hebben dan toch nog altijd de *Bataviasche Koloniale Courant*, voor het eerst verschenen in 1810 op den 5^{en} van Louwmaand, het papieren monument van DAENDELS' energie, ingeleid met een ambtelijke lof-

tuiting, waarbij het geduld van de spreekwoordelijk geduldige stof zeker op eene zware proef werd gesteld. Onder de dateering, Batavia den 1sten van Louwmaand, heet het al dadelijk:

‘Heden wordt het twee jaaren, dat Zijne Excellentie, de Maarschalk en Gouverneur Generaal DAENDELS in deze kolonie kwam. Nimmer werd een Gouvernement aanvaard in ongunstiger en moeilijker omstandigheden. De zwaarigheden zelve vuurden den ijver van Z.E. te sterker aan. Waar kreeg immer eene kolonie binnen zoo korten tijd, in weerwil van opgehoopte hinderpaalen, zulke verandering van gedaante? Onderneeming en uitvoering gingen met gelijken spoed voort. Het gene te vooren nooit beproefd of gedacht was, zag men daarstellen, het schier onmogelijk gehoudene gelukken. De nuttigste inrigtingen komen nog, bij aanhoudendheid te voorschijn.

Tot een versch bewijs strekke dit beginnend weekblad, en het stuk, welk hier de eerste plaats ontvangt.’

Met zijn, gezwollen rhetoriek en typische algemeenheden, zou dit brokje proza niet misplaatst zijn in een of ander blad van heden, maar het bewuste stuk zou thans met Algemeen Nederlandsch gebaar geweerd worden zelfs uit de anders niet van vreemde smetten vrije kolommen van ons officieel orgaan: ons bevestigd volksbestaan heeft zulke hulp van buiten nu niet meer van noode. Volgens de algemeene bepalingen in DAENDELS' Generaal Reglement zal er een *generaal* postwezen worden aangelegd en *relaisen* gesteld (sic) tot *transporteering* der brieven waarbij in ieder *district* de *surveillance gedemandeerd* zal worden aan een

apart persoon, terwijl tevens in ieder *district* een *generaal* postkantoor zal worden *geëtablisseed* onder de *directie* van de aangestelde *prefecten*. Op iedere *prefecture*, die zich in de *postroute* bevindt, zal de *scriba* of een ander *intelligent* persoon tot *postcommies* benoemd worden, enz. Verder worden er *tabellen geannexeerd* aan een *reglement* en allerlei zaken *gereguleerd* of aan elkaar *geaccrocheerd*; vertrekken zal men op de minst kostbare wijze *extrueeren*, maar waar reeds geschikte *lokalen* 'aan handen' zijn, moet daartoe bij *preferentie* van dezelve *emplooi* worden gemaakt. De boeken en papieren daartoe *specteerende* zullen ter *examinatie* en *confrontatie* aan de *Generale Rekenkamer* afgegeven worden. Onregelmatigheden worden *gepunieerd*, als naar *exigentie* van zaken zal worden bevonden te behooren. In een *publicatie* omtrent het *debiteeren* van Arak, van den 5^{den} van Louwmaand worden de *respectieve Officieren van Justitie*, en *speciaal* de Havenmeester en *Sabandhaar* en *Licentmeester* alhier gelast, op de *executie* dezes naauwkeurig te letten en tegen de *contraventeurs* te *procederen* tot de *gestatueerde* boete zonder eenige *connivent* of *gratie*. Dit schijnt echter nog niet mooi genoeg geweest te zijn, want in een *publicatie* van den 14^{en} van Sprokkelmaand worden alle Bedienaars der Justitie 'ontboden en bevolen... den inhoud dezes te achtervolgen en te doen achtervolgen, *procederende* en doende *procederen* tegen de *contraventeurs* zonder eenige *gratie*, *dissimulatie*, *conniventie* of verdrag.' Van de landeigenaren wordt gezegd, dat hun *incumbeert* de gehoudenisse om de publieke wegen te onderhouden, behalve dat

zij aan stads-*kassa* nog moesten bloeden tot *soutien* van 'voornoemde' uitgaven. Bij de rechterlijke macht was het, zoo mogelijk, nog erger. In een advertentie voorkomende in No. 11 lezen wij - begrijpe wie 't begrijpen kan -:

'Zoo is 't dat ik Eerste Deurwaarder van welm: Hoogen Rade, uit kracht van voorz: mandament, voor de tweede maal ben dagvarende den voorm: Anachoda Gouw Soenko, omme op Woensdag, den 21 dezer, des morgens ten acht uren op het Stadhuis alhier in persoon te compareren voor de Heeren Raden WILHELMUS MARTINUS KEUCHENIUS en GIJSBERTUS HENRICUS DE WITT, als Commissarissen der audientie van de rolle verzocht en genomineerd, ten einde het eerste default te purgeeren, voorts te aanhooren zoodanigen eisch en conclusie, voorbehoudens alle provisionele verzoeken, welke de advocaat Fiscaal R.O. ten dage dienende zal komen doen en nemen, daar tegen te antwoorden en verder te procederen, als naar rechten; voorts bij edicte allen en een iegelijk, die vermeenen mogten eenig regt, actie of pretentie op voorz. wankang en lading te hebben, mede ten voorsz: einde en dage, ure en plaatse voorm: te compareren, hunne pretentien te proponeren, regtens genoegdoende te verifiëren en justisieeren, en voorts te procederen naar stijl en praktijk, sub pene, dat dien genen, welke daar aan zal blijven in gebreke, zal worden geïmponeerd een eeuwig silentium.

Aldus gepubliceerd en geassigeerd, Batavia den 1sten van Lentemaand 1810.
Door mij C. Roos, Expl.'

Voor de meesten zeker onbegrijpelijk is ook de La-

tijnsche dieventaal der notarissen, waarvan een mooi staaltje te vinden is in de conditien, waarop des gouvernements Sabandharij en Domeinen in het Landdrostamt van Cheribon over het jaar 1811 publiek zullen worden verpagt (No. 51 jaargang 1810). Artikel 7 houdt in, dat de pachter na het mijnen van de pagt terstond twee sufficiente borgen zal moeten stellen, die zich bij secretariele akte, elk in solidum en onder renuntiatie der beneficien ordinis divisionis et excussionis moeten verbinden tot de prompte voldoening der pachtpenningen. Gelukkige borgen, want zij konden zeker later zeggen: vergeeft het ons, heeren, wij, wisten niet wat wij deden! Hier en daar weet de opsteller dezer conditien dit evenmin: Artikel 11 althans verbiedt de pagters of hun borgen verzoek te doen om eenige *surcheance* van betaling, op wat fundament dit ook zoude mogen wezen.

Het leger, op Fransche leest geschoeid, kon natuurlijk niet buiten de noodige Fransche woorden, zooals we duidelijk zien in een Extract uit het Register der Besluiten van Z.E. den Maarschalk en Gouverneur-Generaal, gedateerd, den 25^{en} van Herfstmaand 1810:

'Is besloten, uithoofde van de tegenwoordige voorbeeldelooze duurte van gouddraad en passementen, het uniform voor de Officieren der Genie provisioneel te bepalen, op de volgende wijze als:

Een' donker blaauwen rok à la Hussarde, van model en knopen even als die van de Adjoints bij den Generalen Staf, doch met goud kloskoord, in plaats van passepoils bezet, eene effen blaauwe pantalon en witte vest, de laarzen met goudkoord en kwastjes over-

eenkomstig ieders rang, voorts de gewone hoeden, doch zonder panache, met vrijheid voor ged: Officieren, hunne tegenwoordige uniformen te mogen afdragen.'

Nadat het Fransche juk was afgeschud werd en in patria en hier te lande langzamerhand een groot gedeelte van die uitlanders over de grenzen gewezen, ja, wat merkwaardig genoeg is, het Algemeen Nederlandsch Verbond vond reeds in 1810 hier in Indië een purist, zoo 'hoog' als het er nu geen enkelen in zijn gelederen telt, niemand minder namelijk dan Lodewijk Bonaparte! Het is of de lamme koning zijn tijd een eeuw vooruit is. Men luistere slechts:

'Zijne Majesteit met reden daarop gesteld, dat overal Hollandsche woorden en benamingen gebruikt worden, waar men vreemde gevoegelijk missen kan, heeft de benaming van Landdrost enz. verkieslijker geoordeeld voor die van Prefect enz. weshalve dan ook de Hooge Regeering dezer landen, ter gereede voldoening aan het blijkend welgevallen van Z.M., op voordragt van Z.E., den Maarschalk en Gouverneur Generaal, besloten heeft, de benamingen van Prefecten, Onderprefecten, Prefecturen en Onderprefecturen afteschaffen, en dezelve te doen vervangen door die van Landdrosten, Drogen, Landdrost-ambten, en Drost-ambten.'

Maar bij die enkele namen bleef het¹⁾, want in

het volgende nummer der *Koloniale-Courant* spreekt DAENDELS zelf over eene gearresteerde nieuwe organisatie voor Zijne Majesteits possessien in de Grootte Oost, waarvan hij gehoopt had dat bereids door de eerste resultaten daarvan Hunne HoogEdelheden de satisfactie geschonken zou zijn het nut van de nieuwe organisatie bevestigd te zien, enz. Zoo gaat het in ieder nummer uit den treuren door en men kan het gezegde: daar is geen woordje Fransch bij, hier wel omkeeren. Karakteristiek is dit echter voor Indië niet, op enkele gevallen na.

Niet met het Hollandsche wóórd, maar met het Indische begrip zijn verdwenen: *Sequester* = beslaglegger, waar het Hollandsch nog heeft *sequester* = beslag; *marginalist*, een soort van ondersecretaris; de *bombardier-majoors*; de *ministers* aan de hoven der Sultans in de Vorstenlanden; de *oud-hospitaliers*, zeker geen vroegere hospitaalridders, zooals VAN DALE

- 1) Nog in 1879 vindt de *Indische Polichinel* (Jrg. I no. 10) het noodig het volgende stukje ten beste te geven:
Onderwijzer: Pinterman, zijn er vele zulke bastaard-werkwoorden op 'eeren' in onze taal?
Pinterman (wiens papa zich *en plein* perkara over de belasting-ordonnantien beweegt): O ja, mijnheer, bijvoorbeeld: projecteeren, consulteeren, delibereeren, expedieeren, renvoyeeren, decideeren, arrêteeren, contrasigneeren, proclameeren. Dan komen: embêteeren, molesteeren, incommodeeren, prejudiceeren, vexeeeren, inquireeren, declareeren, praemeditereeren, protegeeren, blesseeren, irriteeren, conjectureeren, vergalloppeeren, taxeeren. Hierna kan men noemen: indigneeren, delibereeren, opponeeren, concludeeren, reclameeren, protesteeren, requesteeren, doleeren, refuseeren, negeeren, niet-attendeeren, convoceeren, desespereeren, persisteeren, exciteeren, provoceeren, polemiseeren, attaqueeren, refuteeren, repliceeren, agiteeren. Eindelijk volgen: forceeren, brusqueeren, sommeeren, honoreeren, procedeeren, exploiteeren, confisqueeren, deponeeren, ajour neeren en executeeren.
Onderwijzer: En is het daarmee uit?
Pinterman: Ik weet er nog maar één, meester: r u i n e e r e n .

hospitalier omschrijft; de *pennisten*, die onder de onderkoopmannen stonden en dus niet met klerken, noch 'schrijvers' geliefden gelijkgesteld te worden (zie *pennist* bij VAN DALE).

Waar zijn verder de *scriba's* van Japan en andere plaatsen; de *informatoren*, militaire leeraren in 'het' Artillerie-School te Semarang; de *dispensieren* van de Compagnie, de *scholarchen* van het college van curatoren en Scholarchen?

Tot de Hollandsch woorden overgaande, die ons nu vreemd of zelfs geheel onbekend zijn, krijgen wij, *musique en tête*, de harpenist. In eigenaardig gezelschap treffen wij dezen aan in een advertentie van No. 32: 'Op Dinsdag den 14^{den} van Oogstmaand 1810, zal door Vendumeesteren verkooping gehouden worden voor 't huis van PIETER BOLSTIER op de voorrij, van huismeubelen, goud- en zilverwerken, juweelen, slaven en slavinnen, wagens en paarden, benevens een complete harpenist en kondé-maakster. De harp was echter niet des bannelings *sole remaining joy*, want in No. 44 van hetzelfde jaar wordt als te koop 'bekend gesteld' (om eens een nog springlevend Indiïsme te gebruiken): een slavenjongen, genaamd Orpheus, bekwame Claironblazer, Waldhornist en Trompetter. Weten wij van een modernen *Orphée... aux Enfers*, deze zijn bruine naamgenoot was te bevragen bij... den Cipier van's Lands boeijen! In zijn soort wordt hij misschien nog overtroffen door een collega in 1816 geädverteerd als 'fiolist' en .... kleedermaker: wat hier dan niet door het oog van de schaar kon, bleef zeker aan den strijkstok hangen.

Behalve het oor moest echter ook het verhemelte gestreeld worden, en daarvoor dienden de 'complete koks en gebakmakers', die ook al uit de hand te krijgen waren en zeker een heel wat lekkerder leventje gehad zullen hebben dan de 'voorloopers' der postwagens, enz.

Met de sambalmaaksters, serojongens,¹⁾ dispensen huismeiden, de kappers en scheerders, de fijne en grove naaisters, Chineesche en andere kokkins, de wasscherinnen en strijksters, de lampopstekers, lijfjongetjes en lijfmeisjes, de juweliers met en zonder wijf, de kousenbreiders, enz. plus de tuin- en staljongens, koetsiers enz. die wij nog hebben, hadden onze vaders van een honderd jaar geleden een klein leger van bedienden te onderhouden. Volgens sententie in dato den 3^{en} van Wintermaand 1810 'geslagen', werden den 10^{en} daaraanvolgend blijkbaar als eigendom van één enkel echtpaar publiek verkocht:

Pasifay van Baly, kondémaakster en fijne naaister.
 Dachema van Maccasser, dito dito.
 Dafne van Batavia, dito, dito.
 Tjampakka van Baly, inlandsche kokin.
 Roxana van Baly, grove naaister.
 Bese van Boegies, strijkster.
 Circe van Gorontalo, wasscherin.
 Kastorie van Boegies, grove naaister.
 Felix van Batavia, lijf-jonge.
 Spadilie van Boegies, koetzier.
 Ganie van Malaijoe, voorlooper.
 Jaap van Sumbauwa, koetzier.

1) Sero = vischnet.

Cicero van Boegies, kok.
 October van Maccasser, dito.
 Rees van Boegies, dito.
 Joemat van Boegies, tuinjonge, met zijn wijf.
 Susanna van Bima, wasscherin, en hare twee kinderen.
 Jamiel en Gadong aankomende lijf-jongetjes.
 Redjab van Boegies, tuin-jonge.
 Mei van Boegies, juwelier, met zijn wijf.
 Rosetta van Bontain, strijkster.
 Boem van Gorontalo, aankomende juwelier.
 Jason van Gorontalo, dito dito.
 Cesar van Maccasser, dito dito.
 Hercules van Baly, dito dito.
 Lakay van Boeton, lamp-opsteker.
 Pantalón van Toradja, lijf-jonge en koussen-breider.
 Scaramouche van Baly, dito, dito.
 Pierrot van Baly, dito, dito.
 Galant van Baly dito, dito.
 Roosje van Semarang, fijne naaister met haar zoontje.
 Azo van Semarang, aankomend lijf-jongetje.
 Nortjaya van Maccasser, harpspeelster.
 Saartje van Maccasser aankomend lijf-meisje.
 Laayseeng, stal-jonge, met zijn kindje, zeven weken oud.

Die zich hunner klassieke associaties zeker niet bewust zijnde JASONS en CESARS, PIERROTS en SCARAMOUCHES zullen wel evenmin vermoed hebben, dat zij spoedig concurrenten zouden krijgen uit ..... Amerika. Gelukkig voor hen, dat zij, hoe bedreven ook in het schrijven van 'Engelsche brieven' de advertentie van 1816, hier volgende, niet konden lezen:

Wants a Situation.

A young man, native of America, lately arrived here begs to offer his services as a Servant to any Gentlemen in this Island, or would have no objection to go abroad.

He can shave, cut and dress hair.

Even vreemd als de namen dezer dienende geesten klinkt het ons in de ooren als wij hen gerangschikt vinden onder de Mahometanen of onchristenen, zooals in een besluit van DAENDELS van 7 September 1810, waarin degenen, die een hooger agio dan vastgesteld was, gaven of ontvingen, bedreigd werden met geeseling en brandmerken 'en daarenboven, zoo het Europezen of Christenen zijn, (zij) voor altijd uit deze Kolonie zullen worden gebannen, doch Inlanders, Chineezen of andere Onchristenen wezende (zij) voor tien jaren in de ketting geklonken en publiek aan de gemeene werken ten arbeid zullen worden gesteld.' Een eigenaardige opvatting van wat in dien tijd dit 'Christelijk' beteekende, straalt door in de verbinding (Curator van) insolvent overledene burgers en andere onchristen personen.

Onder de Christenen, die onchristen wezens moesten opsporen, had men toen 'strikruiters.' Een tweede luitenant der strikruiters wordt althans vermeld in een verslag van het 'onlangs' voorgevallene tusschen het Hollandsche Gouvernement en de Hoven van Java. Wat die menschen waren is ons nu evenmin duidelijk als wat er bedoeld wordt met de zoogenaamde 'boschgangers,' waarvan men verschillende klassen had. Zoo wordt in het bijvoegsel van No. 6, jaargang 1811, melding gemaakt van een zekeren DESCART, aangesteld tot Boschganger van de 1^e klasse, terwijl hij was onderwijzer in .... het kolenbranden, en dus voorlooper van de tegenwoordige leeraren ..... in het smeden, enz. aan de Koningin Wilhelmina School. Evenmin spreken wij nu nog - althans in West-Java -

van 'suikermolenaars': met de verandering in de suikerfabricatie zijn zij zoo goed als verdwenen. De veranderde tijdsomstandigheden hebben mede veroorzaakt, dat we nu niet meer in de advertentie lezen van 'speelhuizen' en 'kolfbanen', te niet gegaan met de 'tuinen' of buitenverblijven der welgestelden; van 'Chinasche' hammen, en spermaceti kaarsen, van 'klakken' en kustchitzen, van 'slavenvertrekken' - thans bediendenkamers - en 'dobbelkitten,' enz.

Weinigen zullen verder weten, dat er bijvoorbeeld een 'directeur der wegen en bruggen was' en een pagter van de wagenpagt en het 'oorgeld' der paarden, die op bepaalde dagen ten kantore van den Secretaris der Heeren Schepenen vaceerde, ten einde aldaar te noteeren het getal paarden, dat een ieder zou goedvinden dat jaar aan te houden; landdrosten, die toe moesten zien op het gieten en aanmaken van pitjes, 'zoodanig dat de waarde van vier ducats zal moeten gelijkstaan met 25 ½ à 26 katjes (katties) pitjes' En wie kan zich een voorstelling maken van de werkzaamheden van een 'traktementsoverdrager' of van een 'confrontist' op 's Lands Koloniale rekenkamer?

Wat het taalgebruik zelf betreft, vinden we natuurlijk ook merkwaardige verschillen, zooals het nog door STARING gebezigde 'in oogenschijn nemen,' waar wij nu zeggen 'oogenschouw'; de 'verplaatsing' van een ambtenaar, in plaats van de 'overplaatsing', waarbij een ander 'in deszelfs stede' wordt benoemd; besluiten genomen 'in Rade van Indië', ten bate van de 'Indiasche' zaken en 'Hollandsch Indië'. Verder werden de koopmansgoederen zooals 'roomkleurde'

porseleinen serviezen bewaard in 'negotiekasten', de 'rinsewijn', de margo en andere Europeesche dranken zooals 'eel'-bier en 'claret'-wijn uitgezonden in 'kasjes' van zooveel 'bottels'; werden 'baarsche' paarden aangevoerd 'van den overwal' om later voor het koetshuis opgesmukt te worden met 'plated' of pleettuigen. Minder deftig dan thans was men in den schouwburg: van parterre sprak men ten minste niet.

Wie niet in de loge kon gaan, moest den 'bak' in, zooals blijkt uit de volgende advertentie, die ook licht werpt op andere toestanden destijds:

Onder de bescherming van den heer Luitenant Gouverneur en den Kommandant der Troepen.

Militair Toneel,
te Weltevreden.

De Heeren van het Militair Liefhebberij Toneel hebben het genoeg bekend te maken, dat zij voornemens zijn op Donderdag den 11^{den} April ten toneele te voeren het Toneelspel, genaamd

THE 2^d part
of
KING HENRY 4th
gevolgd van het
Blijspel
THE IRISHMAN in London,
En zulks ten voordeele van het
Fonds van Waterloo.

De prijs der lootjes voor de Loges is 10 Ropijen
Dito, dito dito de Bak 3 dito

Het Toneel zal geopend worden ten 6 uren, en de representatie ten 7 uren precies.

Lootjes zijn dagelijksch te bekomen in het Toneel, op de Drukkerij, en bij de Heeren AINSLI, ADDISON en Co. in Batavia.
N.B. - Geen geld wordt aan de deur ontvangen.

Vreemd kijken wij ook op van een curator ad lites, die 'van meening is' openlijk een boedel te verkoopen, en naast 'het' Artillerieschool staat overal in een officieel stuk 'het' (post) rid.

Soms denkt men eer Duitsch dan Hollandsch voor zich te hebben. In No. 24, jaargang 1810, wordt bekend gemaakt dat een Compagnieschap met wederzijdsch genoegen op den 31^{den} December des 'vergangen' jaars ontbonden is en in No. 4 'verspreekt' een zekere DAKANAWITZ een ieder de promptste bediening.

In de familieberichten is het strijk en zet dat de huisvrouw voorspoedig 'verlost' van een welgeschapen kind, maar in de aankondigingen van overlijden heerscht een ware wedijver in hypersentimenteele, aan 't komische grenzende *de-mortuis-nil-nisi-bene*-rhetoriek, waarbij wij terugdenken aan de dagen van HELMERS en BILDERDIJK. Merkwaardig bijv. is de volgende ontboezeming in No. 2 van jaargang 1811.

'Na gedurig geopende en weder vervlogene vooruitzigten tot herstelling, wierd heden ochtend ten half vier uren van mij weg genomen mijne waarde Huisvrouw GEERTRUIDA CORNELIA STOKKIE, in den ouderdom van ruim een en twintig jaren, ver-

liezende ik in haar eene teederhartige en getrouwe echtgenoot, en mijne kinderen eene niet min brave en deugdzame moeder. De tijd vermog de bloedende wonde te verzachten, die mij hier door is toegebracht, doch zij zal nooit geheel kunnen opdroogen de tranen, welk dit zwaar verlies mij reeds heeft ontperst, ofschoon ik daar in vertroosting vinde, dat mijne echtgenoot, als eene ootmoedig en geloovig Christen, de eeuwigheid is ingetreden, waarin zij op de verpligtendste wijze is ondersteund geworden door den Heer PROFESSOR ROSS, dien ik daar voor bij deze openlijk mijnen dank betuige'.

Onovertroffen echter is die van 1816.

'Op het onverwachts werd ik in de diepste rouw gedompeld, door het treurig afsterven van mijne tedergeliefde Echtgenoot ELIZABETH JOHANNA DE GROOT, die na eene genoegelijk Echtverbintenis van ruim 2 jaren, in den jeugdigen leeftijd van slechts 20 jaren, van mijne zijde werd weggenomen.

Zij ontsliep heden namiddag zeer zacht, na dat zij in den vroegen morgen van den vorige dag verlost was van een dood kind, de eerste vrucht van onze teedere Huwelijksmin.

Ik verlies in haar eene deugdzame en getrouwe gade, en haar Ouders eene brave en liefhebbende Dochter, daar zij weinige dagen voor haar verscheiden, in de zorgvuldige oppassing en ondersteuning van haaren zieken Vader, nog de sprekendste blijken gaf van haar teergevoelig ouderminnend hart.

Alle die hare zachte geaardheid en beminnelijk karakter gekend hebben, zullen (dit vertrouwe ik) in mijne regtmatige droefheid wel eenig deel nemen, zonder mij daarvan door droefheid vermeerderende brieven van rouwbeklag te verzekeren'.

Onze doode voortrekkers kan nagegeven worden, dat ze op sommige punten betere vaderlanders waren dan de nakomers. Met den dag neemt, zooals reeds gezegd werd, het aantal Maleische en Javaansche woorden, die wij in onze spreektaal opnemen, toe. Zoo is bijv. het goed Hollandsche voorraadkamer verdrongen

door *goedang*, negotie-huis door *toko*, bovenlander door *oedikker* of *goenoenger*, kooibehangsel door *klamboe*, landroover door *ketjoe*, soja door *ketjap*, avondbazaar door *passer malam*, bekken door *breng-breng* en Hollandsch water door *ajer blanda*.

Daarentegen hebben wij *madat-kit* vervangen door opiumkit.

Overigens geen gebrek ook aan inlandsche en andere vreemde woorden, die ons nog goed bekend zijn, als *pondok*, *loembong*, *passanggrahan*, *padie*, *pikol*, *langganan*, *dessa*, *pedak*, *kranjang*, *pedatie*, enz. enz.

Zelfs vindt men in een advertentie *kajoe apie* ter verduidelijking van: brandhout. Een buitengewone taal-rijkdom wordt aan den dag gelegd op het stuk van vaartuigen. Naast biermaats en jonken, vindt men de prauwen in soorten als prauw *papang*, prauw *kollek* en prauw *djoekoeng*, *wankangs* en *chiampangs*, maar ook *tjunia's*, *paduakans* en *salasala's*, *pajajaps* en *sijajaps*! Nog talrijker zijn de ons nu vreemde namen van lijnwaden en weefsels, want behalve aan kasimier, piqué, dimiet, geschoren fluweel, krep, batist, zijde, satijn, blauw laken voor koetsiersmantels en zoowel uit Europa als uit Engelsch Indië of van de kust komende chitzen, blijkt het, dat men in dit warme land nog behoefte had aan *hanekatjes*, *chelassen*, *moerissen*, *doeriassen*, *gerassen*, *caffas*, *isèries*, *malmals*, *armozijnen*, zijden en katoenen *patholen*, *gingam*, *kambaijen*, *palemposen*, *moeseroes*, *gambers*, *baftas*, *patjerees*, *saraas*, *guineesen*, *salempoeriès* en *tjeles*, terwijl we in het stuk goud gebloemd *antelas*, van gouvernementswege vereerd aan den *Mandadoor* (mandoer)

KAMSA tot een blijk van contentement wegens zijn behulpzaamheid bij het ombrengen van den roover KAMSA (No. 38, jaargang 1810), het Europeesche *atlas* terugvinden.¹⁾

Verdwenen is thans ook de *caijer* (No. 24, jaargang 1810) = draden van den klapperbast, waarvan men touwen en trossen maakte. In de oude reisbeschrijvingen treft men dit woord herhaaldelijk aan. Het heeft dan ook een lange geschiedenis. Volgens HOBSON-JOBSON komt het van het Tamiel *kayerie*, Malaijal-*kayar* = touw van het werkwoord *kayarie* = gedraaid worden. Zoowel de vezels als het daarvan gemaakte touw werden reeds in het midden der 16de eeuw naar Europa uitgevoerd. In het Engelsch vindt men reeds *coire* in 1697 en *coir* in 1779. De Portugeezen namen het in hun taal op als *cairo* zooals RUMPHIUS I vermeldt in 1690: *Externus nucis cortex putamen ambiens, quum exsiccatum et stupae similis... dicitur .... Malabarice cairo, quod nomen ubique usurpatur ubi lingua Portugallica est in usu.* De laatste bewijsplaats van HOBSON-JOBSON is van 1773. Hieruit blijkt dus weer, hoe jammer het is, dat in deze prachtige compilatie zoo weinig gebruik gemaakt werd van Hollandsche bronnen. Makkelijk herkennen we in *jolie* het Javaansche *djoelie*, in *krits* het Mal: *kris*, in *klappus*

1) In het geheel kreeg hij:

Een houwer met zilver beslag ter waarde van	rds 120.
Een stuk goud gebloemd antelas	rds 65.
Een sarong	rds 15.
Een batiakse hoofd-doeck.	rds 10.
of te zamen	<hr/> rds 210.

de verlatijnsching van *kalappa*, in *boejanger* het Maleische *boedjang*, in *jatti* het bekende *djatti*, in *adap atap* en in het boven vermelde *mandador* het reeds in Nederlandsche woordenboeken opgenomen *mandoer*. Maar om mij tot de personen te bepalen, de lexica moeten ons thans leeren wat de *djajang sekars* waren en *sabandhaars*¹⁾, wat *ingebei* en *tempangans* (grenswachter) en *anachodas*, *laskaars* en *battoors* en *juragans* of *djoeragans*, terwijl de *sipayers* den Batavianen enkel bekend zijn door den weg naast de Concordia en *mata-mata* in den laatsten tijd pas weer opgedoken is als het pseudoniem van een *occasional* in het Bataviaasch Nieuwsblad.

Het Portugeesch element zien we even aan het licht komen in de straatnamen de groote en kleine *Roea Malacca*.

Zoo spiegelt zich de wisseling der tijden af in de geel geworden en muf riekende bladen van een deftige staatscourant.

Waren de in 1745 geoctroyeerde *Bataviaasche Nouvelles* van den onderkoopman en adjunct-eerstgezworen klerk der Generale Secretarie JORDENS niet, in Indië althans, spoorloos verdwenen²⁾, dan zouden wij daaruit zeker niet alleen menige wetenswaardige en haren tijd kenschetsende bijzonderheid, maar ook voor de taal heel veel karakteristieks kunnen opdelven, te meer daar deze *Nouvelles* grooter overeenkomst gehad schijnen te hebben met onze gewone kranten dan

1) Op de buitenbezittingen is dit nog in gebruik.

2) Vgl. Mr. VAN DER CHIJS, *De Bat. Nouvelles, van 1744-1746* in het *Tijdschr. v.h. Bat. Gen.* Dl. XI.

de latere koloniale Staatsbladen. Zoals de zaken nu staan, kunnen we alleen vermoeden, dat in hoofdzaak het Indisch Nederlandsch van de 18de eeuw hetzelfde was als dat van 'het' Patria, met kleine afwijkingen in het *slang* en een macht van vreemde woorden. De klassieke Indische schrijver uit dien tijd, FRANÇOIS VALENTIJN, de eerste bewerker van de algemeene geschiedenis der Oost-Indische koloniën, kan ons helaas hier niet tot gids en voorlichter zijn, al noemt BUSKEN HUET¹⁾ zijn boek 'een gedenkteeken van den bloeitijd der Compagnie'. Voor de koloniale taal was het dat niet. 'Ofschoon een man van de liefhebberijstudie der 18de eeuw', zegt HUET, 'ademen zijn verhalen, wanneer hij de zeden en gewoonten beschrijft van plaatsen waar hij zelf geleefd heeft, den geest der Nederlandsche reisjournalen van een ouder tijdvak, der ouderwetsche Nederlandsche romans, der 17de eeuwse kluchtspelen'. Naar de letter is hij evenmin de representant van zijn Indische periode, purist in hart en nieren als hij is, zoodat hij bijv. RUMPHIUS' basterdwoorden stelselmatig in goed Nederlandsch overzet en ze zelf zooveel mogelijk vermijdt. Waar wij nog altijd vastzitten aan vreemde woorden als: gouverneur, admiraal, secretaris, secretarie, soevereiniteit, enz., gebruikt hij zonder schroom: landvoogd, zeevoogd, geheimschrijver, geheimkamer, oppermogendheid, en waar onze dagelijksche taal het haast niet meer stellen kan zonder *baboe*, *pajoeng*, *goena-goena* enz. vinden wij bij hem: meid, zonnenscherm, liefdekruid, enz.

1) Vgl. de *Litt. Fantasien en Kritieken* XI, pag. 9.

De lof van HUET, dat VALENTIJN een onbedorvener taal schrijft dan de meeste Nederlandsche auteurs van den tegenwoordigen tijd (1879), is niets overdreven, al ontsnapt ook dezen voorlooper of navolger, naar men het nemen wil, een enkele maal een *avanceeren, continueeren, apparent, horribel*, enz. Ofschoon onnoodig omslachtig, zijn Hollandsch is nationaal¹⁾ en dat is het Indisch Hollandsch niet, noch na noch vóór zijn tijd. Als nationaal Nederlandsch schrijver, steekt hij hoog uit boven zijn landgenooten in de 17de zoowel als in de 18de en 19de eeuw.

Daarom juist kunnen, wij hem hier niet gebruiken, want hij breekt de continuïteit van de uitheemsche bastaardij in de taal: de *Bataviasche Koloniale Courant* is de rechtstreeksche voortzetting bijv. van de *Daghregisters* van het Kasteel van Batavia, maar VALENTIJN staat geheel buiten die lijn. Toch merken wij duidelijk, dat ook hier de tijd duchtig aan het werk is geweest. In de *Daghregisters* vinden wij wel dezelfde overmaat van Fransche woorden en stadhuistermen - wel een beetje vreemd uit de pen van gouverneurs en ambtenaren die dikwijls oud-pikbroeken waren - als in de latere officieele publicaties van het begin der 19de eeuw, maar wat de speciaal Indische woorden betreft, is er een verschil. Op dat gebied heeft een geweldige ommekeer plaats gehad, tengevolge van de verplaatsing van den handel. Wat we toen naar Europa uitvoerden, kwam voor een groot gedeelte uit Britsch-Indië. - Zoo vinden we in het

1) BUSKEN HUET, *Litt. Fant. en Kritieken*, XI pag. 26.

'Daghregister van 1673' - de meeste vreemde woorden in deze registers bleven de 18de eeuw dóór in gebruik - onder den datum van 3 Februari 'dat naar het lieve vaderlandt syn onder seyl gegaan: de fluiten 1. 't Wapen van der Veer, 2. de Alphen, 3. de Pynacker, 4. de Stermeer, 5. de Europa en 6. Papenburgh.

Sulx dese ses schepen van hier vervoeren een gesorteerd cargasoen, samen bedragende f1679154: 16: 15, dat na dese oorloghtijden gereguleert en bestaende is uyt de navolgende koopmanschappen en Indise waren:

1400	stux	diverse moerissen	f	13550:	5:	-
15000	stux	diverse salempoeris	f	119072:	6:	4
30910	stux	diverse guinees	f	244460:	11:	-
		lywaet				
3620	stux	percallen	f	8851:	4:	-
2400	stux	bethilles Ternatanes	f	23804:	16:	4
2760	stux	gingams	f	27018:	3:	2
240	stux	deeckens	f	4979:	3:	3
2000	stux	zeyldoeck	f	2202:	1:	9
8540	stux	negros kleeden	f	12387:	10:	-
14240	stux	dongrijs	f	15415:	10:	-
2700	stux	chiavonys d'ovinael	f	5785:	11:	14
9520	stux	chiauters deriabadys	f	37565:	13:	8
2000	stux	kannakyns	f	2605:	5:	6
820	stux	mamoedys	f	8965:	3:	4
5874	stux	chitsen	f	28882:	3:	14
18560	stux	diverse baftas	f	89111:	19:	6
47	stux	alcatyven	f	2318:	10:	15
2290	stux	adathys	f	27176:	12:	2
6000	stux	garras	f	11166:	15:	-
4000	stux	dasjes of lange neusdoecken	f	680:	15:	-
		<i>Transporteere</i>	f	<u>685992:</u>	<u>75:</u>	<u>91</u>

		<i>Per transport</i>	f	685992:	75:	91
6716	☞	florette garen	f	14535:	10:	14
38982	☞	diverse Bengaelse ruwe zyde	f	80398:	16:	1
17913	☞	Persiaense zijde legia	f	92277:	19:	4
126229	☞	indigo	f	141953:	8:	9
4500	stux	Tonquinse pelangs	f	32895:	12:	5
60	stux	Japanse zyde rocken	f	3216:	10:	-
568750	☞	Japans staefcoper	f	207025:	-:	-
184318	☞	poeijer suycker	f	18678:	16:	13
243282	☞	sappanhout	f	8023:	12:	14
61497	☞	gommelack	f	7072:	3:	1
492864	☞	geraffineerde salpeter	f	30804:	-:	-
7250	☞	borax	f	1261:	5:	-
1380	☞	geconfyte mirabolanen	f	561:	8:	-
5780	☞	geconfyte gember	f	1137:	-:	15
43645	stux	geconfyte notenmuscaten	f	3055:	3:	-
28651½	☞	benjuwyn	f	13327:	14:	13
608	☞	aloe succatorra	f	399:	17:	8
1000	☞	tutia	f	370:	5:	6
170	☞	koecken van notenmuscaten	f	191:	5:	-
108	kannen	camphur oly	f	240:	-:	-
192	kattys	Tonquinse muscus	f	22316:	5:	-
400	oncen	besoar steen	f	2589:	5:	-
25	stux	diverse armosynen	f	320:	12:	5
100	stux	zyde patholen	f	697:	-:	9
14 ¾	cattys	calimback	f	2256:	15:	-
162	☞	hier gemaect zegellack	f	128:	19:	8
2700	☞	carcay	f	32:	16:	4
166	☞	thin tot een preuve	f	54:	18:	-
	☞	erts uyt de Sillindase goutmyne in 6 vaten ongetax:	f			
1 ½	☞	ambergrys en ambernoir, ongetaxeert	f			
25014	☞	radix China	f	9685:	9:	7
3060	☞	galiga	f	902:	18:	13
		<i>Transporteere</i>	f	1392880:	93:	1

	<i>Per transport</i>	f	1392880:	93:	1
1530826	cattys swarte peper	f	237345:	16:	2
300	stux Europische zeekaerten.	f			
	ongetaxeert				
	ongelden der voorsz.	f	58938:	10:	12
	koopmanschappen				
	somma, als voren geseyt	f	<u>1679154:</u>	<u>16:</u>	<u>15</u>

Ook onder de te Batavia aangebrachte goederen vinden we er heel wat, waarvan de namen ons nu zooveel raadselen zijn. In hetzelfde jaar 1673 bijv. zijn in de maand Juni 'van diverse quartieren te deser stede aangekomen 113 stucx, soo groot, als kleyne vaertuygen, t' samen gemant met 444 koppen.' Die 113 vaartuigen hebben toen 'in 't generael' aangebracht:

8 picols catoene gaeren;
 18 picols cattoen;
 200 picols spialter;
 140 picols radix China;
 5 picols wasch;
 782 picols witte suycker;
 409 picols swarte suycker;
 2 picols cassomba;
 4 picols alluyn;
 6 picols toebacq Java;
 17 picols ajuyn;
 4 stux koebeesten;
 1170 potten met kalck;
 9900 potten en tresellen;
 350 stucx buffelshuyden;
 400 stucx rysmanden;
 110000 stucx oude pienangh;

14100 stucx oude klappus;
1160 stroyen met diverse porceleynen;
2 stroyen met verlacte bandesen;
2 stucx schutsels;
200 stucx gilams;
100 stucx pelanghs;
400 stucx foegams of vuyrtesten;
12000 stucx arax pullen;
3000 stucx baggerbuyckjens;
550 stucx hoenders;
300 stucx eenden;
5 stucx slaven en slavinnen;
4000 stucx gesoute eyeren;
740 stucx thee pieringhs;
100 nesten met ysere pannen;
30 stucx gekeperde stoffen;
20 stucx damasten;
50 stucx swarte satynen;
50 stucx pansjes;
33 potten met gesoute garneelen;
600 stucx steenbocx vellen;
5000 stucx pees bantam;
13000 stucx pees pada;
2010 stucx plancken;
350 stucx balcken;
100 stucx swalpen;
1 vat met arax kopjens;
3 lasten swarte boontjes;
5 lasten zout;
377 lasten rys;
288 kisten koper;
7 kassen met laxa;
10 bossen Chinees papier;
200 bossen loock;
600 bossen pady;
200 bossen gomout touw;
400 bossen rottangh;

2 kassen goudtraet;
 1 kas thee ketels;
 3 picols thee;
 3918 picols en 90 cattys peper;
 368 potten oly;
 7 sacken kapock.

Welke voorstelling kunnen wij ons verder maken van een geschenk, zooals het door MAETSUYKER in 1673 aan den Sultan van Sangora vereerde, bestaande uit: '3 ellen scharlaken, 3 ellen swartlaken, 4 roode baftas brootchia, 4 cassa Bengalen, 4 picols tapetelpocans,' hetwelk 'als een bloemken sonder reuck is', zooals de geijkte formule in dergelijke gevallen luidt? Een gelijksoortig bloemken, maar van goedkoopere maaksel, is ook de hoogdravende betiteling van de gouverneurs-generaal van dien tijd in een briefje door eenige gevangenen van onze natie geschreven: 'aan den Edelen, erendtfesten, hooghachtbaren, seer wijsen, voorsienigen, bescheydenen heere, d'heer JOAN MAETSUYKER'. Er was zeker wel een groote mate van 'bescheidenheid' noodig om uit al dien vreemden poespas van tapetelpocans, groote en kleine tapechindos en tapesarassen (Daghregister 1673, pag. 133), gobars sarasse (pag. 325) of sarassa gobaer (pag. 348), stametten en perpetuanen (pag. 195), commiters (pag. 212) en commocas (pag. 133), sumongus (pag. 189), laeckerassen (pag. 168) en kroonrassen (pag. 169), malle-mollen (pag. 4) enz. wijs te worden. Daarbij kwamen dan nog soms nieuwe soorten, zooals blijkt uit een aantekening van 4 July 1673: 'by gebreck van tapechindos senden nu wat ryckelycker tapesarassa blomwerck, item eenige

gordel chindos en tapes poede soety, synde nieuwe soort van doecken en waervan vooral gelt moet werden gemaect, als oock van 't Japans goudtraet tot marctganghs prys, alsoo niet machtigh zijn UEd^e van hier met meer contanten te seconderen.'

Hiermee gaat natuurlijk samen een ons geheel vreemd geworden stelsel van munten, maten en gewichten, naast het uit Holland meegebrachte, waarbij men met ponden, lasten, leggers, roeden, amen, ellen, hoeden, enz. rekent, en het op Java gevondene met zijn picol, catty, enz. Zoo wordt gesproken van *ropias* en *realen* van achten (pag. 12), gouden *coubangs* (pag. 32), van 80000 *ponys cauris* in 100 zakken (pag. 309) en van *kopstukken* (pag. 341), terwijl de zijde van de chindos gemeten wordt met de *asta* (pag. 248), de amphioen verpakt in *cannassers*, het lederwerk, de matten en de romboutyns in *corgies* (pag. 20), de foelie in *sockels* (pag. 200) en het lood berekend wordt naar het *cento* (pag. 106).

Evenals in de advertentiën van de *Koloniale Courant* worden hier bijv. de schartjes, mesjes en ander Neurenburger goetje (pag. 214) uitgezonden in kassen, maar staan wij eenigszins te kijken van een 'nest' met 5 koperen bekkens (pag. 215), elders 1000 picols 'nesten' ijzeren pannen, of van lood dat in 'zeugen' aankomt (pag. 76).

Het Portugeesch element, het spreekt van zelf, is rijker vertegenwoordigd in de *Daghregisters* dan in de latere aankondigingen, want behalve de nu nog eens verbasterde *quitasollen* treffen we op een en dezelfde bladzij (109) gedroogde *pees pampes* naast dito vis ca-

bos, wat weer (op pag. 203) *pees cabos* wordt naast *pees pada*. Dit *pees* leeft nog voort in het Maleisch-Portugeesch dialect van Toegoe, maar in onze omgangstaal is het even goed verdwenen als het door *pajoeng* verdrongen *quitasol* en het uit *gorgoletta* verbasterde *gurgulet* (pag. 305) dat plaats heeft moeten maken voor gendie. Wat het Hollandsch zelf betreft, moet VAN DALE ons om te beginnen op de hoogte helpen van gezouten 'harders' (= een soort karper), van 'slangenhout,' van 'slonsen' (= dievenlantaarn) en van 'wijntint' (= tintwijn), maar een vraagteeken moeten we zetten achter 'lankwas' (pag. 2), 'boekspiegel' (pag. 221), 'kloosterwerk' (pag. 220), 'kneppelsuiker' (pag. 268), aarden 'poppegoed' (pag. 335), terwijl we bij 'offerlicht' (pag. 205), 'lampetschotel' (pag. 215) en 'inkstof' (pag. 383) in elk geval naar de beteekenis moeten raden. Had men hier de verlegenheid van latere lezers vooruit kunnen zien, dan had men zeker niet, verzuimd een verklarend woord in den trant van 'rompen' (pag. 214) = nagelen er bij te voegen. Nog noodiger zou dit zijn bij een menigte vreemde woorden als *bhasen* (pag. 170), *zittauw* (pag. 189), *jacquan* (pag. 195), *momie* (pag. 22) en *nepten* (pag. 346), waarbij we niet eens kunnen gissen tot welke rubriek ze te brengen zijn. Men is hier kwistiger mee dan met het 'gemeene' Maleisch, waarvan we niet zoo heel veel voorbeelden onder de oogen krijgen en meest goede bekenden als *pinang*, *klappus*, *pady*, *sagoe*, *dammer*, *kadjang*, *thee-pierings*, *laksa*, *loerie*, *djarak-olie*, *santrie*, *sousouhounangh*, *kapok*, *kesoemba*, *jaty* (naast *kijaten*), *kidang*, *parang*, *oebie*, *doerian* (op pag. 303 'stinkerd'), *goenie*, *toewak-azijn*, *sirih-tuin*, *man-*

gustangussen (= mangistans) enz. Het thans verouderde *gingam* komt herhaaldelijk voor en van een *digge digge* (pag. 245) en *sourouans* (pag. 30) wordt zonder commentaar melding gemaakt, maar overigens is men op dit punt vrij behoudend, zooals bijv. blijkt uit 'rijsmandekens', 'medecijn', 'zoethout', 'struikroover', 'kleeden', waar wij allicht van *krandjang*, *obat*, *kajoemanis*, *ketjoe* en *kain* zouden spreken. Men schijnt vroeger een zekere voorliefde voor het onzijdig geslacht gehad te hebben. Waar we reeds kennis maakten met 'het' rid en 'het' artillerie-school, krijgen we nu hier 'het' goede mouson (pag. 185) en 'het' Wester-mouson (pag. 193) en zoo de geheele 17de eeuw door. Regel is in de 17^e eeuw ook 'het' Patria. - In het *Daghregister* van 1672 bijv. vindt men op pag. 237 vermeld: een packjen, daer in een stoffjen, tot monster uit het Patria 'becomen.' Verder is geregeld in gebruik: 'amok spelen' en wordt er gesproken van 'amphioen-zuygers'. De Justitie van die dagen was lang niet malsch, zooals o.a. blijkt uit het geaprobeerde crimineele proces 'tegen HANS CRAMER VAN BALLUM, constapel, en JACOB PIETERSEN, jongen, omme over gepleegde stomme sonde beyde in zee versmoort te worden.' (D.R. 1673 pag. 121). Waarom WANGSA, Javaen, 'met een ey om den hals gegeeselt en voor altijd aen de Caep gebannen' worden moest (id. p. 306), weten wij echter evenmin uit het register als waarin het eigenaardige van deze straf bestond.¹⁾ Streng ook was men zelfs ten aanzien van het

thans onder de hoede der regeering in zwang zijnde *topho* spel, 'aengesien het tuych speelen off toppen der Chineesen .... geoordeeld wort de gemeene saeck seer naedeeligh te weesen, behalven datter oock eenige onbehoorlyckheit in schijnt te steeken' (D.R. 1672, pag. 1). De 'topbanen' werden verboden en degene die op het spel betrap werd, beboet met tien rijksdaalders, een lijfeigene echter achter het stadhuis aan een paal gebonden en 'strengelijk' met roeden gegeeseld. De heeren, die wij nu wel eens schertsenderwijze 'dwangberen' noemen, werden met de ketting gebannen en braken er ook wel eens uit, want 'over' dieverije gegeeselden, gebrandmerkt te worden en 5 jaren 'aan de gemeene werken' te moeten arbeiden, was niet alles.

Toen onze betrekkingen met Britsch-Indië en met de Portugeezen gaandeweg verminderden, is het aantal Indische, in den handel in zwang zijnde woorden ook mede verminderd, hoewel sommige zich nog vrij lang gehandhaafd hebben, zooals te zien is in de Koloniale couranten - *corgie* bijv. zelfs tot in 1882!

In den eenen jaargang van het dagregister zijn ze talrijker dan in den anderen, al naar den aard van de aanrakingspunten, die ter sprake komen. In het Dagregister van 1631-1634 bijv. is het Portugeesch element veel rijker vertegenwoordigd dan in de latere en krijgen wij behalve *quitasol* en het meer Europeesche *fidalgo* en *travade* (= travaat bij VAN DALE) en het aan 't Arabisch ontleende *caffila* (= karavaan, ofschoon men *carawan sera* (pag. 260) wel gebruikt), zonder eenigen commentaar woorden als *armada de rema*, hoofsche *complementos*, *padre*, waarvan we

1) Is dit 'ey' een folterwerktuig in den vorm eener Y?

een restantje hebben in den *Padrie*-oorlog; *pion* (= Eng. Indisch *peon*) en *caffar*, door de Portugeezen in zwang gebracht voor 'Pagan negroes' (H.J.). Bij een enkel woord vinden wij meteen de verklaring, zooals op pag. 346, waar van een schip gezegd wordt 'dat het boven haer ordinarie scheepsvolck gemant is met 80 *gastadores* off berchluyden,¹⁾ 200 Spaansche ende 170 Pampangsche soldaten', en op pag. 117, waar *falcoen's* (zie bij VAN DALE: falkonet) omschreven zijn als 'bassen'. Wat verder *gastos* (pag. 211) zijn, moeten wij opmaken uit het verband in dezen zin: 'Omme evenwel syne reyse goet te maecken ende de swaere oncosten van syne gedaene vertimmeringe, maendgelden ende andere *gastos* over te winnen, was de capiteyn van gemelde fluit geresolveert ende te raede geworden, een voyagie nae Japon te doen'. Eveneens is het gesteld met *fardeel* (pag. 167): 'In plaetse van 700 packen lynwaeten ..... waeren niet meer als 150 *fardeelen*²⁾ besorgt'.

Minder duidelijk is de vingerwijzing omtrent de beteekenis van het vreemde woord in de mededeeling, dat zekere 'vexatien door de *viscadores* van Palliacatte met 800 pagoden zijn affgecocht' (pag. 121). Geheel overbodig schijnt voor den tijd waarin we hier zijn eenige verklaring bij handelstermen als *cappelle* (pag. 113), onder den *pancado* verkoopen (*passim*),

1) Bedoeld zijn schansgravers.

2) Gelukkig kunnen we hier bij de Duitschers terecht. In HEYSE'S *Fremdwörterbuch* vindt men: *Fardel*, ein Gebinde, Bündel, Pack; auch ein veraltetes Tuchmasz.

welke instelling op pag. 249 een 'schadelycke costume' genoemd wordt; *de primiero bietcha*, gezegd van zijde in tegenstelling met de 'ordinairese' soort. Onder de namen van schepen als: prauw, wankan, jonk, correcorre, chiampan, fregat, galioot, galioen en galei, sloep en chaloup, vlieger, steenhaalder, bakbeest, jacht, die ons min of meer bekend zijn, en de moeilijker thuis te brengen exemplaren als *prinse* 'synde een fluyte van 150 lasten' (pag. 15), *tingan*, misschien de tinang, uit BOGAERTS *Reizen* welbekend, *sgelis* (pag. 14), *prijs* (pag. 46), *orangbay* (= orimbaai), *bantyn* (107), *thony* (pag. 120) en *balouw* (pags. 156 en 244), vinden we het door VETH'S *Oost en West* in eere herstelde *fust*, een soort van galei, zooals SCHOUTEN heeft in zijn *Reistogt*, afkomstig van *fusta*; de *navet*, in het Portugeesch *navetta* en de *patacho* (pag. 195) of het douaneschip (bij VAN DALE: patas).

Over het algemeen wordt den nieuwsgierigen lezer het naspeuren niet makkelijk gemaakt, want onze vaders namen het met de spelling zoo nauw niet; wat er stond, stond er. Waar men reeds met de Maleische leenwoorden zóó omsprong dat men bijv. in officieele stukken *jang di pertoean* eenvoudig... Jan de Pertuaan en van *Diponingrat* even eenvoudig de penningraad maakte of hier *zirij*, *picangh* (waarvoor soms *bonannesen*!) *pitchiaring* (van *bitjara*), *Mardycker* voor *mahardika*, *daetche* of *daetsche* (voor *datjin*), *passer* (voor *passar*), *clappus* (voor *kalappa*) en *mangussen* (mv. van *manga*), *caijen* (voor *kain*), *siap* (voor *tjap*), *mosquyt* (voor *messigit*), *coningh* (voor *koening*), *povassa* (voor *poewasa*), *parringh* of

parrangh (voor *parang*), *thonij* voor *tjoenia* en *durioen* (voor *doerian*) schrijft, afgezien nog van verdietschingen van andere *outlanders* als *patasche* (pag. 63) en *patasjes* (pag. 58) voor bovenvermeld *patacho's*, *katjes* voor *catchas* (H.J.), *malle mollen* voor *mulmuls* en *soesjes* voor *soesies* (H.J.) of orthographische aardigheden als *s'jengely* voor *gingelly* dan wel *tamborinde* voor *tamarinde*, daar begrijpt men de moeilijkheden van den navorscher, waar hij staat voor schijnbaar geheel Hollandsche woorden als *knies*¹⁾ in de opgave op pag. 256, waar gesproken wordt van: 'een canasser met 46 stucx losse baftas, 222 *knies*, 166 plancken, ende andere kleynicheden.' Die vrije schrijfwijze is in één geval misschien van eenige beteekenis voor de geschiedenis van het veel besproken woord *goedang*, op pag. 63 in het mv. gespeld *godonnen* terwijl op pag. 85 melding gemaakt wordt van 1000 zakken peper die in de 'chynese *gadongh*' verbrand zijn.

Uit datzelfde, register zien wij ook dat sommige verholandschingen al zeer oud zijn. Behalve toch *passer* en *pitsiaeren*, boven vermeld, treft men nog werkwoorden aan als: *pangaaien*, *krissen* en *toepaggeren*. In sommige gevallen is het echter moeilijk uit te maken of men bij onze oudere schrijvers over Indië met verholandschingen dan wel met echt Nederlandsche woorden te doen heeft. Als voorbeeld neem ik het nu nog in het brabbelmaleisch bekende *pietjis*. Een zeker hiermee verwant 'pitjes' is in de 17e en 18e eeuw om zoo te zeggen aan de orde van den dag.

1) Is dit eenvoudig: soort krommer, loefhout?

Zoo vindt men opgeteekend onder den datum 25-26 Mei 1633, dat een zekeren commandeur een schenckagie 'behandicht' wordt van 8 zakken rijst, 2 beesten, 2 varkens, 2 kleedjes en 3000 'pitjens'. Is dit nu van het Portugeesche *especie*, zooals wel eens boudweg beweerd wordt¹⁾ of een aanpassing aan nieuwe toestanden van het Hollandsche, oudere menschen nog bekende 'pietje', nog over in 'pietjeswagen'? Meer etymologische zekerheid, in één opzicht althans, hebben we ten opzichte van het woord 'kasjes' of 'casgens' (p. 248). Hoe Hollandsch dit er ook uitziet, het is een verbastering van een door HUYGHEN VAN LINSCHOTEN vermeld *caixa*, als de naam van een 'munte van Koper... van de grootte van een Hollandsche duit doch wel de helft dunder' (zie *Enc. v. N.I.*, p. 588^b). Dit *caixa* vinden we in *Hobson Jobson* verengelscht terug als .... *cash*, waarbij we dus een in geen enkel opzicht te betwijfelen parallel geval hebben van de vermoedelijke vernederlandsching in 'pitjes'.

Even zeker zijn we, alweer door *Hobson-Jobson*, ten aanzien van het naast 'pitjes' gangbare en even Nederlandsch uitzierende 'tangen', bij plakkaat van 9 November 1658 voor Batavia gangbaar verklaarde... kleine stukjes getrokken koperdraad 'gelijck op de cust van Indië, Ceylon, Choromandel, inde Bengalen en Arracan zijn gaende, hebbende aan elck eynde een cleyn opgeslagen teken,... die wij voor oortjens van 4 stucks in een gemeene stuyver hebben uitgegeven' (Cf. *Enc. v. N.I.*, p. 569^a). Wie zou zoo op het eerste

1) S. KALFF, *Indisch Letterpraatje*, pag. 18.

gezicht vermoeden, dat we voor dit woord terecht kunnen bij het Mahr. *tank*, Turki *tanga* en het Skr. *tanka* = a stamped coin?

Over het algemeen zijn de aanrakingspunten van het Compagnie's Nederlandsch tot in het eerste kwartaal der 19e eeuw met het Anglo-Indisch, zooals we dat kennen uit het bewonderenswaardige werk van YULE en BURNELL, opvallend talrijk. Wat een *Fundgrube* de zoo rijk gedocumenteerde *Hobson-Jobson* voor het koloniaal Nederlandsch kan zijn, is reeds meer dan eens schitterend gebleken. Behalve reeds den lezer voorgezette inlichtingen door H.J. gegeven, brengt het boek ons bijv. onder *piece goods* op de hoogte van in dit hoofdstuk vermelde woorden als: baftas, chelassen, doeriassen, gerassen, gingams, guineesen, iseries, kambayen, katjes, malmals, moerissen, moeseroes, palemposen, tjeles (p. 131) of adathijs, bettilles, chiavonys, chianters, dongrys, mammoedys, percallen (p. 138).

Een schat van wetenswaardigheden vindt men hieromtrent i.v. *baftas*, *shalee*, *doreas*, *gurrahs*, *gingham*, *guinea stuffs*, *izarees*, *combays*, *putton*, *ketchies*, (*catchas*), *mulmuls*, *moories*, *mushrues*, *palampores*, *adatis*, *beteelas*, *chavonis*, *chowtars*, *dungarees*, *mammoodies*, en *percaulas*. Afzonderlijk vindt men verder beschreven de *armosynen* (zie VAN DALE i.v. armozijn), de *patholen*, de *patjerees*, de *perpetuanen* en de *salempoeries*, terwijl we bovendien niet te vergeefs naslaan de *salaloos* (uit het *Daghregister* 1631-34 pag. 142), de *taffecilen* (Ibid) - zie *tapseils* - en de *tasserijff* (Ibid) = *tashrief*, wel van 'honouring' overgegaan in de

beteekenis van 'dress of honour', de *alegias* uit het register van 1673, nog gezwegen van nu bij ons in zwang zijnde benamingen als *madapolam*, *sits*, *nansoek*, *calicot*, *cambric* e.a. Het geheimzinnige 'hanekatjes' uit de advertenties der *Koloniale courant* kan men hier in hun ware gedaante terugvinden als..... *aunneketchies* (p. 706a). Wat zouden onze vaders naar dit model wel hebben moeten maken van de *cattaketchies* van pag. 707?

Even mooie ophelderingen vindt men voor de namen van gewichten, als (de nog gangbare) *datjin(g)*, de *kati*, de *pikol*, de *mas*, *thail*, de *bahar* of *baar* of omtrent het Britsch-Indische in de dagregisters voorkomende *man* (zie *maund*); omtrent munten als *pagoden*, *tomannen*, *larinen*, *roepijen* en de als betaalmiddel dienst doende *caurussen*, behalve de reeds genoemde, of de in de *Realia* van Mr. VAN DER CHIJS voorkomende als *abasjes* (zei *gosbeck*), *mamoedijs* en maten als (*h*)*asta*, enz. Van de Maleische woorden die in *Hobson-Jobson* ter sprake komen noem ik slechts enkele als *paddy*, *pagger*, *durian*, *kris*, *kapok*, *kakap* (verbasterd tot *cockup*), *dammarr*, *cora-cora*; van de Hollandsche: burger en peterselie, alsmede het leenwoord fiscaal; van de Fransche: *boutique*, eertijds ook in Indië gangbaar in den zin van winkel, zooals blijkt uit het Plakkaat van 18 December 1716, waarbij bepaald werd: op straten en bruggen mogen geen *bouticquen* gezet worden, maar blijven binnen de palen door Rooijmeesters te stellen¹⁾; van de Portugeesche: *casties*, *mesties*, *quitasol*, *goglet*.

Over dit onderwerp alleen zou een heele verhandeling te schrijven zijn, doch ik wil er enkel nog op wijzen dat we in het Nederlandsch uit den Compagnie's tijd en het Anglo-Indisch, behalve de etymologische aanrakingspunten, ook zelfs ideëele parallellen aantreffen, zooals bijv. het gebruik van het woord *garden* of *garden house*, evenals ons 'thuyn' in de 18de eeuw, te Madras en Calcutta in gebruik voor villa's in de voorstad. Zoo vindt men nog in een advertentie uit de *Madras Mail* van 1873: 'To let, or for sale, Serle's *gardens* at Adyar'. Nog enger is de parallel bij het gebruik van *Moor* en 'Moor' voor Mahommedaan of wat onze godvreezende voorvaderen de 'blinde heydenen' liefden te noemen, welk gebruik van de Portugeezen afkomstig is.

Hoeveel *Hobson-Jobson* echter ook geeft, men behoeft slechts even in de Dagregisters te bladeren om al spoedig op schijnbaar onoplosbare moeielijkheden te stooten, waarbij men wel aan het gissen kan gaan, maar waarbij men tengevolge van de onmogelijke schrijfwijze voorloopig geen zekerheid krijgt. Iedereen die belang stelt in deze zaak zal zich dan ook van harte vereenigen met den in het volgende citaat uit het *Indisch Letterpraatje* uitgesproken wensch:

'En bestaat er over al die oude indische woorden en spreekwijzen geen woordenboek, gelijk dat van KILIAAN?' vroeg VINK.

De aangesprokene schudde het hoofd. Toen zei hij:

'Neen, in dien geest is in de indische letterkunde nog geen standaardwerk, ofschoon 't er reeds wel had mogen wezen'.

1) Mr. VAN DER CHIJS, *Realia* p. 178.

Het zou met vrucht te gebruiken wezen bij de studie van zooveel oude registers, journalen, reis- en plaatsbeschrijvingen, van zooveel termen welke destijds doorgingen voor hollandsch, officieel-hollandsch, al was 't ook dikwijls slecht hollandsch. Er werd toen heel wat gedrukt, hetgeen tegenwoordig als misdruk zou gelden. Men moet wel aannemen dat het somtijds de spuigaten uitliep, wanneer men leest van een gouverneur-generaal, die correctorsdienst moest doen, n.l. ADRIAAN VALCKENIER, die zich nog in het jaar 1737 beklagde over de menigvuldige slordigheden, de 'bespottelijke-onbesonnen eertitulen en stellingen' welke dagelijks bij het drukken van allerlei bescheiden werden ontdekt, in die mate dat zelfs Zijn Edelheid er zich toe zetten moest om den tekst te verbeteren en van alle noodelooze bijvoegselen te zuiveren.

Die klacht, in den Raad van Indië geuit, had ten gevolge dat er een corrector werd aangesteld, en daarvoor nam men een... lid van den raad van justitie.'

Om te beginnen is dus een uitvoerige aanvulling op *Hobson-Jobson* ook voor Hollandsche woorden, als bijv. 'klapschool' en het werkwoord 'liplappen', beide in de *Realia* van Mr. VAN DER CHIJS te vinden, of verhollandschte als 'gegarbuleerde' (noten)¹⁾ een onafwijsbaar desideratum. Zal onze eeuw deze nog

zien? Waar officieele bescheiden als de dagregisters op kostbare wijze uitgegeven worden, mag daar een verklarend glossarium, dat aan die uitgave pas zijn volle waarde geeft, achterwege blijven?

- 1) Na veel vergeefs zoeken en vragen vond ik dit eindelijk in HEYSE'S *Fremdwörterbuch*. Daar vindt men i.v. *garbulieren* de afleiding van *garbillo*, het spaansche woord voor: zeef. De beteekenis is: eig. zubereiten, aus einer trockenen Ware die verunreinigenden fremdartigen Teile auslesen und absondern.

5. De Invloed van het Nederlandsch op de talen van den Archipel.

Ten aanzien van den invloed, uitgeoefend door het Nederlandsch op de talen van den Archipel zijn wij, alles te samen genomen, eerder de overwonnenen - *vae victoribus* in dit geval -, dan de overwinnaars. Al is er geen apart kreolendialect ontstaan, er bestaat toch reeds, zooals aangetoond is, een eigenaardig Indisch Hollandsch bij de hiergeborenen, terwijl ook de meegebrachte taal der Totoks op den duur niet van vreemde smetten vrij blijven kan. Bij de hier geborenen is dat niet enkel een quaestie van ontleeningen of van Indisch gekleurde klankvorming, maar het Maleische taaleigen breekt op sommige punten reeds constant bij hen door, al zijn zij overigens vrij ja zelfs zéér goed ter tale.

De invloed van het Nederlandsch daarentegen op het Maleisch en andere inlandsche talen, is bijna enkel aan de oppervlakte en bestaat hoogstens in het opnemen en pasklaar maken van Nederlandsche woorden. Inwendige wijzigingen in de inlandsche talen zijn zeer schaars. Een enkele maal slechts volgt men bijv. met het Maleische *kita orang* het Hollandsche 'wijlieden' na en heeft men verder het gebruik van *por* (= voor) en *sonder* (= zonder) op rekening van onze taal te schrijven evenals het causatief maken der werkwoorden door middel van *bikin* en het gebruik van betrekkelijke voornaamw. als waarop, waarmee enz., maar in het Soendaneesch is de heele grammatische

inwerking beperkt tot het gebruik van 'van' in de vertaling van bijv. de tafel is van hout.

Twee factoren hebben er toe meegewerkt om de taal van het moederland in engen kring beperkt te houden. Ten eerste het beginsel van de Regeering, waarmee men ongelukkigerwijze - ik zeg ongelukkigerwijze omdat het geld vermorsen is - begint te breken, om het Hollandsch voor den Hollander als een soort van hiëratische taal te bewaren; ten tweede: de moeielijkheid van het Nederlandsch. Wat dit laatste betreft, vermeldt VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN¹⁾ dat de predikanten CASPAR WILTENS en SEBASTIAAN DANCKAARTS in 1627 te Ambon beproefden de jeugd het Nederlandsch te leeren, en die taal in te voeren in kerk en school. Tevergeefs echter, tengevolge van de moeielijkheid. Later, in 1660, beproefde men het opnieuw met 140 kinderen in 2 scholen, maar alweer zonder vrucht.

Ook te Batavia heeft men getracht het Nederlandsch ingang te doen vinden, zooals blijkt uit het schoolreglement van 1778, waarin het bevel opgenomen werd, dat alle kinderen en slaven van Christenen de 'Nederlandsche' taal moesten aanleeren en spreken²⁾. Zeker, men was op den verkeerden weg, want het hielp natuurlijk weinig, zooals prof. WERNDLY zei,³⁾ of de kinderen der Inlanders op de scholen onderwezen werden in de Nederlandsche taal, en of ze vervolgens daarin al leerden opzeggen eenige formulieren van gebeden en ka-

1) *De Hervormde Kerk in Ned. O.-I.*, p. 389.

2) *Ibid.* ..... p. 399.

3) *Ibid.* ..... p. 401.

techismussen, waarvan ze weinig of niets begrepen en dan 'tot zekere jaren gekomen zijnde van de scholen afgenomen worden, en vervolgens weder tot den godsdienst en levenswijze hunner ouderen overgaan.' Dit bezwaar is nog steeds van kracht, want ook nu legt men een duren grondslag, waarop niet wordt voortgebouwd. Immers de voortdurende beoefening van het Nederlandsch vereischt voor den inlander een maatschappelijken stand, waartoe alleen weinige door geboorte bevoorrechten het kunnen brengen. Minder geldt het in die streken, waar de inlander zich vereuropeescht onder den invloed van het Christendom. Zooals reeds gezegd is, heeft het Nederlandsch daar misschien een toekomst. Een basis is in elk geval ook nu reeds aanwezig in de thans ter sprake komende leenwoorden uit het Nederlandsch, die in de voornaamste inlandsche talen opgenomen zijn.

In de eerste plaats komt natuurlijk het Maleisch. Aan boord te Amsterdam of Rotterdam begint het al tegenover de *spada's*,¹⁾ die ook *djongos* (van 'jongens') genoemd worden en voor wie woorden als: *dek*, *hofmeester*, *hut*, *kamar* (kamer) *striman* (stuurman) enz. volstrekt geen vreemdelingen zijn. In de hut zelf bedient men zich tegenover de inlandsche gediensstige geesten van *seperai* (sprei), *ples* (flesch), *gerendel* (grendel), *andoek* (handdoek), *kopor* (koffer), *bolsak* (bultzak), enz. Aan wal te Batavia heeft men te maken met: *opsinder* (opziener), *lô's* (loods), *telepon* (tele-

1) Samentrekking van *sapa ada* wie is (daar), veel gebruikt als substantief.

phoon) en het onvermijdelijke: *presènan* (present, fooi).

In huis spreekt men van: *kakoës* (kakhuis)¹⁾, *gòt* (goot), *hek*, *setal* (stal) en men heeft er als meubelen een *boepet* (buffet), een *bangkoe* (bank), een *kenap* (knaap) met de noodige *setolps* (stolp), *lampoe's* (lamp), *ember's* (emmer), waarin het *gelas* (glas), de *kan ès* (ijskan) en de *karap's* (karaf) gewasschen worden, terwijl voor de schoolgaande jeugd de *gerip* (griffel) en het *pottelot* (potlood) klaar gelegd moeten worden. Wil men uit, men richt zich tot den *koesir* (koetsier) na orders gegeven te hebben aan de *kokkie* en derzelver *kenek* (knecht = helpster). Van uit háár gebied komt de soep in een *tampat sop*, gegeten wordt ze met een *sendok sop*, die naast de *garpoe* of *porok* (vork) ligt op het *tapelak* (tafelaken). Bij het kleeden roept men om zijn: *kamisool*, *dasi* (das), *pelanel* (flanel), *djas* (jas), *keraag* (kraag, boord), *manset*, *kaôs* (kous) of *korset*, *rok* en *setûvel* (stevel = laarsjes). Wie lekker ruiken wil, vraagt de flesch met *klonjo* (eau de Cologne). Tegenover de naaister spreekt men van *poppie* (*rotan*), de costuum-pop, van *pasemen* (passement), van *laken* dat soms *belaoe* (blauw) moet zijn, *setik* (stikken), *trens* en *sòm* (zoom). De groenteverkoopters komen aanzetten met *andewi* (andijvie), *biet*, *boontjes*, *kool*, *peterselli*, *radijs*, *selada* (slade) *seladeri* of *sledri* (selderij), *bortol* (wortel), of andere *stooop* (van stoof) enz. Verder koopen we om te eten: *tjokelât* (chocolade), *setroop* (stroop), *perkedel* (frikkadel), *karmenâtji* (carbonnade), enz. en om te drinken: *bier*,

1) Ook op Ceylon is dit woord nog altijd in gebruik en in het Tamil is het overgegaan als *kakkoesoe*.

limonada, *permoet* (vermouth) en *berendi* (brandy) of *wiskie*. Op de passer kunt ge per stuk of per *losin* dozijn *kontan* (à contant) alles koopen, van af een blik *beskwit* tot een *sekroep* (schroef) of een *peer erlodji* = horlogeveer toe, *obat pil* en *pelester* (pleister) niet uitgezonderd, mits ge maar *doewit* (duitgeld) hebt, hetzij in *sen* (cent) of *kwat* (kwartgulden) voor de *ongkos* (onkosten). Laat u echter geen *pergol*, d.i. verguld, voor echte waar in de handen stoppen, want de koopman is hier even *sekaker* (schacher = inhalig) als overal.

Zooals men ziet, komen onze woorden er nog gehavender af dan de Maleische, die wij overnemen, maar *strika* voor strijken, *reken* voor rekenen, *prop* voor prop = kurk, (s)*konkol* voor konkelen, *permisi* voor permissie = excuseer, of *lât* voor laat zijn nog zeer toonbare gevallen. Bij de benamingen voor ambten, bedieningen, posten en de gebouwen, die daarmee in verband staan, zal men er echter hieronder ook aantreffen, die voor den pas uitgekomene niet zoo gemakkelijk te herkennen zijn. De advocaat wordt *apokat*, de agent *agèn*, de ambtenaar *amtenar*, de resident *residèn*, de assistent-resident *assisten* (*residen*), de controleur *konterlier* of *kontolioer*, *konterler* of *konterloer*, de dokter *doktor*, de ingenieur *insenior*, de inspecteur *spektor*, de notaris *notarîs*, de schout *sekaet*, de post *pos*, de politie-oppasser *oppas polisi*, verder de school *sekola*, de gevangenis... *boei*, de boom *boem* = douane en de gage of het salaris *gadjie*, die men kan halen op het *kantor oewang* (geldkantoor = 's Lands kas), waar de een of andere Chineesche *kasier* er ook wel eens mee vandoor gaat.

In de kazerne is verder *obroes* een heel ontaard 'overste,' terwijl men er bovendien vlotweg spreekt van *adjudan* en *onderadjudan*, *poerier* = fourier, *djindral* = generaal, *litnan* = luitenant, *major*, *sappir* = sapeur, *kamerwak* en *skilwak*, *kornel*, *kapten*, *polisie*, *kresrad* = krijgsraad, *opsier* officier, *kopral aplos* = korporaal van aflossing, *sersan major* en *tamboer*. Heel nauwkeurig maakt de inlandsche soldaat verschil tusschen *strip* = streep voor het chevron als distinctief en *sepron* voor het chevron van langdurigen dienst. Hij vraagt *perlop* = verlof en durft te *reklamir*, als hij niet krijgt wat hem *kompetir* of competeert, of als hem iets *mangkir*. Van een *slokki* houdt hij minder dan zijn Europeesche krijgsmakkers, door DAENDELS 'mennekes' gedoopt, en hij verdwaalt dies zelden in *klas doewa* of te wel de klassianen-afdeeling. Na een ruim gebruik van *smir* = smeer en *lap gemoek* = vetlap, ziet ge hem netjes *aantree* voor de *speksi*, want hij weet dat slordigheid geboet moet worden in de *kamar strapon* of strafkamer.

Ook in het meer litteraire Javaansch zijn de Hollandsche woorden,¹⁾ die daarin burgerrecht verkregen hebben, reeds zoo talrijk, dat men er een vrij lange lijst van zou kunnen maken. Zoo wordt bijv. in het Javaansch van Koedoes²⁾ ons haak: *hak*; horloge: *herlodji*, terwijl de Maleier er *ajarlodji* van

1) Ook volksetymologieën van Fransche woorden vindt men tot in het Javaansch. Immers verleid door haar *banjoe* = water maakt de Javaansche kokkie van *bain-marie* eenvoudig *banjoe Maria!*

heeft gemaakt, een tegenhanger van het Javaansche *hoerdhah*, dat werda beteekenen moet! Merkwaardig is de h-aspiratie in *hoepas* voor: oppasser, *hapel* voor: appel of appelleeren en *hongkos* voor: onkosten. Nog vallen te vermelden *roendâ* voor ronde of nachtwacht, *rat* voor raad, *rekoewes* voor request, *rol* voor politie-rol, *repot* voor rapport, *koentrak* voor contract, *koesir* voor koetsier, *kellah* voor klacht, *kamar* voor kamer, *tir* voor teer, *trâmol* voor (blikken) trommel, *tong* voor ton, *sak* voor zak in een buis, *slebrak* voor schabrak, *slompret* voor trompet, *setroep* voor siroop, *setring* voor streng van een wagen, *segel* voor zegelpapier, *wol* voor wollen deken, *landhrat* voor landraad, *laken* voor laken, *lis* voor leidsel, *poennis* voor vonnis, *pir* voor rijtuigveer, *pâtrâlijoem* voor petroleum, *patikelir* voor particulier, *pas* voor reispas, *pal* voor mijlpaal, *palsoe* voor valsch naast *prasoe*, *pabrik* voor fabriek, *destrik* voor district, *got* voor goot, *gelas* voor glas, *goepermen* voor gouvernement, *bâtol* voor flesch, *beskot* voor voorschot, *beskoewel* voor paskwil, *boewi* = boei voor gevangenis, *boem* voor haven of rijtuigboom, *bangkoe* voor bank en *ngas* voor aas in het kaartspel en de as van een rijtuig. Afzonderlijke vermelding verdienen *setin* = satijn en knikker(s); *sipil* = civiel, gebruikt voor een burgerlijke rechtszaak of schuldvordering; *prin* = vriend, als antwoord op den aanroep 'werda' *ples* = flesch, maar in den zin van vierkante groene kelderflesch; *de's* = dienst, maar ook tegelijk noodlot; *gâdem* = gulden, maar in de beteekenis van 2 ½ centstuk of rijksdaalder.

Natuurlijk is deze lijst niet volledig, evenmin als de

2) Vgl. *de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I.* dl. IV, pag. 373.

hier volgende van Nederlandsche woorden, die in het Soendaasch opgenomen zijn.¹⁾

A.

amtenar	ambtenaar
andoek	handdoek
anplok	enveloppe
anslah	aanslag
apel	appel = hooger beroep
aprekin	afrekening (koffie-procenten aan de inlandsche hoofden uitbetalen)
argol	orgel

B.

bak	bak (waterbak)
bang	bank(-instelling)
bangkoe	bank
batis	batist
bengkel	winkel
bëre	brei
biola	viool
bisloewit	besluit
bistik	beefstuk
boekoe	boek
boepet	buffet
bolsak	bultzak
bor	schoolbord of boor
bordel	borduurwerk
botol	bottel

1) Deze opgave heb ik te danken aan de vriendelijkheid van den tolk en translateur voor het Soendaasch, Raden Soema di Pradja.

D.

dam
dangsa
dasi
dines
djalan sepoer
djalosi
djas
djongos
does
dokar
dosado

dam
dansen
das
dienst
spoorweg
jaloezie
jas
jongens (bedienden)
doos
dogcart
dos-a-dos

E.

eksamen
elak
elit
elo
elos
engsel
entres
eram (katja)
erlodji
esteger

examen
lak
lid
el
loods
hengsel
interest
raam
horloge
stijger

G.

gardeng
gelas
gerendel
gesin
Groepnemen
gopikan
got

gordijn
glas
grendel
gezien
Gouvernement
koffiekan
goot

H.

hak
herdinēs

haak
heerendienst

I.

istrika
istrop

strijken
stolp

K.

kaartjis
kakoēs
kamar
kantor
kar
karambol
karap
kartoe
kas
kēlah
kelar
kelbak
kenap
kenop
koelisi of polisi
koemisi
koesier
koki
kolem
komplet
konkol
kontrak

visite kaartjes
kakhuis
kamer
kantoor
landkaart
carambole
karaf
speelkaart
kist
aanklacht
klaar
schildwacht
knaap (een klein tafeltje)
knop (van eene deur)
politie
commissie
koetsier
kok of kokin
kolom
compleet
konkelen
contract

L.

laken
lampoe
lantera
leger
lodji
loemoer
losmen

laken
lamp
lantaarn
legger
loge
roemer, drinkglas
logement

M.

madali
medalion
mesin
modrah
moersetel

medalle
medaillon
naaimachine
voordragen
voorstellen

N.

nekën
nekin
netjis
(ng) abiola
ngëlak (keun)
ngoemisi

handteekening zetten.
teekenen
netjes
een viool bespelen
aanklagen
onderzoeken

O.

oepas
oendoerberoek
onkos
onslah

oppasser
onderbroek
onkost(en)
ontslag

P.

pandemen
 pak
 pal
 palester
 palitoer
 pantji
 patlot
 peloer
 pena
 pilar
 ples
 podrah
 poersetel
 pokrol
 pot
 potji
 potret

fondement
 pacht
 paal = afstandsmaat.
 pleister
 politoer
 pan
 potlood
 vloer
 pen
 pilaar
 flesch
 voordracht (lijst der kandidaten)
 voorstel = voordracht
 procureur
 bloempot
 pot (theepot)
 portret

R.

register
 rekes
 ronda

register
 rekest
 ronde

S.

sakoe
 sakola, iskola
 saoes
 schroep
 sebrak
 selop
 sĕlot

zak
 school
 saus
 schroef
 schabrak
 slof
 slot

sen	cent
seng	zink
sep	chef
sepen	dispen
sepoer	spoor
sepre	sprei
serebet	servet
setat	staat, lijst
setrap	straf
sop	soep

T.

tariko	tricot
tekën	handteekening zetten
tekenan	geteekende stukken
tekin	teekenen
tekinan	teekening
ter	teer

W.

waterpas	waterpas
----------	----------

Aan de prediking van het Christendom is het zeker toe te schrijven dat er zoo opvallend veel Hollandsch opgenomen is in het Maleisch van Ambon en in dat van de Molukken in het algemeen. In zijn *Vocabularium van vreemde woorden voorkomende in het Ambonsch*

*Maleisch*¹⁾ zegt de oud-gouverneur G.W.W.C. VAN HÖEVELL, dat verscheidene Hollandsche woorden 'niet alleen burgerregt verkregen hebben, maar zóó veelvuldig gebruikt worden, dat de synonieme Maleische woorden òf niet begrepen worden, òf in vergetelheid zijn geraakt ..... Ook niet gering is het aantal verbasterde Hollandsche uitdrukkingen, waarmede de Ambonees zijn taal doorspekt. Men denke niet, dat hij die bastaardwoorden slechts bezigt uit zucht om ons na te volgen of uit aardigheid, het zij verre van daar'. In welke mate dit alles geschiedt, laat ik zien door uit het *Vocabularium* de Hollandsche bestanddeelen te lichten:

A.

Af(g)ekēr, afgekeurd.

akordēr, accorderen.

akten of soerat akten, acte van aanstelling.

arlosi, verbastering van horloge.

ārtapel. Het elders gebruikelijke 'kentang' wordt hier slechts zelden gebruikt.

B.

Balak, balk.

bās, baas, 'toekang'.

bělas, belasten, iemand iets opdragen, 'kepala soa soedah bělas beta'.

bolsak, bultzak, matras.

borgor, burgers, 'orang bebas' ('bebas' beteekent in 't Mal vrij).

bōtolmantji²⁾, dwerg, de kabouters der Ambonezen.

baki, presenteerblad.

boba, frambosia.

bors, 'bajar bors,' contributie betalen aan de schutterskas.

- 1) Gesproken op de eilanden: Ambon, Saparoea, Haroekoe en Noesalaoet, Boano, Manipa, Boeroe, Amblao en langs de stranden van geheel Ceram tegenover den Europeaan of onder inlanders van verschillende negorijen onderling.
- 2) Vermoedelijk een verbastering van: kaboutermannetje.

blaoe, blauw; groen wordt 'biroe' genoemd.
 broigom, bruidegom.
 broit, bruid, 'moeka broit' opgeruimd gelaat.
 brot, 'roti' wordt slechts hoogst zelden gebruikt.

D.

Dag, 'kasi dag' voor groeten.
 danki, dank je, 'tarima kasi'.
 dansa, dansen op Europeesche wijze in tegenstelling met het 'menari'.
 deftig, 'dija soedah basalin pakean deftig', hij is op zijn zondag's gekleed.
 dointji, zang of danswijze (Holl. deuntje), 'ana(q) badointji', lastig kind, 'moeka badointji', van vreugde stralend gezicht, synoniem van 'moeka aringan'; 'peti dointji', een speeldoos of orgel.
 ðep, vischsaus, misschien in verband staande met doopen, datgene waarin de visch gedoopt wordt.
 dosi, doosje.
 drail, draaijen, bijv. 'medja kaki drail', eene tafel met een gedraaide poot.
 dril, 'kapitan dril'. Aldus worden de aanvoerders of voorvechters der 'ana(q)-ana(q) parisi' genoemd. Zij zijn gekleed in oude officiersmonteringen, getooid met steeken ('stêkhoet') en hebben oude verroeste degens in de hand.

E.

Eis, volmagt, 'koewasa' (eisch?). 'siapa kasi eis par oese?' Wie heeft u volmagt gegeven?

F.

Farlegen, om iets verlegen zijn of aan iets gebrek hebben. 'Beta farlegen kepen(g) sekali', Ik ben zeer om geld verlegen.
 fatsoen, 'orang fatsoen', de notabelen.
 flak, ('baflak'), vlek, bevlekt.
 fleskoe, vierk. kelderflesch, in tegenstelling van een 'bötol' of wijnflesch.
 floit, fluit, 'soeling', 'banse'
 frak, 'perkara frak', hoogst gewichtige zaak.
 franje, franje.

G.

Galderei moeka, voorgalerij, de binnengalerij van een huis wordt 'vōrhois' genoemd.
 gardin, gordijn; wordt ook voor 'klamboe' gebezigd.
 gëbet, bijbellezing in den regel Vrijdag door den meester gehouden.

gěson, gezond, 'badang gěson'.

H.

Hagel, 'mimis' wordt nooit gebruikt.

hāk, haak, bijv. in hāk klamboe.

handel, behandelen, bijv. 'dija handel orang tra baik'; met iets omgaan, bijv. 'itoe parampoewan tahoe handel roemah tangga'; ook in den zin van teregtzetten, bijv. 'itoe orang tahoe handel dija poenja ana(q)'.

harmontk, harmonica, die reeds in bijna alle inlandsche huizen gevonden wordt.

hastik¹⁾ (afleiding niet na te gaan) 'zeer boos', men hoort dit woord veel op Batoemerah en Lariki bezigen.

hawater, waarschijnlijk afgeleid van gewaterd²⁾; 'hati hawater', een hart, dat vol is van droefenis of overloopt. Wordt ook gebezigd van moiré lint (Manipa, Lariki)

hengsel, hengel.

hik, 'dija hik' hij heeft den hik.

hof, 'djambating hōf', een hoofd in zee uitgebouwd.

K.

Kagesasi, catechesatie.

kakerlak, niet alleen voor het insekt van dien naam, maar ook in 'orang kakerlak' voor albino.

kansi, 'dija dapa(t) kansi', hij vond gelegenheid.

karam, kramp; 'penjakit moenta berag karam', cholera morbus.

kasi over, overgeven, bijv. 'dija kasi over kaparintahan', hij geeft het bestuur over. Ook gebruikt in den zin van 'overdoen', bijv. 'kasi over itoe par beta', geef mij dat over, n.l. voor den prijs waarvoor gij 't gekocht hebt.

kēs, ('kees') aap, 'monjet' wordt nooit gebezigd) 'kelsan kēs,' een hansop; 'kēs poenja telur' is een triviale Ambonsche verwensching, die veelvuldig gebezigd wordt; 'kēs boei', eveneens een scheldwoord, zooveel beteekenende als 'een aap aan de ketting'.

klam, echo, ook gebruikt voor klamp, 'klam pintoe'.

klār, klaar, 'sadia'; 'makanan' soe (soedah) klār, 't eten is reeds gereed.

klawarnet, klarinet

- 1) Dit woord heeft dus de oudere Nederlandsche beteekenis bewaard, als het van ons *haastig* komt.
- 2) Of van: hartwater?

k l o m , houten klompjes.

k n e i n t j e , konijn, hoewel 't elders gebruikelijke 'kintje' ook begrepen wordt.

k n e k , knecht.

k n o p , knoop, 'kantjing; 'boenga knōp,' , immortellen soort; een knoop digt maken, 'kantjing knōp.'

k n o r , knorren, brommen, 'pai toewah knor sesadja'.

k o e k i s , gebak, koekjes ('kwe-kwe' nooit gebezigd) 'koekis pisang', 'koekis kanari' enz. koelër, kleur (Mal. warna).

k o i , bed; 'kenari koi' of 'koïn', kenari van den bolster ontdaan.

k o l w a t e r , soms verbasterd tot 'kalwater', overgehaalde sagoeweer; 'kōlwater kapala' en 'kōlwater kaki', enkel en en dubbel gebeide.

k o m a n d ē r , kommanderen.

k o m i s i , iets onderzoeken in zeer uitgebreide beteekenis; 'pergi komisi', eene inspectiereis maken.

k o m p l e m e n , (compliment) 'ini orang banjaq komplemen' hij heeft veel noten op zijn zang.

k o n s , (kunst) 'itoe banjaq kons', dat is moeilijk uit te maken.

k o n t j i - s t o r i , verbastering van consistorie.

k o s t o r , koster.

k r o i s , 'tanda krois', kruis, merkteeken voor een grens of handteekening, 'kajoe krois,' ook 'orembai krois,' voor een zeer groote orembaai van 6 koijangs of meer.

k r o n , rottingknop ('kapala rotan') van goud of zilver, zooals de Regenten dragen als teeken hunner waardigheid. Waarschijnlijk zoo genoemd, omdat daarop het Nederlandsche wapen gegraveerd is.

k r o n t j i , bruidskroontjes van papier en papatjeda vervaardigd, die bij een bruiloft overal in het huis van de bruid worden opgehangen; 'tikam krontji,' zonderling gebruik bij huwelijk, beschreven in mijn werk Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliasers enz.

k w a s , besmeren, bestrijken, ook voor grof schilderen.

L.

L a n s i g , misschien eene verbastering van landziek, 'zich niet wel gevoelen'.

l a p , voor 'tampelin', een oorveeg geven, 'sabantar beta lap oese'.

l ā t , laat, 'soedah liwat horas'.

l ē s , lezen, ook wel gebruikt voor bidden vóór 't eten.

l ě t e r , 'tra sa lěter' beteekent volstrekt, hoegenaamd niets.

l e v e n , ('balewen') leven of rumoer maken.

l i s , lijst van een schilderij of bij timmerwerk.

l i t j i s, versjes of gelegenheidsgedichten, niet te verwarren met de 'pantoen-pantoen'. Wordt zoowel in den singularis als in den pluralis gebruikt, bijv. 'menjanji satoe litjis'.

l o e r, beloeren (Mal. 'menginte'); 'pigi loer', op de loerjagt gaan.

l ō k ī s, waarschijnlijk eene verbastering van lokjes, haarlokken. Bruiden en ook 'djoe-djaro', die bij de 'kabesaran' fungeren moeten, hebben de gewoonte het haar kort langs het voorhoofd weg te scheren, doch zóó dat er een streep haar langs de haarlijn blijft. Deze streep wordt ook dikwijls vervangen door valsch haar, dat op het voorhoofd geplakt wordt. Deze dragt nu wordt 'pake lōkīs' genoemd.

l o n t, gebruikt voor Hollandsch vuurwerk en dan met of zonder toevoeging van 'fagēti'; 'bakar lont' of 'bakar fagēti lont', vuurwerk afsteken.

l o s, loods, loodsen.

M.

M ě n ě r, mijnheer; aldus tituleren de mestiezen elkander. Een volbloed Europeaan wordt 'toewan' genoemd.

m ě p r a o e, mevrouw, titel voor de vrouwen van mestiezen en mindere inlandsche ambtenaren; de echtgenootte van een volbloed Europeaan heet 'njonja'.

m e t s e l, metselen.

m ī r en **semoe(t)**, beide gebruikt, 'mir poetih', 'mīr besar', 'semoe(t) api'.

m i s t e r, ('goeroe') schoolmeester.

m i s k r ā m, ontijdige bevalling.

m o e i, tante. Alle vrouwen op leeftijd spreekt men aan met den naam van 'moei' (vrouwtje).

m o e s i k, muziek.

m o r g e n, goeden morgen, 'siang baik'; midden op den dag slechts zegt de inlander 'tabe'.

m o r ě t o, ook wel 'stoipīs,' stuipen van kinderen.

N.

N a o e, waarschijnlijk ons 'nu', doch door den Ambonees veelvuldig gebruikt als voegwoord, zooals het 'en toen' bij ons; bijv. 'naoe beta pergi per dya, maoe tanja itoe perkara', naoe beta datang di dya bilang par beta', enz.

n ā t, naad, 'tra nāt lai' beteekent. in de puntjes iets doen.

n a t ī r, [natuur], 'sperma'.

n a w i n g, goeden avond, 'malam baik.'

n e t j i s , netjes, doch meer gebruikt in den zin van mooi.

n i h i , nicht.

n j o n g , jongeling, waarschijnlijk afkomstig van 'ngoegare'¹⁾.

n o i s - n o i s , 'stori nois-nois', (soms uitgesproken als 'nos-nos'), door den neus praten.

n ō t , uitnoodiging, invitatie.

O.

O f s t ō k , opstoken.

ō m , oom.

o m b e k w ā m , zie 'lodja.'

o n d e r s o e k , onderzoeken, 'tjari tahoe;' dikwijls hoort men ook zeggen 'sisi naiq', doch dit beteekent eigenlijk 'iets op eene slinksche manier te weten komen.'

o n k o s , onkosten, uitgaven.

o n s o f o n s l a g . voor iets wat niet meer dienen kan.

P.

P a l s i r , plezier, genoeg, 'orang palsir', opgeruimd mensch.

p a l w i n , liefst nog 'angin palwin' valwind. Dergelijke pleonasmen zijn bij den Ambonees niet zeldzaam, zoo spreekt hij steeds van 'minjaq petroli', ook wel van 'piso pēnemes', ja 'k heb hem zelfs wel eens 'medja ampat virkan' hooren zeggen.

p a n d j a l o e s , heeft de beteekenis van jaloersch en is er zeer zeker eene verbastering van.

p a r k ě r o r , rekwestenmaker, woordvoerder, procureur.

p a r m i s i , verlof, vergunning, permissie.

p a s o f p a l s , valsch, niet opregt, 'hatinja pas-pa'.

p a t r ō n , ruwe patroontasch, van geverwd of geteerd linnen of zeildoek gemaakt, waarin de inlander zijne jagtbenoedigheden bergt. Ook ieder Alifoeroe is er van voorzien.

p e r h e m e l , hemel van een ledikant; 'tendah' wordt slechts zelden gebezigd.

p e r n e i k , voor den mal houden. Dit woord wordt zelfs door fatsoenlijke inlanders gebezigd en heeft in 't Ambonsch maleisch dus niet die triviale beteekenis, welke aan het gelijkkluidende woord in het Hollandsch gehecht wordt.

p e t , pet.

p i l , 'obat pil'.

p i o l a , viool; 'iris piola', vioolspelen.

p l ā (g) (k), plagen, maar in den

1) Of van jongen?

zin van ergens om aanhouden, dringend verzoeken.

pl at, 'hidon plat', een platte neus.

pl ester, bepleisteren. De vloeren in de meeste Regentswoningen zijn bepleisterd.

pl ot (fl ot), troep, bende, 'barbahagi orang dalam doewa plot', de lieden in twee troepen afdeelen, bijv. op de jacht.

pok is-pok is, tooverkunsten, waarschijnlijk afgeleid van 'hokus-pokus'.

pols (fols), 'raba fols', den pols voelen.

popo, pudendum muliebre.

porgasi, 'soedah minom porgasi', beteekent: "k heb reeds een laxans ingenomen' (purgatie).

pos, brievenpost.

pr ěkstoel, predikstoel; 'mimbar' hoogst zelden gebruikt.

pr ěsen, 'kasi pr ěsen', niet alleen in den zin van iets cadeau geven, maar ook voor een 'fooi', 'nanti beta kasih pr ěsen par don' [dija orang], beteekent dus, 'ik zal hen een fooi geven'.

pronk, oppronken, 'pronk roemah', een huis stofferen of in orde brengen voor de ontvangst van personen; 'pronk koi', een bed netjes opmaken en versieren, bijv. een bruidsbed.

R.

R ā i, oplossen, raden; 'rai tjigoeloe', raadsel oplossen.

r ā m, ('rām kadera') het matten van een stoel met vlechtwerk van rotan.

reken, tellen; ook gebruikt in den zin van 'eerbied of achting toedragen', 'ini orang tra reken beta par sakali'.

r ěmedi, beproeven.

rok plōi, geplooid vrouwenrok van chits, elders in Indië 'saja' genoemd.

rond, bijv. in 'hitam rond', het geheele uitspannel is zwaar betrokken; 'pele rond', omsingelen.

rosbank, rustbank.

S.

Segel, zegel, 'soerat segel', ook wel gebruikt voor 'verzoekschrift' ('mintaban').

De inlander zegt ook dikwijls eenvoudig 'kartas' voor een rekwest, bijv. 'beta maoe kasi maso(q) beta poenja kartas par toewan', ik wenschte een verzoekschrift aan mijnheer te overhandigen.

segen, gebed doen bij een lijk, hetzij in huis of op het kerkhof (zegenen).

sei, zijde, 'angin datang deri

sei', de wind komt van terzijde.
 s k a k a r , gierig.
 s k ā p , schaaft.
 s k a r n i r , scharnier.
 s k e l d e r i j , schilderij.
 s k e l i n g , scheel.
 s k ē t (scheet) 'beta tra skēt deng (dengan) oes'. Veelvuldig gebruikte triviale uitdrukking, zoo veel beteekenende als 'ik geef niet om je.'
 s k i t s e l , schutsel, scherm.
 s k o p , i s k o p , schoppen.
 s k ö r o k . (iskörok, iskörak) schurk.
 s k ö r s t e n , lampeglas.
 s k o t o l , ruwe gebloemde schotel, die met de 'pingang batoe' eene groote rol speelt in de Ceramsche harta.
 s k r i k , 'dapat skrik' verschrikken.
 s k r o e p , schroef.
 s k r o e p m e s , schroevendraaijer.
 s l a g , in eens; 'dija minoem slag', hij drinkt het in eens uit; voor iets dat eensklaps plaats vindt, bijv. 'dija djatoh slag' hij viel eensklaps; 'slag-slag dija dapat demam' ieder oogenblik heeft hij de koorts.
 s l e k (g), slecht 'dija soedah sakit slek', hij is gevaarlijk ziek; 'kadera slek', gewone stoelen zonder armen.
 s l e n d e r , 'slender diri', zich verslingeren.
 s l ē p , over den grond slepen, bijv. 'dija slēp beta deri ramboet kasana kamari.'
 s l i m , in den zin van verkeerd, slecht, bijv. 'diorang kerdja slim sekali.'
 s l i n g e r , slingeren. 'Dija badjalan slinger'. Hij slingert langs den weg.
 s l o t , slot; 'koentji', sleutel.
 s m ö k e l , smokkelen.
 s n i p , 'masarihoe', snip.
 s o e ē t ('basoeēt,' 'basoear') bezweet.
 s o e s i , zuster.
 s o f a , rustbank.
 s o i , soja. 'Ketjap' wordt nooit gebezigd.
 s o k o l ā t , 'kakao', chocolade.
 s o l d e r , zolder, van 'gaba-gaba' of 'boeloeh', is die van hout dan zegt men löteng.
 s o n d e r , zonder, bijv. 'dija poelang sonder kasi tahoe beta.'
 s o p i , arak, 'djenewer', Hollandsch genever.
 s p ā n s m a t , ('ringgit') rijksdaalder.
 s p ē l m a n , speelman, vedelaar.
 s t e m , of liever 'stem diri' voor 'stemmig kijken' of ook wel 'zich een air geven.'
 s t e r k , ('isterk') gespierd.
 s t o r i , hier gebruikt in den zin van praten, vertellen, 'par apa oese sēn stori akan?' Waarom zegt gij 't niet?

strāt, groote weg, straat.

streī, strijden, in den zin van woordenwisselen, 'bökoē strei'.

strēp-strēp; strepen.

stron, (stront) 'stron par oes', zeer veelvuldig gebezigde triviale verwensching.

strop, de lussen van 'gamoetoe' of 'rotan' op zijde van een draagstoel ('kadera pikol') waardoor de 'hahalan pandjang' gestoken worden.

swak, 'dija dapat swak' (zwak).

T.

Taksēr, schatten, taxeren, 'toeroet takser', volgens schatting.

tamboer, trom, 'tamboer dangsa'.

terg, ('baterg') plagen, tergen, 'gangoe' wordt evenwel ook gebezigd.

tering, altijd te zamen met 'babato(q)' gebezigd, 'babato(q) tering', de tering hebben.

tofor, tooveren, 'orang tofor'. tovenaars.

toni, verbastering van tenu; 'itoe orang bapake toni betoel', hij is netjes aangekleed.

trap-trap, trappen, stoep met treden, 'dija doedoeq di trap-trap.'

trekter, trekker van een geweer.

trop, ('orang trop,' 'kerdja trop'), heerendiensten. Voor eenen gelijkmatigen druk zijn de dienstplichtigen in eene negorij in verschillende ploegen of troepen verdeeld, die elkander afwisselen, van daar de naam.

U.

U, met dit persoonlijk voornaamwoord spreken de zoogenaamde 'mēnēr-mēnēr' elkander aan, doch gebruiken het in alle naamvallen. bijv. 'begimana u boleh bilang; beta sēn kasi akan par u'.

V.

Vaksinatēr, vaccinateur, 'mantri tjatjar' wordt nimmer gebezigd.

vam, van, geslachtsnaam. De inlander zoowel Christen als Mohamedaan is hier ten minste zoover, dat hij er geslachtsnamen op na houdt. De voornamen der Christenen zijn evenwel bijna allen aan den bijbel ontleend en soms zoo verbasterd, dat de eigenlijke naam niet meer is uit te vinden. Zoo vond ik bijv. dezer dagen nog in een officieel stuk den naam van Andarias Ondernikus (Andreas Dominikus?).

vandoen, 'beta tra van doen dangan dija', ik heb niets met hem uit te staan, 'tzelfde als 'tra mister'.

verkeër, verkeerd, 'tasalah'.

verlĳp (f), verliefd, doch niet platonisch, zoodat 'itoe nona soedah tahoe verlĳp' beteekent, 'dat meisje heeft reeds gemeenschap gehad met een man.'

vervēl, verveling, zich vervelen, 'rasa vervēl'.

vĳrkan, vierkant, 'medja vĳrkan'.

voer, voering, ook grondverf.

vōrbei, voorbij voor iets wat reeds is, bijv. 'itoe tandjong soedah vōrbei'.

vork, vork; 'garvo' wordt nooit gebezigd.

vrehaven, slaven, die bij de afschaffing der slavernij vrij zijn geworden.

Verbastering van vrijgegeven?

vremān, gepasporteerd soldaat; 'pakean vreman', burgerkleeding in tegenstelling met eene montering.

vroeg, veelvuldig gebruikt, doch men hoort ook 'dengan tempo' bezigen.

W.

Wār, meestal gebruikt als 'tra wār', niet waardig zijn, bijv. 'dija tra wār par parintah'.

warmoes, iets in wanorde brengen?

weger, weigeren, niet afgaan van een geweer.

wimpel, onderscheidingsteeken der regenten, vide Indisch Staatsblad 1824 no. 19a.

Behalve door dit, uit verschillende oogpunten interessante *Vocabularium* leeren wij veel over de verspreiding van het Nederlandsch uit F.S.A. DE CLERCQ'S ten onrechte in *De Gids* zoo hard beoordeeld: *Het Maleisch der Molukken*, een lijst der meest voorkomende vreemde en van het gewone Maleisch verschillende woorden, zooals die gebruikt worden in de residentieën Menado, Ternate, Ambon met Banda en Timor Koepang. Hieruit kan het boven gegeven uit het *Vocabularium* getrokken woordenlijstje aangevuld worden met:

A.

Adrès. M.A., 'Holl. adres,' het adres van een brief. (T. koefèr). De enveloppes heeten overal, 'pemboengkoes soerat.'

agèn, Holl. agent, agent van eene maatschappij.

amtenār, Holl. ambtenaar.

a n è s , Holl. anijs, de *Anethum graveolens*; de fijn gestampte zaden worden in allerlei gebak gedaan.
 a n s l a g , M., Holl. aanslag. 'Poekoel anslag', het aanslaan in de hasielbelasting; 'soerat anslag', het aanslagbiljet.
 a r a r o e t , B., Holl. arrowroot. (A. *sago* wolanda).
 a r è s , Holl. arrest. 'Taroh di arès', in de gevangenis zetten; 'kamar arès', arrestantenkamer, ook 'toetoepan'.
 a s , het aas bij kaartspel; ook de as eener pedatie.
B.
 B a n d , M.T., Holl. band; gew. de buikriem van een zadel.
 b è d è n g , M.T.B., Holl. bedding, voor kweeking van jonge plantjes. (A. *bèd*).
 b è n a u d , M.A., Holl. benauwd, 'dia rasa benaud sakali', hij heeft het zeer benauwd.
 b e s l o i t , Holl. besluit; gew. 'soerat besloit'.
 b è t è r , Holl. bitter, de pomeranzen spiritus of het maagelixer; 'toewan soeka minoem bètèr,' wil u een bittertje drinken?
 b i j g e b o u w , M.A., Holl. bijgebouw.
 b i j w a k , M., Holl. bijwacht, eig. schildwacht.
 b i r m a n , M.A., Holl. buurman.
 b l a s , Holl. blaas, b.v. blaasjes op de tong, op zweertjes, enz.
 b l o k , het blokhout, ook 'tjongko' en 'tarongko' (Port. 'tronco') geheeten; 'taroh dia di blok', zet hem in het blok.
 b o e k , Holl. boek, ook 'kitab'; boekoe beteekent alleen gewicht.
 b o g , T., Holl. boog; zie 'arkoes'.
 b o k , M.A., Holl. bocht; met ba tot 'babok', bochtig, afgerond.
 b o l o n g , M., varkensworst. (Jav. *bolongan*, holte)¹⁾.
 b o n t j i s , Holl. boontjes; 'bontjis boelan,' de *Vigna Sinensis*.
 b o r , Holl. boor; ook boren.
 b o r d i r , Holl. borduren; bij 'soedji' werkt men met garen, bij 'bordir' met gouddraad.
 b o r g , Holl. borg, in den zin van borg zijn; in schrift soms 'sikoeta'.
 b o s m a n , M.A., Holl. bootsman.
 b o t o l , Holl. bottel, d.i. een gewone flesch; een vierkante flesch heet 'flesko' en 'fles'.
 b r o e k , (M. 'tjelana'; A. *kalësan*).

1) Of van beuling?

D.

Dèk, Holl. dek, het dek van een schip.

dèrwardër, Holl. deurwaarder.

diens, Holl. dienst; 'soerat diens', een dienstbrief: 'masok diens', in dienst treden.

djaga, A., tak van boomen, elders 'tjabang'; de kleinere takken heeten te T. 'takis', verb. van het Holl. takjes.

djěnéwër, Holl. jenever; Arak heet 'sopi'.

djoeloes, Holl. jaloersch.

djongës, Holl. jongen, bediende. Te M. wordt van bedienden steeds als 'anak' gesproken.

dobol, Holl. dubbel.

doesèn, Holl. dozijn.

dopis, Holl. dopjes, slaghoedjes.

draf, M., Holl. draven.

E.

Eksaměl, Holl. examen, ook wel kapariksaän.

el, Holl. el.

estrak, Holl. extract, de vendurekening.

estra pos, Holl. extrapost.

F.

Fabrik, A.T., Holl. fabriek; 'toewan fabrik', de Ingenieur van den Waterstaat.

famili, Holl., familie.

fandisi, M.A. Holl. vendutie (z.o. 'lélang').

farlak, Holl. verlakt; 'tjapatoe farlak', verlakte schoenen.

fěrandër, Holl. veranderen.

fěrfèl, M.A., Holl. vervelen; beta rasa fěrfèl, ik verveel mij. (T. bòsan).

fěrgol, Holl. verguld.

figir, M.A., Holl. figuur; 'kasih figir' het afroepen van de verschillende figuren bij het dansen der quadrille.

flau, M.A., Holl. flauw. (M.A.) 'dapat flau', flauw vallen.

fliנגěr, M., Holl. vlieger (A. 'lajang-lajang'; T. faligěr; B. saronggola).

floer, Holl. vloer; 'lantei' als die van niboeng of bamboe is

foer, Holl. voering.

folmak, Holl. volmacht of gevolmachtigde; ook djoeroe-koewasa.

fòrskot, Holl. voorschot.

fòrnês, M.A., Holl. fornuis.

G.

Galopèr, M., Holl. galoppeeren. (T. koeda lari andjing).

gardoes, Holl. kardoes, bordpapier.

gěméně, M., Holl. gemeen, een gewoon schutter, in tegenstelling van een korporaal of sergeant.

gěnotschap, M., Holl. genootschap, het Ned. Zend. genootschap.

gěspèr, Holl. gesp.

goevernement, Holl. Gouvernement: kompania geraakt meer in onbruik, alleen te T. nogin het 'maibapa kompania'.

gòt, Holl. goot; 'galei got,' een goot graven.

grap, M., Holl. grap; 'dia panggrap sakali;' hij is een echte grappenmaker (A. gràpis).

grèf, Holl. griffel.

groei, M., Holl. Groeien; bertoemboeh is meer ontkiemen.

groet, A.T., Holl. groeten.

gros, M.A., Holl. grof, het tegengestelde van aloes. (T. 'kasar').

H.

Ham, Holl. ham.

hambak, Holl. ambacht; 'pergi adjar hambak', zich voor eene betrekking gaan bekwamen.

haměr, T., Holl. hamer. (M.A. martélo).

handoek, Holl. handdoek.

harspèl, Holl. haarspeld.

hêk, Holl. hek.

hoek, Holl. hoek; 'djiko' heet een hoek aan de kust tusschen twee kapen.

hoesar, M., Holl. huzaar, eerewacht.

I.

Infěl, Holl. invullen; het invullen van cijfers op een staat.

istòp, M.A., Holl. stoppen. Het stoppen van gaten of scheuren in kleederen. Het stoppen van gaten in kousen heet te A. meer bijzonder 'toekis'.

J.

Jas, Holl. jas.

K.

Kadrili, Holl. quadrille.

kakoës, Holl. kakhuis; 'tempat bitjara' is fatsoenlijker, maar 'djamban' zeer onbehoorlijk. Te A. heeft dit woord boven. dien eene andere beteekenis-

kalomp, Holl. klompen; eig. de houten sandalen, die op Java 'gamparran' heeten.

kàmàr, Holl. kamer.

kana, M.A., Holl. kan, kruik. (T. 'kan').

kandelàr, Holl. kandelaar; 'tampat lilin' is ook bekend.

kanikěr, M.T., steenen of glazen knikkers (A. moetěl).

kanoei, Holl. knoeien.

kantoor, Holl. kantoor.

karèmp, Holl. krimpen. (M. 'foro'. A. 'takoro')

kart, Holl. kaart; 'pěta' is ook bekend.

kartir, M.A., Holl. kwartier; 'orang kartir', ketting jongens; 'roemah kartir' het kettingkwartier.

kas, de bank, waar de Hoofden zitten in de Maleische kerk;

bet. ook 'kast, kleërenkast'.

kèkër, Holl. kijker; tròpong of 'trompong' in de bamboe om vuur aan te blazen.

kèldër, Holl. kelder, een kelder jenever.

kělok, Holl. klok.

kèrkof, Holl. kerkhof, de begraafplaats van Europeanen en Christen inlanders; 'Kaloe maoe poelang melainkan pigi di kèrkof,' fig. uitdr., wordtgezegd tot iemand die weg wil gaan, als men gezellig bijeen zit, en duidt daarop, dat alleen de dood eene scheiding kan te weeg brengen.

kétěl, Holl. ketel.

kéwěl, A., Holl. keuvelen, praten of kletsen.

klad, Holl. klad; 'békin klad dhoeloe', schrijft het eerst in klad.

klak, Holl. klacht; 'bawa klak', zich beklagen.

klèd, Holl. kleed; 'pakei klèd'. Europeesche, meer bijzonder vrouwen kleederen dragen.

klerk, Holl. klerk; 'djoeroe-toelis' is een inlandsche schrijver.

knopsgat, Holl. knoopsgat, 'dia pakei knopsgat di moeloet' wordt gezegd van iemand, wiens aangezicht door de bobaziekte geschonden is.

koerant, Holl. courant; meer gebruikelijk dan 'soerat' of 'kertas(!) chabar.'

koffi, voor koffie.

kofor, Holl. koffer.

koif, Holl. kuif. (T. id. en ook 'tédé').

koléra, Holl. cholera.

kòmandan, Holl. kommandant, de kommandeerende officier der schutterij.

kòmando, Holl. kommando

kompas, Holl. kompas; aldus noemt men een boussole.

kondisi, M.A. Holl. conditie; 'angkat' of 'békin kondisi', een toast slaan. (T. 'angkat salamat').

koning verjar, M. Holl. Konings verjaardag.

konsèn, Holl. consent; 'soerat konsèn', de gezegelde huwelijksakte.

kontan, Holl. kontant.

kontërbos, M.A. Holl. contributie, de contributie aan de schutterskas.

kontrak, Holl. contract.

koopbrief, Holl. koopbrief.

kooppi, Holl. koopje; 'kasih kooppi', een koopje geven.

koopman, A. een soort kaartspel: eenige, gewoonlijk vier kaarten worden gekeerd, de hoogste wint.

koord, Holl. koord, voor boordsel.

- kòp i, M., Holl. kopje; mangkok is een groote kom.
 kòp i a, Holl. kopie; 'ambil kopia', kopie nemen.
 kord èr, M.A., Holl. accordeeren; 'bakoe kordèr baik' een accord treffen. (T. akkordêr).
 kork ètr èk, Holl. kurketrekker.
 kors èt, Holl. korset.
 kos èn, Holl. kozijn.
 kous, Holl. kous; handschoenen heeten wel 'kous tangan'.
 krak, Holl. kraag.
 kramp, Holl. kramp.
 kroes mon, B., Holl. kruis of munt. (A. poetar kèpəng) Andere spelen zijn: 'bermain oeli' (A. 'bermain oeli') en 'bermain koba-kobä' (A. 'bermain médi lobang').
 krol, Holl. krul; 'ramboet krol', gekruld haar.
 kwart, Holl. kwart, $\frac{1}{4}$ deel ook $\frac{1}{4}$ gulden.
 kwartaal, Holl. kwartaal; alleen door de burgers gebruikt, die kwartaalsgewijs hunne schutterlijke contributie moeten betalen.
 kwitantie, Holl. quitantie.
- L.**
- Lak, Holl. lak.
 laken, Holl. laken, voor kleedingstukken.
 landraad, Holl. landraad; te A. heeft men nog de 'landraad besar' en 'landraad ketjil'.
 lars, Holl. laars; gewoonlijk 'tjapatoe lars'.
 lastok, Holl. laadstok.
 latje, Holl. laadje, in kast of doos.
 lau-lau, Holl. lauw, van water, enz.; een ander woord daarvoor is 'satengah panas'.
 lawèr, M.A., Holl. laveeren, (T. 'pal-pal').
 lei, Holl. lei; ook 'batoe lei' en 'batoe toelis'.
 leif, T., Holl. lijfje.
 lè m, Holl. lijm.
 lé mon, Holl. limoen, Citrus sp. ('djëroek' is niet bekend).
 lèn ban, M., Holl. lijnbaan, waar het gomoetiweefsel tot touw wordt gedraaid; bestaat alleen te Amorang (Menado).
 lèp èr, M., Holl. lepel (A.T. sèndok).
 liniar, Holl. liniaal.
 lobortji, M.A., Holl. lovertje, bij het borduren met goud- of zilverdraad gebezigd (T. 'lobtji').
 lò dji, M. Holl. loge; controleurs woning.
 loi, B. Holl. lui.
 lò p, Holl. loop, geweerloop.
 losj è m è n, Holl. logement.
 losj èr, Holl. logeeren.

lotěrei. Holl. loterij; te A. ook 'boewang ondei'.

M.

Maklòn, M.A., Holl. maakloon, van kleedingstukken.

matskappij, M., Holl. maatschappij. 'Kapal matskappij', de stoombooten der N.I. stoomvaartmaatschappij.

medali. Holl. medaille.

mestër, Holl. meester; te M. worden de onderwijzers der genötschapscholen meestal 'pengadjar' genoemd.

modèl, Holl. model.

modo, Holl. mode; 'modo toewa' eene van oudsher bestaande gewoonte; 'modo baharoe', eene nieuw ingevoerde gewoonte.

moerbeï, M., Holl. moerbeï, de 'daoen babesaran.'

moesling, Holl. mousseline.

mofrou, Holl. mevrouw, tegen Europeesche dames, in plaats van 'Njonja', als meer beleefde uitdrukking.

mors, M.T., Holl. morsen; te A. zegt men voor storten 'toempah', dat te M. inschenken beteekent.

mostòr, Holl. mosterd.

N.

Nis, T., Holl. niezen. (M. 'soré' A. 'bersin').

nol, Holl. nul.

nòmor, Holl. nummer.

nota, Holl. nota; 'pegang nota' iets opteekenen.

O.

Oester, M., Holl. Oester T. 'tiram').

onbeskoft, Holl. onbeschoft, eene sterkere uitdrukking dan 'koerang adjar'.

onderbroek, Holl. onderbroek.

ondermestër, Holl. ondermeester, ook 'penoeloeng goeroe.'

oom (of òm), Holl. oom; in brieven wel 'pa moeda'. Te M. worden in het algemeen bejaarde lieden met dit woord toegesproken.

oranja, Holl. oranje.

orgol, Holl. orgel, speeldoos.

orlosi, een klok, die het uur aanwijst; ook een horloge.

P.

Pak, Holl. pacht; 'pak' alleen is pachter; 'pegang pak', pachten.

pakhois, M., Holl. pakhuis, in 'toewan pakhois', de pakhuismeester. Het pakhuis heet 'gëdong.'

pal, Holl. paal, bij afstandsberkening en houten palen. Zoo worden de triangulatie pilaren in de Minahassa 'pal toewan de Lange' genoemd.

p a n s p è k , Holl. van Speijk, aldus heeten de politiemutsen der schutters naar de karakteristieke roode en zwarte kleuren.

p a p , Holl. pap.

p a r , M.A., Holl. paar, een paar stuk (T. 'pasang'); ook wordt aldus de dame genoemd bij het dansen, b.v. 'Sapa toewan poenja par?'

p a r i s , 1. M.A. Holl. paar; 'djadi satoe paris', een paar worden, in den echt treden. 2. M.A. 'parisonis', even of oneven. (T. 'gënap lébéh') 3. T. de nageboorte.

p a s j è n s i , Holl. patientie; 'minta pasjènsi', verzoeken om geduld te hebben, nog wat te wachten, bij betaling als anderszins.

p a s m ê n , Holl. passement, gouden of zilveren borduursel.

p e e t , B. Holl. peet. (M.A. 'bapa sarani').

p e e t j i , B., Holl. peet (M.A. 'mama sarani').

p ě l s i r , Holl. plezier; 'ramei' is ook gebruikelijk.

p ê n , Holl. pin, een houten pin.

p ê n a . Holl. pen, om te schrijven. (A. ook 'pèntjës'; B. 'pantoendjoe'.)

p e n s i o e n , Holl. pensioen; algemeene benaming ook voor onderstand.

p è p , M. Holl. pijp (A. tjoepa; T. pipa; te. M. en A. is 'pipa' een vat).

p ě r s è n , Holl. percent, ook 'boenga'.

p e r s e n t , geschenk.

p è t j ě s , M.A. Holl. pet; een hoed is 'sapéo.'

p i s , M.T. Holl. pissen; 'kintjing' wordt alleen te A. gehoord.

p i s p o t , Holl. pispot.

p i s t ò l , Holl. pistool.

p o e s , M.A., Holl. poes; alleen bij het roepen eener kat.

p o l i s i , Holl. politie.

p o m p a , Holl. pomp, op de schepen; 'pompa' is ook inspuiten.

p o m p o e n , T., de *Lagenaria vulgaris* (M. 'sambaki'; A. 'laboe meirah').

p o n d , Holl. pond.

p o t j ě , M.A. Holl. pot; alleen gebruikt van een thee- of trekpot.

p o t l o t , Holl. potlood.

p r o i m p i , Holl. pruijpje, tabakspruim. Te T. wordt door de bevolking nimmer tabak gerookt, maar alleen gekauwd.

p r o p , Holl. prop, kurk; 'tjaboet prop', ontkurken.

R.

R à b r a k ,¹⁾ met een stuk hout, rotan of zweep slaan, afranselen.

1) Van radbraken?

radès, M.A., Holl. radijs, de *Raphanus caudatus*, die elders 'lobak' heet.

ransel, Holl. randsel, een lederen randsel.

ràport, Holl. rapport; 'bawa raport', rapporteeren.

rëbis, T., Holl. rib. (M.A. roesok).

rëgèr, M.A., Holl. regeeren, iemand dwingen onafgebroken bezig te zijn.

rekès, Holl. rekest, gew. 'soerat rekès.'

riki, M., Holl. bereiken; 'kita riki per dia', ik heb hem gesnapt.

rompis, T., voor 'rompi' (M.A. wèskët).

roms, Holl. roomsche: 'agama roms', de roomsche godsdienst.

rosi, Holl. roosje; gew. 'boenga rosi'.

roskam, M., Holl. roskam; 'kërok koeda' is het in de rivier reinigen van paarden met een tandvormig uitgesneden kalapadop.

S.

Sabël, Holl. sabel; 'pëdang' is ook gebruikelijk.

sak, Holl. zak. Bij wijze van aardigheid heet een zak in kleedingstukken te B. 'schrijflaadje'.

sàl, M., Holl. zadel. (T. 'séla; te A. bij gebreke van paarden niet bekend).

schéma, M.A., Holl. scheidsmaal; 'békin schéma', een vertrekkende ter eere een afscheidsmaal geven.

sèlderei, Holl. selderij.

sènt, Holl. cent; de waarde van een koepang verschilt van 6 tot 8 centen.

sërfèt, Holl. servet.

silab, A., Holl. sijllabe, lettergreep; elders ook 'patah', 'patah hedja' en 'hedja' genoemd.

sinapan (of snapang), Holl. snaphaan.

sipir, Holl. cipier.

sjabrak, M.T., Holl. schabrak.

skèl, Holl. scheel, gew. 'mata skèl'; te A. ook 'mata djoeling'.

skoetjě, Holl. schuitje, sloep.

skoi m. A., Holl. schuim.

skòt, Holl. schot; 'pasang doewa skot', twee schoten doen.

skotís, Holl. schotsch; echter niet de schotsche wals, maar de duitsche polka.

sla, Holl. salade.

slof, Holl. 'slof; ook 'tjěnéla'.

smal, Holl. 'smal'; 'sesak' is meer nauw.

smër, Holl. smeren; 'gosok' en 'oeroet' hebben een meer speciale beteekenis.

soen, Holl. zoen; 'kasih soen' of 'tjioem', iemand een zoen geven; 'koloně soensoen', z. ald. 'Tjioem' is ruiken, 'berbae' meer ruiken.

soep, Holl. soep.

soldèr, Holl. soldeeren.

som, Holl. zoomen.

sosak, T., de nangkaboom (verm. verb. van zuurzak).

span, M., Holl. spannen, een touw spannen. Niet van de hand, daarvoor gebruikt men 'djingkal'.

spèl, Holl. spellen, ook 'hédja'.

spèt, M., Holl. spek.

spoel, Holl. spoelen, van waschgoed.

spoit, Holl. spuiten, z.o. 'pompa.'

spòk, Holl. spook.

spòr, M., Holl. spoor, ook hanespoor.

sprei, Holl. spreid, soms 'pengalas badan.'

staat, Holl. staat, ook 'daftar'.

steipis, Holl. stuipen.

stèl, Holl. stel.

stikbogěl, M., Holl. stijgbeugel (T. stombogěr).

stirman, Holl. stuurman.

stokfles, Holl. stopflesch.

stòlok, Holl. stolp.

stoot, Holl. stooten, van een geweer.

strant, M.A., Holl. astrant (T. 'serant'); 'moeka strant' een brutaal gezicht.

strik, Holl. strijken, ook hetijzer.

stroop, Holl. stroop; 'ajer goela' is niet gebruikelijk.

T.

Tafělak, Holl. tafellaken.

tambrin, T., Holl. tamarinde. (M.A. asam djawa).

tékěn, M.T., Holl. teekenen (A. 'loekis'): 'toekang tékěn' een fotografist.

těkor, M.A., Holl. te kort, ook 'koerang.'

tèl, M., Holl. tellen.

ten, T., Holl. tent.

tèr. Holl. teer; 'gosok tèr' teeren.

tjit, M.A., Holl. chits; 'kabaja tjit', een chitsen kabaai (T. 'tjita').

tom, M., Holl. toom, teugel met toebehooren.

toonslag, A., stemvork.

trali, Holl. tralie.

trèh, M., Holl. strekken; 'trèh kaki', de beenen uitstrekken (wellicht verb. van 'tarèk'; z.o. fénok).

trèktrèk, M., Holl. trechter; A. 'Tjatjorang'.

troef, Holl. troef, bij het kaartspel.

tròmòl, Holl. trommel.

tròmòlstok, A., een hooge boom, als de *Cassia fistula* beschreven.

t r o m p e t , Holl. trompet.

W.

W a l s , Holl. wals, de bekende dans; nog onderscheiden in 'wals ladjoe' en 'wals pandjang'.

w a r n è m ě n d , Holl. waarnemend.

w e n s e l , Holl. winseel.

w o l , Holl. wol, ook 'benang wol'.

De in het voorafgaande opgesomde ontleeningen zijn om meer dan één reden merkwaardig. In de eerste plaats omdat zij het peil aangeven van de inwerking van onze beschaving op de veroverde naties, in de tweede plaats omdat ze niet alleen een interessant verleden maar ook - sommige althans - een toekomst hebben. Het 'gemeene' Maleisch toch breidt zijn gebied met den dag uit en nu reeds is bij de zendingsgenootschappen een streven merkbaar om zich van dit idioom te bedienen, dat, ofschoon volgens steiloorige academici géén taal, door het grootste aantal het best begrepen wordt en dus de voorkeur verdient boven het bij sommigen als het eenig ware geldende boeken-Maleisch. Zelfs door buitenlanders wordt beseft van hoeveel belang die taal, die géén taal is, worden zal voor het algemeen verkeer in het verre Oosten. Reeds in 1876 schreef de Lenthiole in zijn *Relation d'un Voyage aux Iles de la Sonde*: 'En terminant cette esquisse, nous voudrions dire ce qui nous a surtout porté à écrire. Frappé de la facilité, de la rapidité avec lesquelles les Arabes, les Chinois, les Bengalais, les Européens à quelque nation qu'ils appartiennent, apprennent à parler le Malai et sont en mesure de traiter toutes les affaires de leur commerce, nous nous sommes demandé pourquoi le Malai ne deviendrait pas vérita-

blement la langue franque de l'Extrême Orient. Et surtout, si l'on réfléchit que la race Malaise, à elle seule, compte 176 millions d'individus répandus dans les îles de l'Océanie. - Toute la population maritime et commerciale qui encombre les ports de l'Archipel Indien et de la Chine, parle déjà et ne se sert que de cet idiome. Le Français rebelle à la plupart des langues, a beaucoup de disposition pour le malai et parvient rapidement à le parler très correctement, et même bien mieux que les Hollandais, les Anglais et les Américains.

Au lieu de s'efforcer à retenir quelques mots de Chinois, de Siamois ou de Cochinchinois - toutes les langues phonétiques sont horriblement difficiles à apprendre -, qui empêcherait de vulgariser cet idiôme, de chercher à le répandre dans nos possessions de l'Extrême Orient, d'en provoquer l'étude chez nous et de la rendre obligatoire pour les employés qui se destinent au service des colonies?' Zal het over honderd jaar bijvoorbeeld niet de moeite loonen eens na te gaan, hoeveel Nederlandsche woorden in de nieuwe *lingua franca* stand gehouden hebben en in welken vorm zij voortleven?

E I N D E .